

**T.C.
İSTANBUL OKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**MUHASEBE DENETİMİNDE HATA VE HİLELERİ
TESPİT VE ÖNLEME YÖNTEMLERİ VE MALİ
MÜŞAVİRLERİN BU KONUDAKİ
BİLİNÇ VE TUTUMLARI**

Elanur TÜRKER DEMİR

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
İŞLETME ANABİLİM DALI
MUHASEBE VE DENETİM PROGRAMI**

**DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Sezai TANRIVERDİ**

İSTANBUL, Şubat 2020

**T.C.
İSTANBUL OKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**MUHASEBE DENETİMİNDE HATA VE HİLELERİ
TESPİT VE ÖNLEME YÖNTEMLERİ VE MALİ
MÜŞAVİRLERİN BU KONUDAKİ
BİLİNÇ VE TUTUMLARI**

**Elanur TÜRKER DEMİR
172008192**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
İŞLETME ANABİLİM DALI
MUHASEBE VE DENETİM PROGRAMI**

**DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Sezai TANRIVERDİ**

İSTANBUL, Şubat 2020

T.C.
İSTANBUL OKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MUHASEBE DENETİMİNDE HATA VE HİLELERİ
TESPİT VE ÖNLEME YÖNTEMLERİ VE MALİ
MÜŞAVİRLERİN BU KONUDAKİ
BİLİNÇ VE TUTUMLARI

Elanur TÜRKER DEMİR
172008192

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İŞLETME ANABİLİM DALI
MUHASEBE VE DENETİM PROGRAMI

Tezin Enstitüye Teslim Edildiği Tarih : 03.02.2020

Tezin Savunulduğu Tarih : 03.02.2020

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Sezai TANRIVERDİ _____
(İşık Üniversitesi)

Diğer Jüri Üyeleri : Doç. Dr. Hakan TAŞTAN _____
(İstanbul Okan Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Murat BOLELLİ _____
(İstanbul Okan Üniversitesi)

İSTANBUL, Şubat 2020

ÖNSÖZ

Tezimde muhasebe denetiminde hata ve hilelerin tespiti ve önlenmesinde mali müşavirlerin bilinç ve tutumlarını tespit etmeye yönelik çalışma yapılmıştır.

Bu bağlamda tutum ile kastedilen, *bir mesele karşısında takınılan tavır, tutulan yol, davranış, muamele* olup; meslek mensuplarının hata ve hilelerin tespiti ve önlenmesi sürecindeki *takındıkları tavrı, tuttukları yolu, davranışlarını, muamelelerini* ifade etmektedir. Bununla birlikte tutumun davranışları etkileyen faktörlerden birisi olmakla birlikte, davranışları etkileyen tek faktör olmadığı da gözden uzak tutulmamalıdır.

Muhasebe sürecinde hata ve hile kavramları, hata ve hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesinde kullanılan yöntemler açıklanmış ve son olarak mali müşavirlerin bu konuya yönelik tutumları üzerine bir anket çalışması yapılarak değerlendirilmiştir.

Tezimin tez konusu belirleme aşaması dâhil başından sonuna kadar değerli zamanını ayırarak desteği ve katkılarını esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübesiyle bana yol gösteren, tez danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Sezai TANRIVERDİ'ye sonsuz teşekkürlerimi borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

SAYFA NO

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
SEMBOL LİSTESİ	ix
KISALTMA LİSTESİ	x
ŞEKİL LİSTESİ.....	xii
TABLO LİSTESİ	xiii
BÖLÜM 1. GİRİŞ VE AMAÇ	1
BÖLÜM 2. MUHASEBE DENETİMİ AÇISINDANGENEL OLARAK HATA VE HİLE KAVRAMI.....	3
2.1. MUHASEBE SÜRECİNDE HATA VE HİLELER.....	3
2.1.1. Bir Bilgi ve İletişim Sistemi Olarak Muhasebe	3
2.1.2. Muhasebede Hata Kavramı ve Özellikleri	5
2.1.2.1. Muhasebede Hata Tanımı.....	5
2.1.2.2. Muhasebe Hatalarının Özellikleri ve Nedenleri	6
2.1.2.3. Muhasebe Hatalarının Sınıflandırılması.....	7
2.1.3. Muhasebede Hile Kavramı ve Özellikleri.....	10
2.1.3.1. Muhasebede Hile Tanımı	10
2.1.3.2. İşletmelerde Hilelerin Önemi ve Özellikleri	11
2.1.3.3. İşletmelerde Hileleri Yapanlar	12
2.1.3.4. Hile Yapma Nedenleri	13

2.1.3.5. Hilelerin Sınıflandırılması	14
2.1.4. Muhasebe Standartlarında Hata ve Hilelerin Yeri	15
2.1.5. Muhasebe Bilgisinin Doğruluk ve Güvenilirliğinde Yönetimin Sorumluluğu	16
2.2. MUHASEBE DENETİMİNDE HATA VE HİLELER	17
2.2.1. Muhasebe Denetimi Kavramı	17
2.2.1.1. Muhasebe Denetimin Tarihsel Gelişiminin Hata ve Hileler Bakımından İrdelenmesi	18
2.2.1.2. Muhasebe Denetiminin Özellikleri	19
2.2.2. Muhasebe Denetim Süreci.....	20
2.2.2.1. Müşterinin Seçimi ve İşin Kabul Edilmesi.....	20
2.2.2.2. Muhasebe Denetiminin Plânlanması	22
2.2.2.3. Muhasebe Denetiminin Yürütülmesi.....	23
2.2.2.4. Muhasebe Denetiminin Tamamlanması ve Raporun Yazılması.....	25
2.2.3. Denetim Hakkındaki Düzenlemelerde Hata ve Hilelerin Yeri	27
2.2.3.1. ABD'deki Denetim Standartlarında Hata ve Hile (SAS No. 99).....	27
2.2.3.2. Uluslararası Denetim Standartların Hata ve Hile (ISA 240).....	29
2.2.4. Türkiye'deki Düzenlemeler Açısından Muhasebe Denetiminde Hata ve Hileler.....	30
2.2.4.1. Sermaye Piyasası Kurulunun Düzenlemelerinde Hata ve Hileler	31
2.2.4.2. SMMM ve YMM Mevzuatında Hata ve Hileler	32
2.2.4.3. Vergi Mevzuatında Hata ve Hileler.....	33
2.2.4.4. KGK Düzenlemelerinde Hata ve Hileler.....	34

BÖLÜM 3. HATA VE HİLELERİN ÖNLENMESİ VE TESPİT

EDİLMESİNDE KULLANILAN YÖNTEMLER..... 35

3.1. HATA VE HİLELERİ TESPİT ETME VE ÖNLEMENİN GEREKLİLİĞİ	35
3.1.1. Hata ve Hilelerin Genel Olarak Olumsuz Etkileri	36
3.1.1.1. Hata ve Hilelerin Mali Olmayan Etkileri	36
3.1.1.2. Hata ve Hilelerin Mali Etkileri.....	37
3.1.2. Hileli Finansal Raporlama	43
3.1.2.1. Hileli Finansal Raporlamaya Yönelten Faktörler.....	45
3.1.2.2. Hileli Finansal Raporlamaya İlişkin Bazı Bulgular	47
3.2. HATA VE HİLELERİ TESPİT ETMEDE KULLANILAN TEMEL YÖNTEMLER.....	48
3.2.1. Geleneksel Yöntemler	52
3.2.1.1. Analitik İnceleme Prosedürleri.....	52

3.2.1.2. Sertifikalı Hile Araştırmacılarından ve Adli Muhasebecilerden Yararlanma.....	54
3.2.1.3. İç Denetçilerle İşbirliği.....	54
3.2.1.4. Sürekli Denetim.....	55
3.2.1.5. Çapraz Denetim Tekniği	56
3.2.1.6. Kırmızı Bayraklar Tekniği	56
3.2.1.7. Fısıltı Yöntemi.....	57
3.2.2. Sayısal Yöntemler	58
3.2.2.1. Benford Kanunu'nu Kullanma	58
3.2.2.2. Yapay Sinir Ağı.....	59
3.2.2.3. Karar Ağaçları	60
3.2.2.4. Genetik Algoritma.....	60
3.2.2.5. Finansal Başarısızlık Modelleri.....	61
3.2.2.6. Manipülasyon Tespit Teknikleri	61
3.3. HATA VE HİLELERİ ÖNLEMENDE KULLANILAN YÖNTEMLER	62
3.3.1. İnsan Kaynakları Yönetimi ve İş Ortamına Yönelik Çalışmalar.....	63
3.3.1.1. Çalışanların Referanslarının ve İş Tecrübelerinin Araştırılması	63
3.3.1.2. Hileden Kaçınma Eğitimleri.....	64
3.3.1.3. Pozitif Bir Çalışma Ortamı Oluşturma, Dürüstlük ve Şeffaflık Kültürünü Yerleştirme.....	65
3.3.1.4. İşletme İçi Etik Kuralları Geliştirme	65
3.3.1.5. Çalışan Destek Programları Oluşturma	66
3.3.2. Hata ve Hile Olasılığını Azaltmaya Yönelik Çalışmalar	66
3.3.2.1. İç Kontrol ve İç Denetçilerin Caydırıcılığından Yararlanma	66
3.3.2.2. Hile İhbar Hattı ve Raporlama Mekanizması Kurma.....	68
3.3.2.3. Tedarikçi ve Müşterilerin İşletme Politikaları Üzerinde Bilgilendirilmesi	68
3.3.2.4. Gözetim, Düzenli ve Sürpriz Denetimler	69

BÖLÜM 4. MALİ MÜŞAVİRLERİN HATA VE HİLELERİN

ÖNLENMESİ VE TESPİT EDİLMESİNE YÖNELİK TUTUMLARI

ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA..... 70

4.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	70
4.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAPSAMI.....	70
4.3. ARAŞTIRMA SONUÇLARI.....	72
4.3.1. Örneklemenin Mesleki Profili.....	73
4.3.2. Araştırma Bulguları ve Değerlendirilmesi	76
4.3.2.1. İç Kontrolün Oluşturulmasına Katkıda Bulunmak.....	76

4.3.2.2. İç Kontrolün Olmadığının Üst Yönetime Bildirilmesi...	77
4.3.2.3. “Hileleri Önlemek Hataları Önlemekten Daha Önemlidir”	78
4.3.2.4. Hata ve Hileleri Önlemede Dürüstlük ve Şeffaflık Kültürünü Yerleştirmek.....	79
4.3.2.5. İç Kontrol Sistemi Faydalı Bir Araçtır.....	80
4.3.2.6. Hata ve Hileleri Önlemede Etik Kurallar Oluşturmak ve Uygulamak	81
4.3.2.7. İşe Alım Süreçlerinde Önceki Deneyimleri Sorgulamanın Hileleri Önlemek Üzerindeki Yararlılığı.....	82
4.3.2.8. İç Denetimin Hata ve Hileleri Caydırıcı Etkisi	83
4.3.2.9. İşletme İçinde Yapılan Hileleri Yönetime Bildirecek İletişim Mekanizmalarının Oluşturulması.....	84
4.3.2.10. Çalışanlar Arasında Olumlu Bir Ortamın Oluşturulması	85
4.3.2.11. İşletmedeki İş Usulleri Hakkında Tedarikçi ve Paydaşlara Bilgi Verilmesi.....	86
4.3.2.12. Meslek Mensubu Olarak Hata ve Hileleri Önlemede Sorumluluk Hissetmek	87
4.3.2.13. Hata Tespit Edildiğinde Hemen Yönetimi Bilgilendirmek.....	88
4.3.2.14. Hile Tespit Edildiğinde Hemen Yönetimi Bilgilendirmek.....	88
4.3.2.15. “Hileleri Tespit Etmek Hataları Tespit Etmekten Daha Önemlidir”	89
4.3.2.16. Hileleri Tespit Etmede Sayısal Yöntemler Hakkında Bilgi Sahibi Olmak.....	90
4.3.2.17. İşletme Çalışanlarından Bilgi Alarak Hileleri Tespit Etmek.....	91
4.3.2.18. Hata ve Hilelerin Tespitinde Bağımsız Denetimin Etkili Bir Araç Olması.....	92
4.3.2.19. Hata ve Hilelerin Tespitinde İç Denetimin Etkili Bir Araç Olması.....	93
4.3.2.20. Hilelerin Tespitinde Hile Riski Yüksek Alanlara Odaklanmak.....	94
4.3.2.21. Hileleri Tespit Etmede Bu Konudaki Uzman Kişilerden Yararlanmak	95
4.3.2.22. Hileleri Tespit Etmede Analitik İnceleme Prosedürleri Kullanmak	96
4.3.2.23. Müşterilerden Gelen ‘Finansal Tabloların Daha İyi Gösterilmesi’ Talepleri.....	97
4.3.2.24. Müşterilerin Kendi Yararına Olan Yanlılıklara Göz yumulmasını İstemeleri	98
4.3.2.25. Müşterilerden Gelen ‘Gerçeğe Aykırı Beyan’ Taleplerini Reddetmek.....	99
4.3.2.26. Mevzuatın Sık Değişmesinin Hatalı İşlem Yapılması Olasılığını Arttırması.....	100

4.3.2.27. Vergi Afları Gibi Düzenlemelerin Meslek Mensubunun/Mükellefin Hatalı ve Hileli Davranışlarını Önlemesini Engel Olması.....	101
--	-----

BÖLÜM 5. SONUÇ ve ÖNERİLER	103
---	------------

KAYNAKLAR.....	106
-----------------------	------------

EKLER.....	113
-------------------	------------

ÖZGEÇMİŞ.....	115
----------------------	------------

ÖZET

MUHASEBE DENETİMİNDE HATA VE HİLELERİ TESPİT VE ÖNLEME YÖNTEMLERİ VE MALİ MÜŞAVİRLERİN BU KONUDAKİ BİLİNÇ VE TUTUMLARI

İşletmelerin büyümesi beraberinde bazı sorunları da getirmektedir. Bu sorunların başında, muhasebe bilgi sisteminde yapılan hata ve hileler gelmektedir. Özellikle hile türündeki bilgi yanlışlıklarının işletmelere giderek artan bir şekilde zarar vermesi, gerek muhasebe sürecinden sorumlu kişilerin gerekse de işletme yöneticilerinin çeşitli önlemler almasını zorunlu kılmıştır. Bu çalışmanın amacı, muhasebe denetiminde hata ve hilelerin tespit edilmesi ve önlenmesinde mali müşavirlerin, bilinç ve tutumlarını ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda İstanbul'da serbest çalışan mali müşavirlere yönelik anket çalışması uygulayarak tanımlayıcı istatistiklere göre değerlendirmeler yapılmıştır. Sonuç olarak mali müşavirlerin büyük bir kısmının denetim tecrübesi olmamasına rağmen, hata ve hilelerin önlenmesi konusunda gerekli bilince sahip olduğu ve konuyla ilgili yapılması gerekenleri bildikleri görülmüştür. Son olarak mali müşavirler açısından hilelerin tespit edilmesinin ve önlenmesinin hatalara nazaran daha önemli olduğu tutumsal olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Muhasebe Denetimi, Hata, Hile, Mali Müşavir

Tarih: 03.02.2020

ABSTRACT

METHODS OF PREVENTION AND DETERMINATION OF ERRORS AND FRAMES IN ACCOUNTING AUDITING, AWARENESS AND ATTITUDES OF FINANCIAL ADVISERS

The growth and expansion of businesses come together with some problems. The most significant ones are the errors and frauds made in the accounting information system. The growing impact of harms caused by information fraudulency on businesses has made it compulsory for both people responsible with accounting process and people in charge of businesses to take some various measures. The goal of this study is to present the awareness and attitude of financial advisers in prevention and determination of errors and frames in accounting auditing. For this purpose, a survey research has been conducted towards independent financial advisers living in Istanbul and evaluations were made according to definitive statistics. The results revealed that even though most of the financial advisers did not have auditing experience, they still had the necessary awareness for prevention and determination of errors and frauds and had knowledge about what to do in such a situation. Moreover, it has been detected that determination and prevention of frauds is more important than errors, attitudinally.

Keywords: Accounting, Accounting Audit, Fault, Fraud, Financial Advisor

Date: February 03, 2020

SEMBOL LİSTESİ

% :Yüzde
= :Eşittir

KISALTMA LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABFA	: The American Board of Forensic Accounting (Adli Muhasebe Kurulu)
ACFE	: Association of Certified Fraud Examiners (Amerikan Hile Araştırmacıları Birliği)
AICPA	: American Institute of Certified Public Accountants
ASB	: Audit Standards Board (Denetim Standartları Kurulu)
BDS	: Bağımsız Denetim Standardı/Standartları
COSO	: The Committee of Sponsoring Organizations of the Tredway Commission
GKGMİ	: Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri
IAS	: International Accounting Standards
IAASB	: International Auditing and Assurance Standards Board
IFAC	: International Federation of Accountants
IFRS	: International Financial Reporting Standards
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KGK	: Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu
KPMG	: Klynveld Peat Marwick Goerdeler
No'lu / no'lu	: Numaralı
PwC	: PriceWaterhouseCoopers

SAS	: Statement of Auditing Standard (Denetim Standartları Tablosu)
SEC	: Securities and Exchange Commission
SMMM	: Serbest Muhasebeci Mali Müşavir
SOX	: Sarbanes-Oxley Yasası
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
TDS	: Türkiye Denetim Standartları
TMS	: Türkiye Muhasebe Standartları
TÜRMOB	: Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odalar Birliği
UMS	: Uluslararası Muhasebe Standardı/Standartları
YMM	: Yeminli Mali Müşavir

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>SAYFA NO</u>
Şekil 2.1. Muhasebe Süreci.....	5
Şekil 2.2. Bir Eylemin Hile Olarak Değerlendirme Ölçütleri (Coenen, 2008).....	11
Şekil 2.3. Hile Üçgeni (Ataman ve Aydın, 2017).....	14
Şekil 2.4. Denetim Süreci	20
Şekil 2.5. Müşterinin Seçimi ve İşin Kabul Edilmesi Aşamaları (KGK, BDS210, 2019).....	21
Şekil 2.6. Denetim Testlerinin Sınıflandırılması (Kepekçi, 1996)	24
Şekil 3.1. Mesleki Hilelerin Neden Olduğu Zararlar.....	39
Şekil 3.2. Mesleki Hile ve Suiistimal Sınıflandırma Sistemi (Hile Ağacı)	40
Şekil 3.3. Suiistimal Tespit Yöntemleri (KPGM Global Profiles of the Fraudster 2016, 16).....	51

TABLO LİSTESİ

	<u>SAYFA NO</u>
Tablo 2.1. Hilelerin Genel Sınıflandırması	15
Tablo 3.1. Hilelerin Tespit Yöntemleri (ACFE, 2018)	49
Tablo 4.1. İstanbul İli'nde Kayıtlı SMMM ve YMM Sayıları	71
Tablo 4.2. 5'li Likert Ölçeğinde Seçenekler	72
Tablo 4.3. Mesleki Unvan	73
Tablo 4.4. Mali Müşavir Belgesine Sahip Olma	73
Tablo 4.5. Eğitim Durumu	74
Tablo 4.6. Bağımsız Denetçi Belgesine Sahip Olma	74
Tablo 4.7. Bağımsız Denetim Sürecine Dâhil Olma	75
Tablo 4.8. İç Kontrolün Oluşturulmasına Katkıda Bulunmak	76
Tablo 4.9. İç Kontrolün Olmadığının Üst Yönetime Bildirilmesi	77
Tablo 4.10. “Hileleri Önlemek Hataları Önlemekten Daha Önemlidir”	78
Tablo 4.11. Hata ve Hileleri Önlemede Dürüstlük ve Şeffaflık Kültürünü Yerleştirmek.....	79
Tablo 4.12. İç Kontrol Sistemi Faydalı Bir Araçtır.....	80
Tablo 4.13. Hata ve Hileleri Önlemede Etik Kurallar Oluşturmak ve Uygulamak .	81
Tablo 4.14. İşe Alım Süreçlerinde Önceki Deneyimleri Sorgulamanın Hileleri Önlemek Üzerindeki Yararlılığı	82
Tablo 4.15. İç Denetimin Hata ve Hileleri Caydırıcı Etkisi	83
Tablo 4.16. İşletme İçinde Yapılan Hileleri Yönetime Bildirecek İletişim Mekanizmalarının Oluşturulması	84
Tablo 4.17. Çalışanlar Arasında Olumlu Bir Ortamın Oluşturulması.....	85
Tablo 4.18. İşletmedeki İş Usulleri Hakkında Tedarikçi ve Paydaşlara Bilgi Verilmesi.....	86

Tablo 4.19. Meslek Mensubu Olarak Hata ve Hileleri Önlemede Sorumluluk Hissetmek.....	87
Tablo 4.20. Hata Tespit Edildiğinde Hemen Yönetimi Bilgilendirmek.....	88
Tablo 4.21. Hile Tespit Edildiğinde Hemen Yönetimi Bilgilendirmek	88
Tablo 4.22. “Hileleri Tespit Etmek Hataları Tespit Etmekten Daha Önemlidir”	89
Tablo 4.23. Hileleri Tespit Etmede Sayısal Yöntemler Hakkında Bilgi Sahibi Olmak	90
Tablo 4.24. İşletme Çalışanlarından Bilgi Alarak Hileleri Tespit Etmek	91
Tablo 4.25. Hata ve Hilelerin Tespitinde Bağımsız Denetimin Etkili Bir Araç Olması	92
Tablo 4.26. Hata ve Hilelerin Tespitinde İç Denetimin Etkili Bir Araç Olması	93
Tablo 4.27. Hilelerin Tespitinde Hile Riski Yüksek Alanlara Odaklanmak.....	94
Tablo 4.28. Hileleri Tespit Etmede Bu Konudaki Uzman Kişilerden Yararlanmak.	95
Tablo 4.29. Hileleri Tespit Etmede Analitik İnceleme Prosedürleri Kullanmak	96
Tablo 4.30. Müşterilerden Gelen ‘Finansal Tabloların Daha İyi Gösterilmesi’ Talepleri.....	97
Tablo 4.31. Müşterilerin Kendi Yararına Olan Yanlılıklara Göz Yumulmasını İstemeleri	98
Tablo 4.32. Müşterilerden Gelen ‘Gerçeğe Aykırı’ Beyan Taleplerini Reddetmek .	99
Tablo 4.33. Mevzuatın Sık Değişmesinin Hatalı İşlem Yapılması Olasılığını Arttırması.....	100
Tablo 4.34. Vergi Afları Gibi Düzenlemelerin Meslek Mensubunun/Mükellefin Hatalı ve Hileli Davranışlarını Önlemesini Engel Olması.....	101

BÖLÜM 1. GİRİŞ VE AMAÇ

Günümüz bilgi çağındaki işletmeler, giderek artan bir şekilde toplum ile birleşik bir şekilde hayatlarını sürdürmektedir. İşletmeler, yöneticileri ve çalışanları açısından tüm paydaşlarıyla sürekli etkileşim içerisinde. Bu paydaşlar içerisinde önemli bir grup da muhasebe bilgilerinin üretilmesinden sorumlu kişilerdir. Muhasebe bilgilerinin üretilmesinden sorumlu kişiler ya serbest olarak bir ofis ortamında işletmelerin yasal defterlerini tutan, beyannamelerini veren, finansal raporlamasını yapan Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerdir ya da bir hizmet akdiyle o işletmeye bağlı olarak çalışan kişilerdir. İster serbest olarak isterse bağımlı olarak çalışsın mali müşavirlerin ve işletme yöneticilerinin günümüzde artan bir sorunu da muhasebe hata ve hileleridir. Bu hata ve hileler muhasebe sürecinde yapılan bilgi yanlışlıklarıdır ve kasıt unsuruna bağlı olarak hata-hile olarak ayrılmaktadır. Bu bilgi yanlışlıklarından kasıt unsurunun etkili olduğu hile eylemleri günümüz işletmelerinin giderek artan bir sorundur. Çünkü yapılan araştırmalar işletmelerin her yıl gelirlerinin yaklaşık %5'ini hile eylemlerinden dolayı kaybetmekte olduklarını göstermiştir.

21. Yüzyıl'da ortaya çıkan Enron gibi muhasebe ve denetim kökenli skandallarda çalışanların ve yöneticilerin yaptığı hile eylemlerinin başrolde olduğu gözlenmiştir. Genel olarak hata şeklindeki bilgi yanlışlıkları çalışanlara iyi bir eğitim verilmesi, çalışma ortamının iyileştirilmesi, gereken özenin artırılması, iç kontrolün etkin bir şekilde işletilmesi gibi araçlarla azaltılabilmekteyken; hile eylemleri, içindeki kasıt unsurundan dolayı o kadar kolay azaltılamamaktadır. Çünkü hile eylemi hem ahlâki hem de hukuksal olarak “suç boyutu” olmasından dolayı daha zor önlenmektedir. Ayrıca “minareyi çalan kılıfını hazırlar” misali hile eylemlerindeki insan unsurundan dolayı, eylemlerin gizlenmesi söz konusu olduğundan tespit edilmesi de zordur. Hilelere karşı alınacak her türlü önleyici eylem, hatalara karşı mücadeleyi de doğal olarak kapsayacaktır. Bu mücadeleler, işletme içinde hem “hata ve hileleri önleme” hem de “hata ve hileleri tespit etme” eylemlerine yöneliktir. İşletmelerde hata ve hilelere karşı

mücadelede, muhasebe sürecinde en önemli aktörlerden olan mali müşavirlerin bu konudaki bilinç ve tutumları belirleyici rol oynamaktadır. Dolayısıyla tez çalışması mali müşavirlerin hata ve hileler konusundaki bilinç ve tutumlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Tez çalışmasının birinci bölümünde hata ve hileler konusunun teorik sınırları çizilmiştir. Kavramsal olarak muhasebe sürecindeki hata ve hile kavramları ele alınmış, hata ve hilelerin özellikleri, hilelerin önemi açıklanmıştır. Ayrıca bu bölümde hata ve hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesinde önemli bir yeri olan muhasebe denetim süreci temel boyutlarıyla ele alınmıştır. Denetim alanındaki uluslararası düzenlemelerde hata ve hileler konusu standartlardaki yönleriyle vurgulanmıştır.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde ise, hata ve hilelerin neden önlenmesi gerektiği üzerinde durulmuş; hata ve hilelerin tespit edilmesinde kullanılan geleneksel ve sayısal yöntemler belirtilmiş ve hata ve hilelerin önlenmesinde kullanılan yöntemler detaylı olarak açıklanmıştır.

Çalışmanın son bölümünde ise, İstanbul'da faaliyet gösteren ve serbest olarak çalışan mali müşavirlerin hata ve hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesi konusundaki bilinç ve tutumlarını ölçmeye yönelik olarak yaptığımız araştırmanın bulguları sergilenerek, bu bulgular tezin konusu yönünden değerlendirilmiştir.

BÖLÜM 2. MUHASEBE DENETİMİ

AÇISINDA GENEL OLARAK HATA VE HİLE

KAVRAMI

Çalışmanın bu bölümünde, tez konusunun esasını oluşturacak hata, hile, muhasebe süreci, muhasebe denetimi gibi temel kavramlara yönelik teorik bir çerçeve sunulmuştur. İlk olarak hata ve hilelerin ortaya çıktığı muhasebe süreci temel yönleriyle ele alınmıştır.

2.1. MUHASEBE SÜRECİNDE HATA VE HİLELER

Muhasebe sürecinde ortaya çıkan hata ve hilelere genel olarak işletmede ortaya çıkan hata ve hileler denilmektedir. Çünkü işletmelerde görülen hata ve hileler muhasebe sürecinde bilgi üretimi ve sunumu sırasında karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden ilk olarak bir bilgi ve iletişim sistemi olarak muhasebe kavramını ele almak gerekir.

2.1.1. Bir Bilgi ve İletişim Sistemi Olarak Muhasebe

Muhasebe, aslı Arapça olan “hesap” kelimesinden türetilmiş olup Türkçe sözlükte kelime anlamı olarak hesaplaşma, karşılıklı hesap görme, hesap işleri ile uğraşma, hesapların bütünü ve hesap işlerinin yürütüldüğü yer şeklinde tanımlanmaktadır (WEB_1, 2019).

Muhasebenin bu sözlükteki kavramsal tanımının dışında elbette birçok bilimsel tanımı da bulunmaktadır. Bu tanımlardan en yaygın olanına göre muhasebe “*işletmenin aktifinde ve kaynaklarında para ile ifade edilen ve değişime neden olan olay ve işlemleri kayıt altına alan, sınıflandıran, finansal raporlar halinde özetleyen, bu raporları analiz ederek yorumlayan, bu şekilde işletme ile ilgili çeşitli gruplara bilgi sağlayan bilim ve sanattır*” (Akdoğan ve Tenker, 1998), (Sevilengül, 2005).

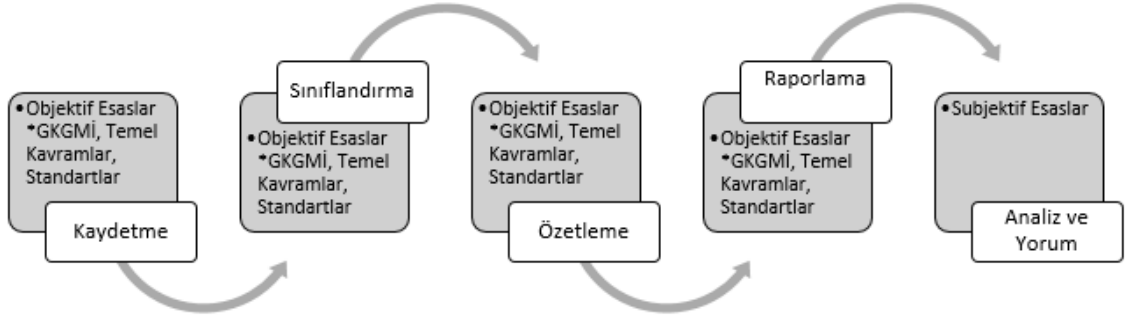
İkinci bir tanıma göre ise muhasebe; “işletme faaliyetleri üzerindeki kontrolü sağlamak, sonraki dönemlere yönelik işletme faaliyetlerini plânlamak, işletmedeki ve işletme dışındaki kişi ve gruplara işletmeye yönelik etkin kararlar alabilmek için, parayla ifade edilebilen bilgilerin elde edilmesi ve aktarılması sürecidir” (Elitaş, 2012). Bu bağlamda muhasebenin temel amacını; işletmelerin faaliyet sonuçlarını gösteren rapor ve bilgilerin elde edilmesi, bu bilgilerin yorumlanarak analiz edilmesi oluşturmaktadır. Bunun yanında işletmelerin sahip olduğu varlıkların belirlenmesi, yıl içi ve yılsonu olayların karşılaştırılması, işletme ortaklarının vergi gibi yasal yükümlülükler üzerindeki davranışlarını hesaplardan faydalanarak göstermek gibi diğer amaçları da mevcuttur (Yalkın, 2012). Kısaca muhasebe, bilgi üreten bir sistemdir.

Muhasebe sistemi genel olarak, çeşitli usul ve metotlardan oluşmaktadır. Bu usul ve metotlar işletmenin faaliyet sonuçları, finansal durumu ve nakit akışlarına yönelik işlemleri belirleme, belgelere ve yasal defterlere kayıt altına alma ve bununla ilgili rapor sunmaktan oluşur (Kepekçi, 1996).

Her işletmenin kendine özgü bir muhasebe sistemi olmasına rağmen, temel olarak her muhasebe sisteminde kaydetme, sınıflama, özetleme, raporlama ve yorum olmak üzere çeşitli aşamalar vardır (Bkz. Şekil 2.1). Farklı işletmeler için o işletmeye özgü muhasebe sistemlerinin oluşturulmasının temel nedeni muhasebenin bilgi kullanıcılarına doğru ve güvenilir bilgiyi sunabilmesidir.

Muhasebe bilgilerindeki doğruluk, kısaca, finansal nitelikteki işlemlerin kaydedilmesi, sınıflandırılması, özetlenmesi ve raporlandırılmasında Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri (GKGMİ)’nin ve ilgili yasal mevzuatın uygulandığı anlamına gelmektedir. Muhasebe bilgilerindeki güvenilirlik ise farklıdır. Buna göre güvenilirlik, işletmenin gerçek hayatta ortaya çıkan işlemlerinin, olduğu gibi belge ve kayıtlar üzerinde yer almasını ve bu gerçek hayatta karşılaşılan işlemlerin kayıt dışı bırakılmadığı anlamına gelir (Cemalcılar ve Önce, 1999).

Aşağıdaki Şekil 2.1’de belirtilen aşamalar muhasebe sürecinin en temel aşamalarıdır. Bu süreçler günümüze kadar gelişerek gelen objektif (nesnel) esaslara bağlıdır. Bu süreçte sadece “analiz ve yorum” aşamasında sübjektif esaslar ön plâna çıkmaktadır.

Şekil 2.1. Muhasebe Süreci

Objektif esaslar ile kastedilen, bir finansal olayın nasıl kaydedileceği, nasıl sınıflandırılacağı ve ne tür aşamalardan sonra özetleneceğidir. Bu süreç içerisinde herhangi bir aşamada muhasebecinin alternatifler geliştirmesi, süreci farklılaştırması mümkün değildir. Bu amaçla yapılan tüm müdahaleler yapılan işlemin yanlış olması ve hatalı sonuçlar doğurmasına neden olacaktır. Konuyu muhasebe teorisi üzerinden açıklamak gerekirse; bir muhasebe uygulayıcısı, olayları ve olguları dünyada tüm muhasebeciler tarafından kabul gören muhasebe ilkelerine ve muhasebenin temel kavramlarına aykırı olarak kaydetmesi, sınıflandırması, özetlemesi ve raporlaması halinde muhasebe sisteminin hatalı veya hileli bilgiler üretmesine ve raporlamasına neden olacaktır.

2.1.2. Muhasebede Hata Kavramı ve Özellikleri

Bu başlık altında, muhasebe hatasının ilk olarak kavramsal olarak tanımlaması yapılarak hataların özellikleri, hata yapılma nedenleri ve hataların türlerine göre sınıflandırılması ele alınacaktır.

2.1.2.1. Muhasebede Hata Tanımı

Hata kelimesinin Türkçe sözlüklerdeki karşılığı olarak “yanlış, yanlışlık” gibi anlamlar gelmektedir (Özön, 1996). Kökeni Arapçaya dayanan bir sözcük olan “hata”, dilimizde ise “yanlış, istemeyerek ve farkında olmadan yapılan yanlış, yanlışlık, yanlışlık, kusur” şeklinde tanımlanmıştır (WEB_1, 2019, <http://www.tdk.gov.tr>, 15.02.2019).

Muhasebe hataları, dar anlamda ve geniş anlamda olmak üzere iki şekilde ifade edilebilir: Dar anlamda hata, kasıt unsuru içermeden yapılan düzensizlikler şeklinde

ifade edilirken; geniş anlamda hata, işletme çalışanları tarafından unutkanlık, dikkatsizlik, bilgisizlik gibi nedenlerle bilmeyerek (Haftacı, 2016) ya da ihmal, deneyimsizlik durumları gibi muhasebe kayıt ve işlemleri esnasında meydana gelen yanlışlıklardan (Kirik, 2007).

2.1.2.2. Muhasebe Hatalarının Özellikleri ve Nedenleri

Hataya yönelik kavramsal tanımlardan da anlaşılacağı üzere muhasebe hatalarının en önemli özelliği “bilmeden ve istemeden yapılan bir yanlışlığın” söz konusu olmasıdır. Bir başka ifadeyle kasıt unsuru bulunmamaktadır. Muhasebe sisteminde bu şekilde karşımıza çıkan düzensizlikler çoğunlukla gerekli özenin gösterilmemesinden kaynaklanabilmektedir. Örneğin, muhasebe personeli iş yoğunluğundan alış faturasında yer alan tutarı bir “sıfır” eksik veya fazla girebilmektedir. Bu şekilde yapılan bilgi yanlışları zaten mutabakatlar sonunda belli bir süre sonra ortaya çıkabilmektedir.

Muhasebe sürecinde kasıtlı olmadan yapılan bilgi yanlışlıkları olarak karşımıza çıkan muhasebe hataları başlıca şu temel nedenlerden kaynaklanır (Batı, 2017):

- Yeterli bilgi, donanım ve tecrübe eksikliği;
- İhmalkârlık;
- Yeterince hassasiyet gösterip dikkatli davranmamak;
- Plân ve program yapmadan çalışmak;
- Çalışanların aşırı iş yoğunluğu sonrası ortaya çıkan yorgunluk;
- İşletmenin işiyle ilgili yasal mevzuatın çalışanlar tarafından tam olarak anlaşılabilmesi.

Hataya neden olan bu unsurları üç başlıkta toplanabilir

- a) Bilgisizlik: Muhasebe alanında iş süreçleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan, işin gerektirdiği niteliklere ve tecrübeye sahip olmayan çalışanlar tarafından muhasebe sürecinde hatalar yapılabilir. Bu durum tamamen çalışanların bilgi eksikliğinden veya mevzuatı anlama eksikliğinden kaynaklanır.
- b) Gerekli Dikkati ve Özenu Göstermemek: Bu durum daha çok çalışanın iş görme usulündeki eksikliklerden, yapılan işi önemsememesinden ve işletmede yeterli bir iç kontrolün olmamasından kaynaklanır.

- c) Çevresel Nedenler: İş yoğunluğu ve bir çalışana birden fazla iş ve sorumluluk verildiği iş ortamlarında muhasebe hatalarına rastlanabilir. Bu durum adil iş bölümü yapılmamasından, plânsız ve programsız çalışmaktan, çalışanları kaldıramayacakları bir iş yüküne maruz bırakmaktan kaynaklanır.

Gerek iş yoğunluğu olsun gerekse başka nedenler olsun hataların yapılma nedenleri iyi bir şekilde tespit edilip analiz edilebilirse o zaman bu hataların tekrarı da azaltılabilir.

2.1.2.3. Muhasebe Hatalarının Sınıflandırılması

Muhasebede hata kavramı, genel olarak, finansal tablolarda kasıtlı olmayan yanlış bilgi açıklamalarının yapılması veya bir tutarın ya da açıklamanın unutulması şeklinde ifade edilebilir. Muhasebe hataları, birbirinden farklı birçok faktörden kaynaklanmakta olduğundan bu hataların sınıflandırılmasını güçleştirmektedir. Her ne kadar teknolojik gelişmelerin gündelik hayatımıza getirdiği kolaylıklar ve kontrol mekanizmaları muhasebedeki hataları minimuma indirmişse de, işlemlerin gerçekleştirilmesi sırasında yapılan hatalar yapılmaya devam etmektedir.

Muhasebe hataları genel olarak şu şekilde sınıflandırılabilir (Kepekçi, 1996):

- a) Kayıt Hataları: Muhasebeye konu olan olay ve işlemlerin elde edilmesinde ve kaydedilmesindeki hatalar.
- b) Tahmin Hataları: Muhasebeye konu olan olay ve işlemlerin yanlış yorumlanmasından kaynaklanan muhasebe tahminlerindeki hatalar.
- c) İlke Hataları: Genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinin uygulanmasındaki hatalar.

Bu sınıflandırmanın yanında literatürde genel kabul gören bir başka sınıflandırma daha vardır. Bu sınıflandırmaya göre muhasebe hataları aşağıdaki başlıklarda sınıflandırılabilir:

- Matematiksel /Rakamsal/Tutarsal Yapılan Hatalar
- Kayıt/Hesap Hataları
- Nakil Hataları
- Unutma ve Tekrar Kayıt Hataları
- Bilanço Hataları
 - Değerleme Hataları

- Hesap Birleştirme Hataları
- Telafi Edici Hatalar

a) Matematiksel/Rakamsal/Tutarsal Yapılan Hatalar: Muhasebe sürecinde yer alan işlem ve kayıtlara yönelik hesaplamalarla ilgili olarak “çarpma, bölme, toplama, çıkarma” şeklindeki işlemlerden doğan hatalara matematiksel hatalar adı verilmektedir. Matematiksel hatalar, genel olarak katma değer vergisi, amortisman, yeniden değerlendirme gibi sayısal işlemlerin sıkça yapıldığı hesaplamalarda ortaya çıkmaktadır. Bilgisayar programlarının yoğun kullanımından dolayı çağımızda matematiksel hatalarla daha az karşılaşmaktadır. Fakat muhasebe sürecinde veri girişleri elle yapıldığından günümüzde muhasebe uygulayıcılarının, rakamları bilgisayar programına hatalı girmesinden kaynaklanan, matematiksel hatalar oluşabilmektedir (Küçüksavaş, 2006). En çok karşılaşılan bu rakamsal hatalar, takdim-tehir hataları olarak adlandırılan türden hatalardır. Muhasebe uygulayıcısı hesap kayıtlarını yaparken rakamlardaki sıfırları eksik veya fazla hesaplayarak veyahut da kayıtlardaki rakamları yanlışlıkla yer değiştirerek yapmaktadır (Duman, 2008).

b) Kayıt Hataları: Kayıt hataları, muhasebeye yönelik olarak sağlanan (alış/satış, ödeme/tahsilat gibi) bilgilerin muhasebe defterlerine aktarılması sırasında karşılaşılan rakamsal ve hesaplama yanlışlıklarından dolayı ortaya çıkan hatalardır. Kayıt hataları genel olarak, belgelerin muhasebeleştirilmesi esnasında kayıt işlemleri yapılırken rakamlarda, tutar ve özellikle hesap adlarında yanlışlıkların olması durumunu ifade etmektedir (Başkan, 2013).

Hesap Hataları: Hesap hataları ise kayıt hatalarının bir alt türü sayılır. Buna göre, işlemler muhasebe kayıtlarına alınırken önceden belli kurallar çerçevesinden hangi hesapların nasıl alacaklandırılıp borçlandırılacağı bellidir. Bu tür işlemler kaydedilirken finansal olayın tam olarak anlaşılabilmesi veya yanlış algılanması sonucu, olması gereken hesabın değil de başka bir hesabın kullanılması bu tür hataya neden olmaktadır (Akatak, 2015).

c) Nakil Hataları: Nakil hataları veya bir başka adıyla devir hataları, tüm muhasebe sürecinin elle yürütüldüğü geçmişte daha çok karşımıza çıkan bir hata türüdür. Muhasebe kayıtlarındaki işlem tutarlarının defterlerde bir sayfadan başka bir sayfaya, bir defterden başka bir deftere kaydı sırasında (örneğin günlük defterden büyük deftere)

yanlış bir şekilde veya farklı bir hesaba kaydedilmesi yoluyla ortaya çıkan hatalardır (Kirik, 2007).

d) Unutma ve Tekrar Kayıt Hataları: Muhasebenin en önemli temel kavramlarından birisi gerçekleşen finansal olayların ilgili bulunduğu dönemde kaydının yapılması esasına dayanan “dönemsellik kavramı”dır. Unutma hataları, işletme tarafından dönemsellik kavramı gereğince yapılan her türlü finansal işlemin içinde bulunulan döneme kaydedilmesi gerekirken, ilgisi olmayan bir döneme kaydedilmesidir.

e) Bilanço Hataları: Bilançonun ve gelir tablosunun hazırlanması sırasında işletmelerin uymak zorunda olduğu ilkeler “mali tablo ilkeleri” olarak bilinmektedir. Bu ilkelere uyulduğu müddetçe bilgi kullanıcıları işletmenin istedikleri andaki finansal durumunun ne olduğu ile ilgili bilgiye ulaşabilirler. Bilanço hazırlanırken bu belirtilen mali tablo ilke ve esaslarına uyulmaması halinde bilanço hataları adı verilen hatalar ortaya çıkar. Bilanço hataları değerlendirme hataları ve hesap birleştirme hataları olarak karşımıza çıkar.

Değerleme Hataları: İşletmenin dönem sonunda yapmış olduğu envanterde, aktifinde bulundurduğu tüm varlık ve kaynaklarını sayması ve parasal karşılığını belirlemesi gerekir. Bu envanter işlemlerinin en önemli kısmı da sayımı yapılan varlık ve borçların parasal karşılığının belirlenmesi işlemidir. Bu işlem her varlık ve borç türünün özelliğine göre bir ölçüm esasıyla yapılır. Bu işleme kısaca değerlendirme adı verilir. Örneğin stoklar maliyet bedeli ile ölçülür. Şayet stoklar kalemi maliyet bedeli dışında bir ölçüm esasıyla değerlendirilseyse o zaman bir değerlendirme hatası yapılmış olur. Finansal tablolarda stok kalemi hatalı olarak yer alır. Değerleme hataları, herhangi bir varlık veya borç kaleminin standartlara veya yasal düzenlemelere uygun olmayan bir ölçüm esasıyla değerlendirilmesidir.

Hesap Birleştirme Hataları: İşletmelerin Tekdüzen Hesap Plânı çerçevesinde finansal işlemler için yaptığı kayıtları ayrı hesaplarda takip etmesi gerekirken, tek bir hesap altında birleştirmesi veya hesapları birbirine mahsup etmesi şeklinde çıkan hatalardır.

f) Telafi Edici Hatalar: Geçmişte yapılan bir hatanın, işletme çalışanı tarafından yok edilmesi ya da düzeltilmesi sırasında gerçekleşen hatalardan oluşmaktadır. Bu durumda yapılan hatalı düzeltme işlemlerin güvenilir olduğu izlenimi verirken, aslında bir başka hatalı işlem yapılmaktadır (Nazlı, 2014).

Günümüzde her ne kadar teknolojik olarak bilgi işlem sistemleri, muhasebe sürecinde yer alsa da insan unsurundan dolayı kasıtlı olmayan bilgi yanlışlıklarına rastlanabilmektedir.

2.1.3. Muhasebede Hile Kavramı ve Özellikleri

Bu başlık altında, muhasebe hilelerine yönelik ilk olarak kavramsal olarak tanımlaması yapılarak hata ve hile arasındaki farklar, hilelerin özellikleri, hileleri yapanlar, hile yapılma nedenleri ve hilelerin türlerine göre sınıflandırılması ele alınacaktır.

2.1.3.1. Muhasebede Hile Tanımı

Muhasebe sürecinde meydana gelen bilgi yanlışlıklarından biri de “hile” türündeki bilgi yanlışlıklarıdır. Hile kavramının en basit tanımı, “*bir personelin çalıştığı işletmenin kaynaklarını ve varlıklarını kasıtlı/bilinçli olarak uygun olmayan bir biçimde kullanarak veya ele geçirerek haksız kazanç sağlamasıdır*” (Bozkurt, 2009). Bir başka çalışmada muhasebe hileleri, “*gayrimeşru menfaat sağlamak amacıyla işletmeye ait işlem, kayıt ve hesapların değiştirilmesi ve tahrif edilmesi*” olarak tanımlanmıştır (Kaymak, 1996). Dolayısıyla muhasebede hile kavramı, yolsuzluk kavramını da içine alacak derecede geniş olarak düşünülebilmektedir.

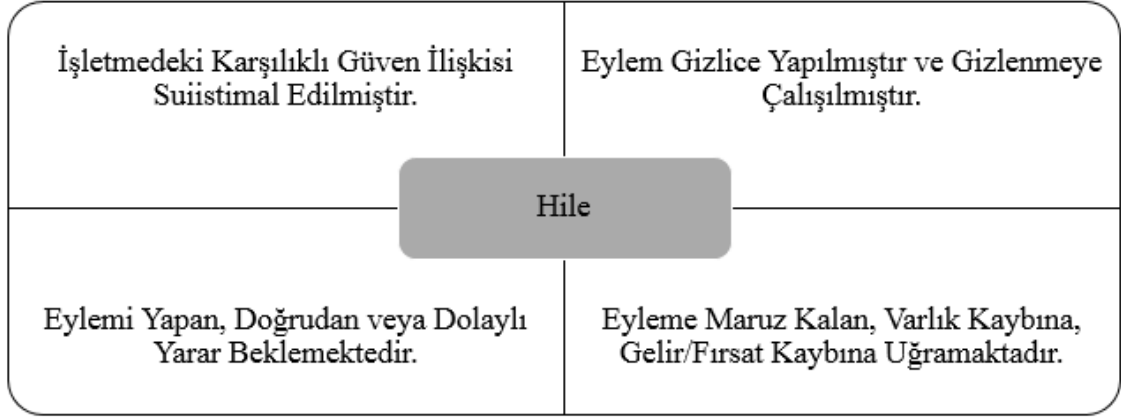
Singleton ve diğerlerine (2006: 2) göre, hile genişçe bir anlamda tanımlanmış olup hilenin çeşitli dolandırma (*aldatma, deception*) yolları kullanılarak haksız bir kazanç edinmek için işlenen suçları içeren bir kavram olduğu ifade edilmiştir. Bu tanımda hile kavramının içinde bir suç unsuru barındırdığı belirtilmiştir.

Hile üzerine günümüzde önemli çalışmaları olan ve 1988’de kurulan Amerikan Hile Araştırmacıları Birliği’ne (*Association of Certified Fraud Examiners*) (ACFE) göre hile kavramı tanımlanırken “meslekî hile” (*occupational fraud*) olarak adlandırmıştır. “*Meslekî hile çalıştığı ya da ilişkide olduğu kuruluşun kaynaklarını veya varlıklarını bilinçli olarak yanlış kullanan kişi/kişilerin kendi mesleğinden (ve dolayısıyla yetkisinden), kişisel çıkar ve refah için yararlanmasıdır*” (ACFE, 2006).

Literatürde yukarıda sayılanların dışında pek çok yazar tarafından hile kavramıyla tanımlamalar yapılmıştır. Bu tanımlarda en dikkate değer noktalar; ise şunlardır; hilenin bir suç olduğu, insan yaratıcılığından çıktığı, sahte açıklamalar aracılığıyla kişisel veya

başkası lehine fayda sağlama eylemi olduğudur. Burada bir taraf kendine haksız fayda sağlarken diğer taraf haksız olarak zarara uğramaktadır (Bologna and Lindquist, 1987).

Hileye işletme özelinde daha yakından bakıldığında, bir eylemin hile sayılması için gerekli dört temel unsur şunlardır (Coenen, 2008):

Şekil 2.2. Bir Eylemin Hile Olarak Değerlendirme Ölçütleri (Coenen, 2008)

Kasıt faktörü, hata ve hile arasındaki ayrımı belirleyen bir faktördür. Yapılan bilgi yanlışlığının hata veya hile olduğunu söylemek için aşağıdaki genellemeler kullanılabilir (Gürbüz, 1995):

- İşletmede büyük tutardaki bilgi yanlışlıklarının hile olduğu varsayılır.
- Hata türündeki bilgi yanlışlıkları kolayca ortaya çıkartılabilirken üstü örtülen bir bilgi yanlışlığı söz konusu ise bunun hile olduğu düşünülür.
- Bilgi yanlışlıkları sık sık ve hep benzer tarafta yapılmışsa bunların arka planındaki kasıt unsuru dikkate alınır ve bu bilgi yanlışlığı hile varsayılır.

2.1.3.2. İşletmelerde Hilelerin Önemi ve Özellikleri

İşletmelerde gerçekleştirilen hilelerin boyutu, günümüzde o kadar büyük rakamlara ulaşmıştır ki, işletmelerin ve bağımsız denetçilerinin korkulu rüyası haline gelmiştir (Kiracı, 2004). Hilelerin oluşturduğu olumsuz etkilerden dolayı “hilelerin tespit edilmesi” gerekmektedir. İşletmeye vermiş oldukları olumsuz etkilere göre hileler, parasal ve parasal olmayan etkiler şeklinde iki alt başlıkta ele alınabilir.

Hilelerin parasal olmayan etkileri kısaca şöyle açıklanabilir: Hiledeki kasıt unsuru, işletmede çok önemli bir soruna işaret eder. Kasıtlı yapılan bir fiil işletmedeki ahlâki yapının zayıflığını gösterir. Bu fiilin devam etmesi halinde bu yapının daha da zayıflaması gibi olumsuz bir sonuç karşımıza çıkabilir.

İşletme için tutarı önemsiz de olsa, yapılmış bir hile; iç kontrol sisteminin etkisiz ve yetersizliğinden kaynaklanır. Hilelerin özünde yatan kasıtlı olma unsuru, önemli bir kontrol eksikliğine veya yeterli uygulanamayan kontrollerin varlığına işaret eder.

Hilelerin parasal etkileri ise şöyle açıklanabilir: Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde Sertifikalı Hile Araştırmacıları Kurumu (ACFE) tarafından en son “2018 yılında Ulusal Mesleki Hile ve Yolsuzluk Raporu” adlı bir rapor yayımlanmıştır. Bu rapora göre Sertifikalı Hile Denetçileri 2018 yılında mesleki hile ve yolsuzluk sonucu olarak işletmelerin gelirlerinin %6'sının kaybolabileceğini tahmin etmektedirler. Bu rapora göre genel olarak hilelerden kaynaklanan kayıpların toplam 7 milyar Dolar'a ulaştığı, hile vakası başına ortalama 130 bin dolar kayıp (zarar) olduğu, işletmelerin toplam zararlarının yaklaşık %22'sinin hilelerden kaynaklandığı ifade edilmiştir (ACFE, 2018).

Tüm istatistik veriler esasında hilelerin işletmeler açısından ne kadar önemli olduğunu ve hilelerin önlenmesi konusunda mutlaka ciddi adımların atılması gerektiğini göstermektedir.

2.1.3.3. İşletmelerde Hileleri Yapanlar

Hileleri yapanlar işletmenin yöneticisi, çalışanları ve sahipleri olabilir. Muhasebe hileleri birçok amaca yönelik yapılmakla beraber, genel olarak yolsuzlukları örtmek, işletmenin gerçek faaliyet sonuçlarını, finansal durumunu farklı bir şekilde sunmak ve vergi kaçırmaya yönelik yapılmaktadır (Kaymak, 1996). Hilelere neden olan başlıca faktör kişinin kendisiyle ilgili olan dış faktörlerdir. Bunlar sosyal ve ekonomik durum, siyasi faktörler, kontrol zayıflığı gibi faktörlerdir (Bologna and Lindquist, 1987), (Kiracı, 2004). Bu faktörler, hileye neden olmada işletme içindeki faktörlerden daha önemlidir. Hileyi yapabilmek için bazı unsurların bir arada olması gerekir. Bu unsurlar, baskı unsuru, haklı gösterme unsuru ve fırsat unsurudur.

Hileleri yapan kişilerin amaçları birbirinden farklıdır. İşletme çalışanlarının (muhasebeci, veznedar vb.) yaptıkları muhasebe hilelerinde, işletme ortaklarının zararına hırsızlık, dolandırıcılık ve benzeri yollarla mal edinmelerin gizlenmesi amaçlanır. İşletme yöneticileri de (finansman yöneticisi, işletme müdürü vb.) işletme kârını yüksek göstermek, fazla prim almak, üçüncü şahıslar zararına kendilerine ve işletmeye çıkar sağlamak üzere işlemleri gizleyebilmek için muhasebe hilelerine

başvurabilirler (Demirci, 1998). İşletme sahipleri ise vergi kaçırmak ve üçüncü şahıslar aleyhine çıkar sağlamak amacıyla muhasebe hilelerine başvururlar.

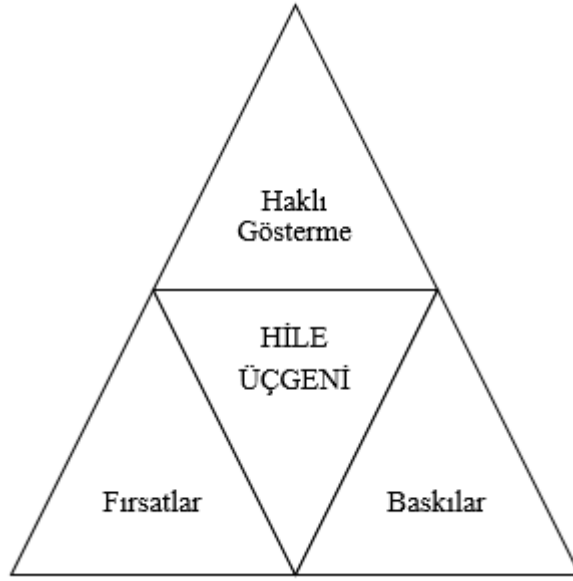
Ortakların birbirini yanıltma isteği ve hak edilmeyen teşviklerden yararlanma isteği de muhasebe hilesine başvurma amaçlarından bazılarıdır. Her ne amaçla olursa olsun ve her kim yaparsa yapsın muhasebe hileleri, günümüzde birçok işletme için ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Muhasebe hilelerinden zarar gören işletme sayısının giderek artmasının yanında, işletmeyle ilişkisi bulunan kesimlerin de hilelerden zarar görmeye başlaması konunun önemini tüm dünyaya vurgulamaktadır.

2.1.3.4. Hile Yapma Nedenleri

İşletme çalışanlarının hile yapma nedenlerini açıklayabilmek için birçok bilimsel çalışma yapılmış olsa da literatüre geçmiş en eski ve en bilinen çalışma 1950’lerde ünlü kriminolojist Donald R. Cressey tarafından doktora tezinde kullanılmıştır. Cressey, çalışanların hile yapma nedenlerini “üç temel neden”e dayandırmıştır. Bu üç temel nedenden hareketle Hile Üçgeni kavramı oluşturulmuştur (Gökten, 2018).

Hile Üçgeni kavramı, Cressey’in “insanların hile yapmaya niçin yöneldiğini açıklamak” için oluşturduğu hipotezi sonucu ortaya çıkan bir kavramdır. Hile Üçgeni üç temel unsurdan oluşur: Fırsat, haklı gösterme ve baskı (Bozkurt, 2009). Bu üç unsur bir hilenin yapılmasında etkilidir. Örneğin, işletme çalışanlarında aşırı borçlanmadan oluşan bir *baskı unsuru*, aynı zamanda iç kontrol zayıflığından doğan *fırsat unsuru* ve çalınan paranın daha sonra yerine konacağı düşüncesinin yansıması olan *haklı gösterme unsuru* gibi durumlar bir arada bulunduğu hile kaçınılmaz olmaktadır. Bu durumda hile konusunda yüksek bir risk vardır (Hillison et al., 1999).

Bu teori 2001 yılında Josept T. Wels tarafından Cressey’in çalışmasından hareketle, hile denetimi alanında değerlendirilmiştir. Wels, bu çalışmanın sonucunda “*Fraud Triangle*” yani “Hile Üçgeni” adını verdiği bir şekil ortaya koymuştur (Ataman ve Aydın, 2017).

Şekil 2.3. Hile Üçgeni (Ataman ve Aydın, 2017)

Hile Üçgeni modelinin yeterli olmayacağını düşünen araştırmacılardan David T. Wolfe ve Dana R. Hermanson bu üç unsura ek olarak “yetenekler, yetkinlikler” unsurunun da hilelerin nedenleri arasında olması gerektiğini savunmuşlardır (Ataman ve Aydın, 2017). Wolfe ve Hermanson (2004) çalışmalarında; fırsatın, hilenin gerçekleşebilmesi için kapıyı açtığını; teşviklerin, baskının ve meşrulaştırmanın kişiyi hileli eyleme doğru yönlendirdiğini; fakat en önemlisi kişinin açık kapının farkına vararak o kapıdan içeri doğru girebilme kabiliyetinin olması gerektiğini savunmaktadır (Gökten, 2018).

2.1.3.5. Hilelerin Sınıflandırılması

Hilelerin sınıflandırılmasında dünya genelinde en kabul gören sınıflandırma ACFE tarafından yapılan ve aşağıdaki tabloda özetlenen sınıflandırmadır. ACFE'nin bu sınıflandırmasının dünya çapında kabul görmesinin nedeni 90'lı yılların ortalarından bu yana “hileler” konusunda başta ABD olmak üzere ülke bazında hile vakalarını incelemesidir.

Tablo 2.1. Hilelerin Genel Sınıflandırması

Hilelerin Genel Olarak Sınıflandırılması				
Yolsuzluk	Varlıkların Kötüye Kullanımı		Finansal Tablo Hileleri	
	Nakdi Olanlar	Stok ve Diğer Varlıklarla İlgili Olanlar		
Çıkar Çatışması	Elden para çalma	Kötüye kullanma	Varlıkları/ Gelirleri Olduğundan Fazla Gösterme	Varlıkları/ Gelirleri Olduğundan Az Gösterme
Rüşvet	Nakit işlerini çalma	Stok hırsızlığı		
İllegal Bahşış	Hileli Ödemeler			
Haraç				

Kaynak: ACFE (2012), Report to Nations Occupational Fraud and Abuse, 11.

Yolsuzluk, bir görevi veya yetkiyi kötüye kullanarak kişisel menfaat elde etme olarak tanımlanabilir.

Varlıkların suiistimali olarak da adlandırılan “kötüye kullanılma”, işletmenin aktifindeki kıymetlerin çalınması faaliyetini içermekte ve genellikle işletme personeli tarafından yapılmaktadır. Uygulamada az rastlansa da bu suiistimal işlemi kolayca gizleyebilecek yöneticiler tarafından da yapılabilmektedir.

Hileli finansal raporlama, finansal tablodaki bilgileri kullanarak karar verecek kişi/grupları yanıltmak için, kasıtlı olarak bilanço, gelir tablosu vd. mali tablolardaki bazı tutar veya açıklamalara yer verilmemesi ya da olduğundan farklı gösterilmesi şeklinde yapılan yanlışlıklardır.

2.1.4. Muhasebe Standartlarında Hata ve Hilelerin Yeri

Muhasebede hatalar, özellikle finansal bilgi kullanıcılarının yanlış karar vermelerine neden olması açısından Uluslararası Muhasebe Standartları (*International Accounting Standards*) (IAS)’nda ve Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (*International Financial Reporting Standards*) (IFRS)’nda da ele alınmıştır. Buna göre hatalar,

finansal tablo hesaplarının tanımlanması, değerlendirilmesi, arz edilmesi ve gerekli açıklamaların yapılması esnasında meydana gelmektedir (Aktaş, 2013).

8 No’lu Uluslararası Muhasebe Standardı (UMS 8)’nin birebir çevirisi olan 8 No’lu “*Muhasebe Politikaları Muhasebe Tahminlerinde Değişiklikler ve Hatalara İlişkin Türkiye Muhasebe Standardı*” (TMS 8) hatayı; finansal tabloyu oluşturan kalemlerin, tanımlanması, ölçülmesi ve sunulması sırasında, ortaya çıkan ancak kasten yapılmayan yanlışlıklar olarak tanımlamaktadır (WEB_2, 2019). TMS 8’de hatalarla ilgili olarak “geçmiş dönem hataları” kavramından bahsedilmektedir (KGK, TMS8, 2019):

“Geçmiş dönem hataları: İşletmenin daha önceki tarihlerde finansal tablolarda, güvenilir bilginin kullanılmaması ya da yanlış kullanılması nedeniyle oluşan yanlışlık veya eksiklikleri olarak açıklanabilir: Güvenilir bilginin nitelikleri ise şöyle sıralanmıştır:

- a) Daha önceki tarihlere yönelik olarak finansal tabloların yayımlanması için onaylandığı zamanda mevcut olan ve*
- b) Finansal tablolar düzenlenirken ve sunulurken sağlanmış ve dikkate alınmış olmayan bir şekilde beklenebilecek olan.*

Geçmiş dönem hataları; rakamsal hataların, muhasebe politikalarının uygulanmasında yapılan hataların, finansal olayların yanlış yorumlanmasının veya gözden kaçırılmasının ve hilelerin etkilerini içermektedir.”

TMS 8’e göre işletmelerde tespit edilen bu geçmiş döneme yönelik hataların (ki hileleri içerebilir) geriye dönük olarak düzeltilmesi söz konusudur.

2.1.5. Muhasebe Bilgisinin Doğruluk ve Güvenilirliğinde

Yönetimin Sorumluluğu

Muhasebe bilgilerinin doğruluğu; finansal işlemlerin kaydedilmesinde, sınıflandırılmasında, özetlenmesinde ve raporlandırılmasında muhasebe ilkelerinin/ kurallarının uygulandığını ifade ederken; muhasebe bilgilerinin güvenilirliği ise belge ve kayıtların işletmenin gerçek işlemlerini yansıtmasını, kayıt dışı işlemlerin olmadığını ifade etmektedir.

İşletme yönetimi kurduğu muhasebe sistemi ve iç kontrol ile doğru, tam ve güvenilir bilginin üretilmesini ve raporlanmasını amaçlamaktadır. İşletmelerdeki özellikle iç

kontrol, muhasebe sisteminin de üzerinde bir kontrol fonksiyonuna sahiptir. İşletme yönetimi kurduğu iç kontrol ile finansal tablolardan yararlanacak kişi ve kurumları doğru bilgilendirmek durumundadır. Bu aynı zamanda muhasebenin sosyal sorumluluk kavramı ve kamuyu aydınlatma fonksiyonu gereğidir (Kiracı, 2004).

İşletme yönetimi ve yönetim kurulu, ortak bir çalışma içerisinde yer alarak işletmenin temel amaçlarına ulaşmasını, yasal mevzuata ve ahlâki kurallara uyumunu sağlamak durumundadır. Yönetim kurullarının bu kapsamda bilgi akışının ve finansal raporlamanın etkili, güvenilir, doğru, dürüst ve yeterli kalitede olmasının sağlanması gibi önemli görev ve sorumlulukları vardır (Bozkurt, 2001)

Güvenilir finansal raporlama için işletme yönetiminin iç kontrolü oluştururken hata ve hileleri dikkate alması sorumluluğu bulunmaktadır. Kısaca belirtmek gerekirse muhasebe bilgisinin doğruluk ve güvenilirliğinin sağlanmasından işletme yönetimi sorumludur.

2.2. MUHASEBE DENETİMİNDE HATA VE HİLELER

Bu başlıkta muhasebe sürecinde ortaya çıkan hata ve hilelerinin muhasebe denetimi açısından anlam ve önemi incelenecek ve muhasebe denetim kavramı bu çerçevede kısaca ele alınacaktır.

2.2.1. Muhasebe Denetimi Kavramı

Muhasebe denetimi, bağımsız denetim, dış denetim veya finansal tablolar denetimi olarak da adlandırılmaktadır. Araştırmada diğerlerinin yerine “muhasebe denetimi” kavramı kullanılacaktır. Buna göre muhasebe denetiminde, finansal tabloların, işletmenin finansal durumunu ve faaliyet sonuçlarını ve genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine ve yasal mevzuata uygun olarak yansıtıp yansıtmadığı konusunda bir görüş oluşturulmaya çalışılır (Bozkurt, 1998).

2.2.1.1. Muhasebe Denetimin Tarihsel Gelişiminin Hata ve Hileler Bakımından İrdelenmesi

Muhasebe denetiminin tarihsel gelişimi Mezopotamya uygarlığına kadar gidiyor olsa da, günümüzdeki anlamıyla muhasebe denetiminin temelleri, işletmelerin ortaya çıktığı ve yığın halinde üretim yapıldığı sanayi devriminde atılmıştır.

20. Yüzyılın başlarında denetçilerin işletmedeki her türlü belge ve kayıtlarda yer alabilecek hata ve hileleri tespit etmeye odaklı faaliyetleri modern denetim çalışmalarına öncülük etmiştir (Ataman vd., 2001). Muhasebe denetimi, ülkedeki ekonominin ve buna bağlı olarak muhasebe faaliyetlerinin gelişmesine paralel bir tarihsel gelişim göstermiştir. 1930’lu yıllara gelindiğinde denetim anlayışı, işletmelerdeki hata ve hilelerin tek tek tespit edilmesi yerine, finansal tabloların geneli hakkında bir denetim görüşüne doğru dönüşüm göstermiştir (Bozkurt, 1998). Bu yaklaşıma birçok araştırmacı “*finansal tablo yaklaşımı*” adını vermektedir.

Sonraki dönemde ise “*sistemlere dayalı denetim yaklaşımı*” adı verilen ve istatistiki tekniklerin kullanıldığı, iç kontrol sisteminin güvenilirlik derecesinin mali tabloların güvenilirlik derecesinin göstergesi olduğu yaklaşım ön plâna çıkmıştır. 1920-1960 döneminde denetçiler, hilelerin ortaya çıkartılmasında giderek daha az sorumluluk kabul etmeye başlamışlardır. Bu dönemde hilelerin önlenmesi ve belirlenmesi sorumluluğunun yönetime ait olduğu ileri sürülmüştür (Erdoğan, 2002).

1960’lı yıllardan sonra ise denetimde bilgisayar kullanımı artmış, analitik inceleme prosedürleri kullanılmış ve istatistiki yöntemlerden geniş ölçüde yararlanılmıştır. Bu yıllar, aynı zamanda “*faaliyet denetimi yaklaşımı*”nın da gelişmeye başladığı yıllar olmuştur. 1997 yılında çıkartılan bağımsız denetim standartlarına yönelik düzenlemelerden sonra denetçilere sadece hata ve düzensizliklerden değil, bu zamandan sonra hile eylemleri alanında da yükümlülükler verilmiştir (Ataman vd., 2001).

Muhasebe denetiminin tarihsel gelişimi içerisinde günümüzde “hata ve hileleri” tek tek ortaya çıkartan yaklaşımdan “*risk odaklı yaklaşım*”a geçilmesi önemli bir gelişmedir. Bu gelişme, işletmedeki hata ve hilelere olan yaklaşımın sadece bakış açısını değiştirmiştir. Günümüzde işletmelerdeki büyük veri yığınları, kayıtlar vb. çokluğu işlemlerin tek tek ele alınmasını engellemiş olsa da, muhasebe denetiminde hata ve hilelerin önemli olanlarına odaklanmayı sağlayacak bir yaklaşım gelişmiştir.

2.2.1.2. Muhasebe Denetiminin Özellikleri

Muhasebe denetimi kavramının temel unsurları aşağıda kısaca açıklanmıştır (Yıllancı, Yıldız, Kiracı, 2016: 1-2):

Denetimin Konusu: Denetimin konusu, işletmede denetimin üzerinde yapılacağı işletmeyle ilgili sonuçlar veya beyanlardır. Şöyle ki; bu sonuç ve beyanlar, finansal tablolarda yer alan bilgiler, çalışanların gerçekleştirdiği faaliyet ve işlemler veya bir işletmenin/departmanın faaliyet sonuçları olabilmektedir.

Önceden Saptanmış Kıstaslar: Denetim tanımının ikinci ana ögesi denetimin konusunu teşkil eden sonuçların karşılaştırılması için önceden saptanmış kıstasların varlığıdır. Önceden saptanmış kıstaslar denetimin niteliğine göre, GKGMİ, Muhasebenin Temel Kavramları, Muhasebe Standartları, işletme yönetiminin belirlediği performans ölçütleri, politikalar veya yasalar olabilir.

Tarafsız Biçimde Kanıt Toplama: Denetim tanımındaki üçüncü temel öge, denetimi uygulayacak kişiyle veya denetimin yapılış biçimiyle ilgilidir. Burada tarafsız biçimde kanıt toplama; denetimin konusunu teşkil eden sonuç ve beyanlara yönelik, bu sonuç ve beyanların oluşturulmasıyla direkt bağlantısı olmayan bir kişi tarafından objektif olarak kanıt toplanması ve değerlendirilmesini ifade etmektedir. Tarafsızlığın sağlanması denetim sürecinde çok önemlidir ve tarafsızlık denetimin konusu sayılan unsurlarla direkt ilgili olmayan, işletmeden bağımsız bir kişi tarafından sağlanabilir.

Sonuçların İlgili Kişi/Kurumlara İletilmesi: Denetim tanımındaki dördüncü öge denetim süreci sonucunda elde edilen bulguların denetçi tarafından bir rapor aracılığıyla işletmeye ve/veya diğer ilgili taraflara iletilmesidir. Rapor, denetimin niteliğine göre üst yönetime ve/veya tüm ilgili yerlere sunulabilir.

Muhasebe denetiminin özellikleri kısaca aşağıdaki şekilde listelenebilir (Kepekçi, 1996), (Kaval, 1996), (Bozkurt, 1998):

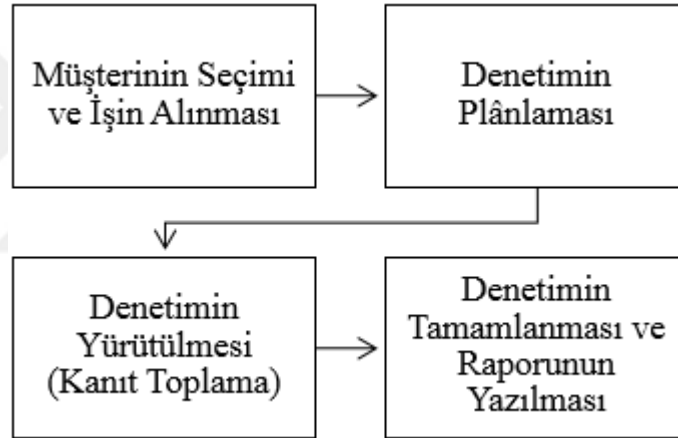
Denetim;

- a. Belli bir iktisadi birime ve bir döneme ait bilgileri kapsar;
- b. Bir süreçtir;
- c. Bilgilerin doğruluğu ya da ne kadar güvenilir olduğu ile ilgilidir;
- d. Bir karşılaştırma eylemidir;
- e. Kanıt toplama ve değerlendirme eylemidir;
- f. Uzman ve bağımsız bir kişi tarafından yapılır;

g. Çalışmalar sonucunda rapor düzenlenir.

2.2.2. Muhasebe Denetim Süreci

Muhasebe denetimde finansal tablolar üretildikleri muhasebe sistemi ve süreci ile birlikte incelemeye alındığı için denetim belirli bir faaliyeti içermek zorundadır. Bu bakımdan, denetim çeşitli çalışmaların yapıldığı bir süreç özelliğine sahiptir (Çömlekçi ve Erdoğan, 1999). Bu sürecin doğru bir şekilde işlemesi için de Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları'na uygun bir denetim çalışmasının yapılması gerekir. Bir denetim süreci temel olarak dört aşamadan oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla; müşterinin seçimi ve işin kabul edilmesi, denetimin plânlaması, denetimin yürütülmesi ve denetim raporunun hazırlanması şeklinde ifade edilebilir (Şekil 2.4).

Şekil 2.4. Denetim Süreci

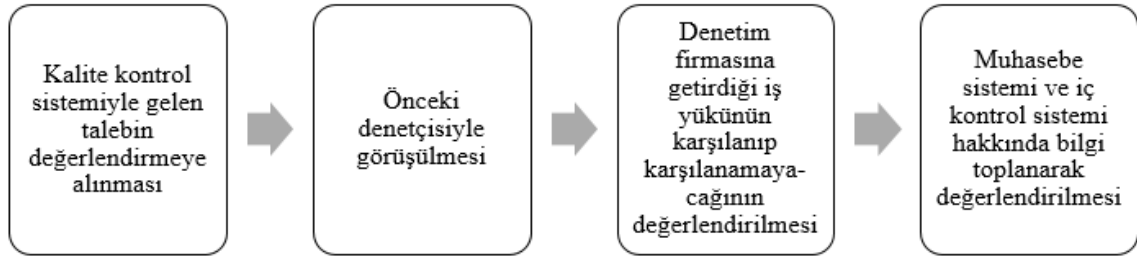
Bu aşamalar da kendi içlerinde değişik alt adımlar içermektedirler. Aşağıdaki başlıklarda bu aşamalar ele alınacaktır.

2.2.2.1. Müşterinin Seçimi ve İşin Kabul Edilmesi

Denetimin ilk aşaması müşterinin seçimi ve işin kabul edilmesidir. İşletmedeki denetim süreci, denetime tabi olan hesap döneminin öncesinde başlar ve söz konusu hesap dönemi bittikten sonra tamamlanır. Denetim süreci, potansiyel müşteri olan işletmenin denetlenme talebini, hesap dönemi başlamadan önce denetim firmasına iletmesiyle başlar. Eğer denetim firması potansiyel müşteriden gelen bu denetim talebini

kabul ederse, bu iki işletme arasında bir anlaşma imzalanır. Bu şekilde denetim süreci hukuken başlamış olur (Yıllancı vd., 2016). Denetim sürecini, *işletmenin talebi* başlatmaktadır.

Bağımsız Denetim Sözleşmesinin Şartları Üzerinde Anlaşmaya Varılması adlı 210 No'lu Bağımsız Denetim Standardı (BDS210)'na göre denetim firmasının, gelen talebi değerlendirirken genel olarak şunları yapması gerekir (KGK, BDS210, 2019):

Şekil 2.5. Müşterinin Seçimi ve İşin Kabul Edilmesi Aşamaları (KGK, BDS210, 2019)

a) Kalite Kontrol Sistemiyle Değerlendirme

Her denetim firması kendi içinde bir kalite kontrol sistemi kurarak kaliteli bir denetim sunma garantisini sağlamak zorundadır. Bu açıdan gelen denetim taleplerini de bu sistem aracılığıyla değerlendirecektir (KGK, BDS210, 2019).

b) Önceki Denetçiyle Görüşme

Denetimin kabul edilmesi aşamasında bilgi toplamak amacıyla önceki denetçi ile görüşmek, potansiyel müşteriyi tanımanın en kısa ve etkin yoludur. Nitekim denetim standartlarına göre müşterinin önceki denetçisi ile görüşmek ve bilgi almak zorunluluğu bulunmaktadır.

c) İş Yükünü Değerlendirme

Denetim firması, müşteriye yönelik bilgiler temin ettikten ve varsa müşterinin önceki denetim firmasıyla da görüşükten sonra kendi mevcut iş yükünde bu denetim talebinin getireceği yükü değerlendirmeli ve buna göre denetim hizmeti sunup sunamayacağına karar vermelidir. Denetim firmasının bu işletmenin denetimini üstlendiği takdirde "zaman" açısından bir iş yükü artışı olacaktır. Bunu karşılayabilecek denetim personelinin olup olmadığını araştırması gerekmektedir.

d) Muhasebe ve İç Kontrol Sistemi Hakkında Bilgi Toplama

Denetçi, işletmeyi ziyaret ederek muhasebe ve iç kontrol sisteminin işleyişi hakkında temel bilgiler toplamaya çalışacaktır. Gerçekten kötü çalışan sorunlu bir muhasebe ve iç kontrol sistemi varsa bu durum hemen kendini gösterecektir. Dolayısıyla denetçi, bu tür işletmenin denetimini üstlenmekten vazgeçebilir.

2.2.2.2. Muhasebe Denetiminin Plânlanması

Denetim firması müşteriye seçtikten ve anlaşma mektubunu imzaladıktan sonra denetim sürecinin ilk aşaması olan “plânlama” aşamasına geçilir. Bu aşama gerçek anlamda denetim sürecinin en ciddi çalışmalarının yapıldığı aşamasıdır (Kardeş, 1996).

Denetimin plânlanması aşamasında, genel olarak müşterinin yürüttüğü iş ve yasal sorumluluklarına yönelik bilgi toplanır. Aynı zamanda müşterinin iç kontrol sistemi hakkında bilgi sahibi olunarak bu iç kontrol sisteminin ne kadarlık bir risk doğurduğu değerlendirilir ve sonra da bu plânlar denetim alanları itibariyle denetim programları yazılması suretiyle somutlaştırılır (Kepekçi, 1996).

Denetimi plânlama; denetçinin müşteri işletmede en az denetim riskini sağlayabilecek şekilde hangi denetim alanlarının, ne zaman, kimler tarafından ve nasıl denetleneceğini belirlemesidir (Yılcı vd., 2016).

Denetçi, bir işletmede gerçekleştireceği denetimi plânlarken şu adımları takip ederek denetimi plânlarlar (Kepekçi, 1996):

1. Müşteri işletmenin yürüttüğü faaliyetleri ve çevresi hakkında bilgi toplanır,
2. Denetim çalışmalarının nasıl bölümlendirileceği konusunda karar alınır ve denetim amaçları belirlenir,
3. İç kontrol sistemi hakkında bilgi toplanır ve kontrol riski değerlendirilir,
4. Finansal tabloların bütünü ve denetim alanları için önemlilik düzeyi belirlenir,
5. İşletmenin geneli ve her bir denetim alanı için denetim riskleri belirlenir,
6. Denetim programı taslak halinde yazılmaya başlanır,
7. Hangi denetim alanında hangi denetim prosedürlerinin kullanılacağını tarihleri belirlenir (zaman plânlaması),
8. Denetim alanlarında görev alacak denetim personelinin görevlendirmesi yapılır (personel plânlaması).

Denetimi plânlama aşamasında en önemli faaliyetlerin başında işletmedeki iç kontrol sistemi hakkında bilgi toplanması ve kontrol riskinin belirlenmesi gelmektedir. Bir sistem olarak iç kontrol; iç kontrol işletme faaliyetlerinin düzenli ve istenen bir biçimde yürütülebilmesi ve olası hata, hile ve eksikliklerin önlenmesi için genelde işletme yönetimi veya benzer bir otorite tarafından oluşturulmuş ve herkesin uyulmasının beklendiği kurallar bütünüdür (Alptürk, 2008). Denetçi, işletmedeki hata ve hileleri önleyici en önemli sistem olan iç kontrolü çok iyi bir şekilde tanımalı, bu sistemin hata ve hileleri önleme yeteneğinin bir göstergesi olan kontrol riskinin düzeyini en doğru bir şekilde belirlemelidir.

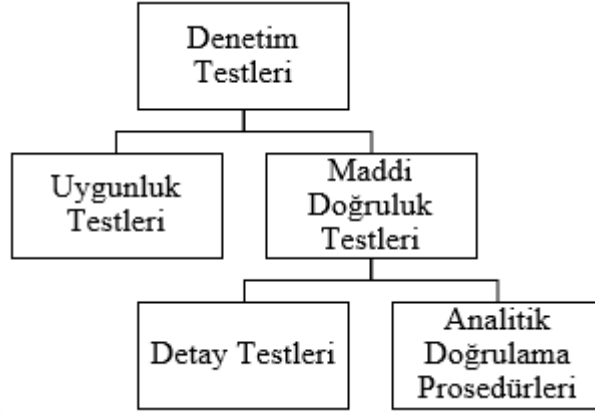
Denetimin plânlanması, ‘müşteri işletmede uygulanarak denetim stratejisinin belirlenmesi’ olduğundan, çoğunlukla masa başı faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Denetimin plânlaması aşamasında yukarıda sayılan bu sekiz faaliyet, denetçinin büyük bir zamanını almaktadır.

Müşteri işletmedeki denetim riskinin belirlenmesi sonraki aşamada yapılacak çalışmaları etkileyen önemli bir faaliyettir. Denetim riskinin çok yüksek olması halinde, denetçi, denetimi, bu risk seviyesinin getirdiği olumsuzluğu giderecek şekilde tasarlamalıdır. Örneğin, yüksek bir denetim riski öngörüldüyse, denetçi bu işletmede daha tecrübeli bir denetim ekibi oluşturmalı, denetim kapsamını ve süresini artırmalıdır. Farklı risk düzeylerine göre işletmedeki her denetim alanı (örneğin hazır değerler, alacaklar, borçlar, maddi duran varlıklar, stoklar) için bir denetim programı oluşturulur. Denetim programları, her bir denetim alanına yönelik denetim plânının yazıya dökülmesiyle ortaya çıkmaktadır. Her işletmeye uygulanacak denetim plânı temel aşamaları itibariyle benzetmekle birlikte, doğal olarak işletmenin kendine özgü denetim programları olacaktır. Bu denetim programları aracılığıyla hangi denetim alanında, hangi denetim prosedürleriyle, kimler tarafından, ne zaman kanıt toplanacağı belirlenmektedir.

2.2.2.3. Muhasebe Denetiminin Yürütülmesi

Denetim sürecinde üçüncü aşama, denetimin yürütülmesi aşamasıdır. Bu aşamada, denetim görüşüne destek sağlamak için kanıt toplama ve toplanan bu kanıtların değerlendirilmesi işlemleri yapılmaktadır; bu aşamaya denetim programının uygulamaya döküldüğü aşama denilebilir. Bu aşamanın ilk faaliyeti, müşterinin iç

kontrolünün incelenmesi ve bu iç kontrolün ne kadar güvenilir olup olmadığına yönelik yapılan değerlemedir (Güredin, 2007). Denetçi denetimin yürütülmesi aşamasını iki kademeli olarak yerine getirir. Bunlar: Uygunluk ve maddilik testlerinin yapılmasıdır.

Şekil 2.6. Denetim Testlerinin Sınıflandırılması (Kepekçi, 1996)

Uygunluk testleri, işletmedeki iç kontrole yönelik kanıt toplamayı sağlayan testlerdir. Uygunluk testleri işletmedeki iç kontrole odaklandığı için bu testlere “kontrol testleri” adı da verilmektedir.

Denetçi iç kontrole yönelik kanıt toplamak için ilk olarak plânlama aşamasında (iç kontrol sistemini gözden geçirme sonrasında) kontrol risk düzeyinin düşük veya yüksek olmasına göre hareket edecektir. Şöyle ki; iç kontrol gerçekten çok kötü ve etkin çalışmıyorsa bu işletmenin iç kontrolüne yönelik kontrol riski yüksek olacaktır. Dolayısıyla denetçinin iç kontrol üzerinde çok fazla vakit kaybetmesine gerek yoktur, maddi doğruluk testlerini yapmaya geçebilir. Şayet iç kontrole yönelik kontrol riski düşük olarak belirlendiyse, denetçi oluşan bu yargıyı doğrulamak amacıyla, hem yeterli sayıda kanıt toplanıp toplanmadığına hem de gerekli kanıtları toplamak için iç kontrol prosedürlerinin kabulünün ve işleyişinin değerlendirilmesine yönelik olan uygunluk testlerini yürütür (Kardeş, 1996) (Kepekçi, 1996).

Maddi doğruluk (doğrulama) testleri, denetimde yürütülmesi gereken esas testlerin başında gelmektedir. Maddi doğruluk testleri, finansal tablolardaki hesap, kalem ve açıklamaların doğruluğunu araştırmak için yürütülen testlerdir.

Denetçi maddi doğruluk testlerini gerçekleştirirken hesap kalanlarının tümünü daha ayrıntılı şekilde inceler. Hesap kalanlarına odaklanan testlere Bağımsız Denetim

Standartları'nda "Detay Testleri" adı verilmektedir. Maddi doğruluk prosedürlerinin bir başka türü de "analitik inceleme prosedürleri"dir.

Analitik inceleme prosedürleri, hem analistler hem de denetçiler tarafından kullanılabilir. Buna göre; işletmenin finansal olan ve finansal olmayan bilgileri/verileri arasında olması beklenen anlamlı ilişkilerin tahlil edilmesiyle, işletmedeki finansal bilgilerin incelenmesi hakkında karar verilir. Analitik prosedürler sonucunda, finansal bilgilerin, beklenen değerlerden önemli ölçüde farklılık gösterip göstermediği ve bu şekilde oluşan tutarsızlık ve dalgalanmaların incelenmesinin gerekli olup olmadığı tespit edilebilir(Yılancı vd., 2016).

Denetim görüşüne temel oluşturan kanıtlar, denetimin yürütülmesi aşamasında toplanır. Bir denetçi maddi doğruluk testlerini tamamladığında, işletmenin hazırladığı finansal tabloların güvenilir olup olmadığı konusunda bir görüş oluşturmak için yeterli sayıda ve güvenilirlikte kanıt toplamış demektir.

2.2.2.4. Muhasebe Denetiminin Tamamlanması ve Raporun Yazılması

Denetim sürecinin son aşaması, yapılan denetimin tamamlanması ve raporunun yazılması aşamasıdır. Bu aşamada, finansal tabloların yeteri kadar doğru sunulup sunulmadığı açısından genel bir sonuca varmak için, elde edilen kanıtların bir araya getirilmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu aşamadaki faaliyetler oldukça sübjektif olabilmektedir; çünkü denetçinin mesleki yargısının yoğun bir kullanımı söz konusudur.

Denetimi tamamlamak için aşağıdaki işler yerine getirilir. (Kepekçi, 1996), (Yılancı vd., 2016):

- İşletmenin geleceği ile ilgili (özellikle gelecek bir yılda) önemli bir belirsizliğin olup olmadığı araştırılır,
- Bilanço tarihinden sonra meydana gelmiş, ancak denetimi yapılan finansal tablolarda yer almayan, fakat işletmeyi olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilecek önemli olay olup olmadığı araştırılır,
- İşletme yönetiminden finansal tabloların doğruluğu konusunda beyan mektubu alınır,
- Denetim çalışmaları gözden geçirilir ve kanıtlar son defa değerlendirilerek denetim görüşü oluşturulur,

- Denetim raporun hazırlanır.

Denetim çalışmalarının tamamlanması ve eldeki kanıtların değerlendirildiği bu aşama nihai olarak raporun yazılmasıyla son bulmaktadır. Bu süreç içerisinde özellikle denetçilerin işletme yönetiminden “finansal tabloların doğruluğu” konusunda istedikleri beyan, tez çalışmamız açısından son derece önemlidir. Çünkü denetçilerin hazırlamış oldukları denetim raporu, finansal tablolar hakkında bir “garanti belgesi” değildir. Denetçiler finansal tablolardaki bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliği konusunda “makul bir güvence” verebilirler. Makul güvence BDS 200Bağımsız Denetçinin Genel Amaçları ve Bağımsız Denetimin Bağımsız Denetim Standartlarına Uygun Olarak Yürütülmesi adlı standardın 5. maddesinde aşağıdaki gibi açıklanmıştır (KKGK, BDS 200, 2019):

“Bağımsız Denetim Standartları, bir bütün olarak finansal tabloların hata veya hile kaynaklı önemli bir yanlışlık içerip içermediği konusunda denetçinin, vereceği görüşe dayanak oluşturacak makul bir güvence elde etmesini zorunlu kılar. Makul güvence yüksek bir güvence seviyesidir. Denetçi, denetim riskini (finansal tabloların önemli bir yanlışlık içermesine rağmen denetçinin duruma uygun olmayan bir görüş vermesi riski) kabul edilebilir düşük bir seviyeye indirecek yeterli ve uygun denetim kanıtı elde ettiğinde makul güvence sağlamış olur. Ancak denetçinin ulaştığı sonuçları ve görüşünü dayandırdığı çoğu denetim kanıtının kesin olmasından çok ikna edici olmasına sebep olan denetimin yapısal kısıtlamaları sebebiyle, makul güvence mutlak bir güvence seviyesi değildir.”

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere, finansal tablolardaki bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğinden işletme yönetimi sorumludur. Fakat finansal tablolarda denetçinin işin yapısal sınırlamalarından dolayı gözünden kaçırabildiği çeşitli bilgi yanlışlıkları olabilir. Bu yüzden denetim raporu %100 bir güvence vermez. Denetçinin standartlar kapsamındaki sorumluluğu, sadece, denetim görüşüne etki edebilecek düzeyde hata ve hileleri dikkate almakla sınırlıdır.

2.2.3. Denetim Hakkındaki Düzenlemelerde Hata ve Hilelerin Yeri

Dünyada muhasebe mesleğiyle ilgili en önemli düzenleme yetkisine sahip kurum, kısa adı IFAC olarak da bilinen Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (*International Federation of Accountants*)'dur. 130 farklı ülkeden 175 üyeden oluşan bu kurum gerek muhasebe/finansal raporlama standartları gerekse denetim standartları konusunda en yetkili kurumdur (WEB_3, 2019).

IFAC tarafından çıkartılan denetim standartları içerisinde özellikle hilelere yönelik özel bir standart olduğu gibi, yanlışlıklar ve hatalar üzerine bir muhasebe standardı da bulunmaktadır.

IFAC'ın dışında denetim alanında düzenleme yapan ülke ve kurumlarda bulunmaktadır. Bunların içerisinde en önemlisi ABD ve bu ülkede yer alan Amerikan Yetkili Kamu Muhasebecileri Birliği (*American Institute of Certified Public Accountants*) (AICPA)'dir. Türkiye'deki Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odalar Birliği (TÜRMOB)'nin benzeri bir kurum olan AICPA, ABD'de muhasebe mesleğinin en önemli kurumudur. Dünyada IFAC dışında, AICPA'nın hata ve hileler konusundaki düzenlemeleri, literatürde çok kabul gören önemli düzenlemelerdir. Aşağıdaki başlıklarda tüm bu düzenlemeler temel yönleriyle kısaca açıklanacaktır.

2.2.3.1. ABD'deki Denetim Standartlarında Hata ve Hile (SAS No. 99)

ABD'de önemli bir olgu olarak hata ve hileler konusu doksanlı yıllardan itibaren ciddi bir şekilde düzenlemeye ihtiyaç gösteren bir olgudur. Bu bağlamda AICPA tarafından ilk olarak SAS No.53 "Denetçilerin Hatalar ve Düzensizliklerin Bulunması ve Raporlanmasındaki Sorumlulukları" (*The Auditor's Responsibility to Detect and Report Errors and Irregularities*) adlı denetim standardı; daha sonra 1997'de yayımlanan SAS No. 82 "Finansal Tabloların Denetiminde Hilelerin Dikkate Alınması" (*Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit*) adlı denetim standardı ile konuya açıklık getirilmek istenmiştir (WEB_4, 2019).

SAS 82 No'lu standartta sadece hileler konusu ele alınmış, denetim çalışmalarına başlamadan ve denetim çalışmaları sırasında müşteri işletmedeki hile risklerinin

denetçiler tarafından değerlendirilmesi gerektiği öngörülmüştür. Bu açıdan SAS No. 82, hata ve hile konusunu ayırarak “hilelere” özel bir önem veren standart olmuştur. SAS No. 82’ye göre, denetçinin hile riski değerlendirme sonuçları, denetçinin çalışmalarını şekillendirecek unsurlardan birisidir. SAS No. 82 bu konuya ayrı bir önem vermekte, denetçinin bu konu üzerinde önemle durması gerektiğini belirtmekte ve işletmelerdeki olası hile risklerini sınıflandırarak denetçiye yol göstermektedir (Kiracı, 2004).

2000’li yılların başında ortaya çıkan Enron, WorldCom gibi büyük şirket skandalları ve iflaslarının arkasında büyük ölçüde şirket yöneticilerinin ve denetçilerinin yaptıkları hileli eylemler gelmektedir. Dolayısıyla AICPA tarafından hilelere yönelik standardın gözden geçirilmesi gerekmiş; SAS No.82daha kapsamlı hale getirilmesiyle SAS No. 99 “Finansal Tabloların Denetiminde Hilelerin Dikkate Alınması” (*Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit*) adlı standart yürürlüğe konulmuştur. Bu standart SAS No. 82 ile temel olarak benzerdir. Fakat ABD’deki Enron skandalından sonra çıkan Sarbanes-Oxley Yasası (SOX) işletmelerin ve bağımsız denetim firmalarının işleyişini etkilemiştir. Buna göre SAS No. 99’da hilelerle ilgili risk faktörleri güncellenmiş, hileye neden olan unsurlar ayrı ayrı gruplandırılarak örneklerle açıklanmıştır (WEB_5, 2019).

Hileler konusunda önemli düzenlemeleri etkileyen SOX, işletmenin ve suçlunun hile eylemindeki sorumluluğu, ofis çalışanlarının (beyaz yakalıların) cezalarının yükseltilmesi, kurumsal vergi beyanı, işletmenin kurumsal olarak hile ve konuyla ilgili sorumluluğu konularında birçok kural getirmiştir (Aytekin, 2017).

SOX, ABD’de halka açık işletmelerde bir tür muhasebe reformu ve yatırımcıyı koruma kanunu özelliğindedir. Bu düzenlemenin amacı; işletmelere yönelik kurumsal bilginin doğruluğunu ve güvenilirliğini yükselterek borsadaki yatırımcıları korumak, muhasebe hizmetlerinin, finansal raporlarının ve bağımsız denetimin kalitesini arttırmak ve genel olarak süreçlerin şeffaf olmasını gerçekleştirmektir (Süer, 2004). SOX düzenlemesi, ABD’de 2000’li yılların başındaki yaşanan muhasebe skandalları ertesi, denetim-müşteri-gözetim sistemi üzerinde esaslı değişiklikler yaparak, denetim firmalarına yönelik birçok yeni sorumluluk getirmiştir. SOX düzenlemesi, denetim firmalarında karşılaşılan yolsuzlukları bertaraf etmek amacıyla bu firmalara bazı yasal yasaklar/sınırlamalar getirmiştir (Uysal, 2004). Bu düzenleme ile;

- Denetim firmasının borsada aracılık, menkul kıymet hizmetleri, yatırım bankacılığı/danışmanlığı şeklindeki hizmetleri sunması,
- Denetlenen müşteri işletmenin yasal muhasebe defterlerinin tutulması ve muhasebe kayıtlarının yapılması, bu konuda danışmanlık verilmesi,
- Müşteri işletmedeki finansal bilgi sisteminin düzenlenmesi ve geliştirilmesi,
- Hukuki hizmetler ya da denetimle ilişkisiz olan uzmanlık hizmetlerinin verilmesi,
- Denetim firmasının müşterilerine iç denetim hizmetini de dışarıdan sağlaması,
- Halka açık işletmelerde muhasebe gözetim kurulunun düzenlemelerle belirlediği diğer hizmetlerin verilmesi,
- Denetim firmasının müşteriye yönetim danışmanlığı ve insan kaynakları hizmetleri vermesi

yasaklanmıştır.

Getirilen bu yasaklar gerek denetim firmalarını gerekse işletmeleri hileli işlemlerden veya hile olasılığı yüksek olabilecek işlemlerden uzak tutmaya yönelik önlemler olarak değerlendirilebilir.

2.2.3.2. Uluslararası Denetim Standartların Hata ve Hile (ISA 240)

IFAC tarafından denetim alanında çıkartılan en önemli düzenleme, Uluslararası Denetim Standartları (UDS)'dir. (*International Standards on Auditing, ISA*). Bu standartlar, IFAC'ın bünyesinde yer alan Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (*International Auditing and Assurance Standards Board*) (IAASB) tarafından güncellenmekte ve yayımlanmaktadır (WEB_3, 2019).

IFAC tarafından, 2001 yılında, "Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları" adlı ISA 240 No'lu standart yayımlanmıştır. Daha sonra, IFAC ve AICPA'nın bünyesinde yer alan Denetim Standartları Kurulu (*Audit Standards Board*) (ASB) ile yapılan görüşmeler çerçevesinde, IFAC'ın çıkarmış olduğu hilelerle ilgili 240 No'lu standardın, SAS No. 99'la uyumlaştırılması uygun görülmüştür. Bu bağlamda, denetim riski modeli ISA 240'a dâhil edilmiş olup; birçok temel noktada SAS No. 99'la benzerlik sağlanmıştır. Şubat 2004'te güncellenen haliyle ISA 240 yürürlüğe girmiştir.

ISA 240 No'lu Standartta denetçinin amaç ve sorumlulukları aşağıdaki şekilde sıralanmıştır (WEB_3, 2019):

- Finansal tablolardaki hileden doğan “önemli yanlışlık” risklerini belirlemek ve değerlendirmek,
- Denetçi hileden doğan, finansal tablo ve yönetim beyanı düzeyinde olan “önemli yanlışlık” risklerini saptamalı ve değerlendirmelidir. Bunun yanında denetlenen işletmenin iç kontrolüne yönelik kontrol prosedürlerinin kontrollerini ve bu prosedürlerin uygulanışını hileler boyutuyla değerlendirmek,
- İşletmenin finansal tablo düzeyinde değerlendirilmiş her riskine karşılık denetçinin karşılık vereceği bir yanıtı (eylemi) olur. Bunun için yapılacakların neler olduğunu, kimler tarafından yapılması gerektiğini, müşterinin muhasebe politikalarını dikkate alarak uygulanacak denetim yordamlarının, kapsamına, niteliğine ve ne zaman uygulanacağına (zamanlamasına) karar vermek,
- Yönetimin iç kontrole yönelik prosedürleri ihlal etme olasılığına karşılık verecek denetim prosedürlerini tasarlamak ve uygulamak,
- Belirlenmiş bir yanlışlığın hile riski göstergesi olup olmadığını değerlendirmek,
- İşletme yönetiminden hileye yönelik olarak yazılı açıklamalar almak,
- İşletme yönetiminden sorumlu olanlarla iletişim içerisinde bulunmak.

ISA 240 No'lu standart, hile türündeki önemli bilgi yanlışlıklarının, bünyesinde barındırdığı kasıt unsuru, gizlilik, sahtekârlık, titizce hazırlanma ve kompleks yapılarından dolayı, hata türündeki önemli bilgi yanlışlıklarına nazaran tespit edilmesinin daha zor olduğunu vurgulamıştır (Ertop, 2016). Dolayısıyla hileler konusunda denetçilerin ne kadar zorlanabileceklerini ve bundan dolayı gereken önemi vermeleri istenmiştir.

2.2.4. Türkiye'deki Düzenlemeler Açısından Muhasebe Denetiminde Hata ve Hileler

Türkiye'de yakın bir geçmişe kadar hata ve hilelere yönelik düzenlemeler çok kısıtlı düzeyde kalmıştır. Hata ve hileden genellikle Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)'nın çıkardığı tebliğlerde, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler'in çalışma usul ve esaslarında ve kısmen vergi kanunlarındaki

düzenlemelerde söz edilmektedir. Bunun nedeni Türkiye’deki muhasebe denetiminin gelişimini çok geç tamamlamış olmasıdır. Aşağıdaki başlıklarda kısıtlı da olsa hata ve hilelerin yer aldığı düzenlemelere yer verilmiş ve bu düzenlemeler kısaca açıklanmıştır.

2.2.4.1. Sermaye Piyasası Kurulunun Düzenlemelerinde Hata ve Hileler

Türkiye’de sermaye piyasasının gelişimine bağlı olarak, işletmelerin finansal raporlama sistemleri ve bağımsız denetime tabi olma zorunlulukları, Sermaye Piyasası Kanunu ile gündeme gelmiştir. Doksanlı yılların ortalarından itibaren SPK’nun Sermaye Piyasasında Finansal Raporlamaya ve Bağımsız Denetime Yönelik Tebliği’nde hata ve hilelerle ilgili çeşitli açıklamalar yer almaktadır.

“Hatalar; cari dönemde fark edilen, geçmiş dönem veya dönemlere ilişkin mali tabloların hazırlanması ve açıklanması esnasında mevcut ve dikkate alınmış olması beklenen güvenilir bilginin mali tablolar dışında bırakılması ve diğer raporlama yanlışlıklarının yapılmasını” ifade eder (SPK Seri XI, No: 25 Sayılı Tebliğ, 25290 Resmi Gazete, 2003).

SPK’na göre muhasebede hatalar üç şekilde ortaya çıkmaktadır (SPK Seri XI, No: 25 Sayılı Tebliğ, 25290 Resmi Gazete, 2003):

1. Matematiksel hatalar,
2. Muhasebe politikalarının yanlış uygulanması, bilgilerin yanlış yorumlanması, dikkatten kaçması,
3. Kasti hatalar

SPK Seri X, No:16Sayılı Tebliğ’in 32. maddesinde hata ve hilelerin önlenmesine ve hileler konusunda denetçilerin sorumluluklarına yönelik, önemli açıklamalar yer almaktadır. Buna göre;

“Hata ve hilelerin önlenmesi ve ortaya çıkarılması konusundaki temel sorumluluk müşteriye aittir. Ancak hata ve hileler mali tablolar hakkındaki denetçi görüşünü etkileyebileceğinden, denetçi de çalışmasını mali tablolar üzerinde etkileri olabilecek hata ve hileleri ortaya çıkaracak şekilde plânlamak ve yürütmekle yükümlüdür. Bağımsız denetim çalışması sırasında ortaya çıkarılan, mali tabloların doğruluğuna ve gerçeği yansıtmasına olan olumsuz etkileri giderilebilecek hata ve hileler, denetçinin

düzeltilme önerileriyle birlikte yazılı olarak müşterinin yönetim kuruluna bildirilir ve sonuç denetçi tarafından değerlendirilir.”

SPK'nun çıkarmış olduğu tebliğler, Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu'nun, 2011 yılında göreve başlaması ve muhasebe ve denetim standartlarını yayımlama ve güncelleme yetkisini almasıyla birlikte yürürlükten kalkmıştır.

2.2.4.2. SMMM ve YMM Mevzuatında Hata ve Hileler

Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler (SMMM) ve Yeminli Mali Müşavirler (YMM)'in Çalışma Usul ve Esasları Hakkındaki Yönetmelik'te de hilelerle ilgili ifadeler yer almaktadır.

Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'te, 3. Bölüm'de “Kanunsuz İşlemleri Bildirim Yükümlülüğü” başlıklı 57. maddede aynen aşağıdaki ifadeler yer almaktadır:

“Meslek mensupları; mesleki sorumluluğun bilincinde, denetim faaliyeti sırasında mevzuat hükümlerine aykırı hatalı ve hileli işlemleri tespit ettikleri takdirde, müşterilerine hata ve hilelerin düzeltilmesini teklif ederler. Bu teklife rağmen, hata ve hilelerin düzeltilmemesi halinde durum Yönetmeliğin 59. maddesinin (c) bendinde belirtilen olumsuz raporla, ilgili mali mercilere aksettirilir. Adli yargıya intikali gerekli olan ve suç teşkil eden hallerin yetkili mercilere duyurulması mecburidir.”

Yukarıdaki açıklamalar denetim sürecinde tespit edilen hilelere karşı ne yapılması gerektiğiyle ilgili temel düzeydeki açıklamalardır. Bu açıklamalarda da hile eyleminden bir suç teşkil etme durumuna vurgu yapılmıştır. SMMM ve YMM mevzuatında hata ve hile konusu ayrıntılı bir şekilde ele alınmamıştır.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere, SMMM ve YMM mevzuatında hata ve hileler konusu çok sınırlı bir biçimde ele alınmıştır. Özellikle, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK)'nın kurulmasından ve bağımsız denetçilik konusunda yetki vermesinden sonra bu yönetmelikteki hükümler daha çok YMM'leri ilgilendirir boyuta inmiştir. Zaten SMMM olup, bağımsız denetçilik yapanların tabi olacağı kurallar manzumesi KGK tarafından çıkartılan Türkiye Denetim Standartları'nda düzenlenmiştir.

2.2.4.3. Vergi Mevzuatında Hata ve Hileler

Ülkemizde halen yürürlükte olan 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nda sadece "Suç ve Cezaların" yer aldığı Üçüncü Bölüm'de muhasebe hilelerinden söz edilmektedir. Kaçakçılık Suçları ve Cezaları alt bölümü, 359. maddesine göre;

"Vergi kanunlarına göre tutulan veya düzenlenen ve saklanma ve ibraz mecburiyeti bulunan;

"1) Defter ve kayıtlarda hesap ve muhasebe hileleri yapanlar, gerçek olmayan veya kayda konu işlemlerle ilgisi bulunmayan kişiler adına hesap açanlar veya defterlere kaydı gereken hesap ve işlemleri vergi matrahının azalması sonucunu doğuracak şekilde tamamen veya kısmen başka defter, belge veya diğer kayıt ortamlarına kaydederler,

2) Defter, kayıt ve belgeleri tahrif edenler veya gizleyenler veya muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge düzenleyenler veya bu belgeleri kullananlar, hakkında on sekiz aydan üç yıla kadar hapis cezasına hükmolunur."

Özellikle vergi kanunları olaya devletin alacağı olan verginin, doğru ve tam bir şekilde beyanı noktasından bakmaktadır. Vergi kanunlarımıza göre yapılan muhasebe hilelerinin niteliğine ve vergi kaybı büyüklüğüne göre vergi ziyaı cezası, usulsüzlük cezaları, özel usulsüzlük cezaları, kaçakçılık cezaları, iş yeri kapatma cezaları gibi cezalar verilmektedir. Bu cezaların yer aldığı maddelerde muhasebe hilesi olarak nitelenebilecek fiiller bulunmaktadır (Kiracı, 2004).

Sayılan tüm fiiller işletmenin muhasebe sisteminde ortaya çıkan ve vergi kaybına neden olan fiillerdir. Aşağıdaki ifadelerin bazılarında muhasebe hileleri kavramı yer almasa da konumuz açısından sayılan fiiller, bu kavram kapsamında değerlendirilebilir:

- *"Defter, kayıt ve belgeleri yok etme,*
- *Defter sayfalarını yok ederek yerine başka yapraklar koyma veya hiç yaprak koymama,*
- *Belgelerin asıl veya suretlerini tamamen veya kısmen sahte olarak düzenleme veya bu belgeleri kullanma."*

Muhasebe hilelerinin vergi hukukundaki sonucu kasten vergi kaybına sebebiyettir ve kaçakçılık sayılır (Vergi Usul Kanunu, Madde 344). Bu bağlamda muhasebe hileleri önemli bir suç teşkil etmektedir.

2.2.4.4. KGK Düzenlemelerinde Hata ve Hileler

Türkiye’de denetim alanında en yetkili ve üst düzey kurum Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu’dur. Kamu gözetimi alanında uluslararası gelişmelerin gereği olarak 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu uyarınca öngörülen bağımsız denetim alanını düzenlemek üzere 660 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile 2 Kasım 2011 tarihinde kurulmuştur (WEB_6, 2019)

KGK, bir üst kurul özelliğinde olup, idari özerkliğe sahiptir. Kurul’un yasal düzenlemelerde açıklanan temel amacı, *“Yatırımcıların çıkarlarını ve denetim raporlarının doğru ve bağımsız olarak hazırlanmasına ilişkin kamu yararını korumak ile doğru, güvenilir ve karşılaştırılabilir finansal bilginin sunumunu sağlamaktır. Bu doğrultuda başta borsa şirketleri, bankalar, sigorta şirketleri olmak üzere belirlenen büyük ölçekli şirketlerin denetimlerini gözetmek ve izlemek için kurulmuştur.”*

660 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’nin 9. maddesi bu üst kurulun görevlerini açıklamıştır. Buna göre:

- *“Bağımsız denetçiler ve bağımsız denetim kuruluşlarını yetkilendirmek.*
- *Bağımsız denetim alanında kamu gözetimi yapmak ve böylece bağımsız denetimde uygulama birliğini, gerekli güveni ve kaliteyi sağlamak*
- *Uluslararası Muhasebe Standartlarıyla uyumlu Türkiye Muhasebe Standartlarını (TMS) oluşturmak ve yayımlamak.*
- *Uluslararası Denetim Standartlarıyla uyumlu Türkiye Denetim Standartlarını (TDS) oluşturmak ve yayımlamak.”*

Tüm bu görev ve yetkiler KGK’nin Türkiye’de denetim alanından en üst kurum olduğunu göstermektedir.

KGK, Uluslararası Denetim Standartları ile uyumlu Türkiye Denetim Standartları’nı 2013 yılından bu yana Resmi Gazete’de yayımlamaya başlamıştır. Bu bağlamda ISA 240 ile tam uyumlu “Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları” adlı Bağımsız Denetim Standardı (BDS 240) yayımlanmıştır.

Yapılan bu düzenlemelerle birlikte Türkiye’deki hilelerle ilgili mevzuat, uluslararası düzeye getirilmiş olmaktadır.

BÖLÜM 3. HATA VE HİLELERİN ÖNLENMESİ VE TESPİT EDİLMESİNDE KULLANILAN YÖNTEMLER

Çalışmanın bu bölümünde, hata ve hileleri tespit etmenin gerekliliği ile hata ve hileleri tespit etme ve önlemede kullanılan yöntemler ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

3.1. HATA VE HİLELERİ TESPİT ETME VE ÖNLEMENİN GEREKLİLİĞİ

Hile denetimi konusu, rekabetin arttığı bir ortamda önemi artan bir konu olmaya devam etmektedir. Hata ve hilelerin belirlenmesi ve engellenmesi için çalışmaların yapılması işletmeler için önemli bir sorun alanıdır. Günümüzde hata ve hile konusu sadece işletmeleri değil kamu kurumları da dâhil birçok organizasyonu ilgilendiren çok boyutlu bir konu haline gelmiştir.

Günümüzde hata ve hileler, kurumsal itibarlara zarar veren, büyük parasal kayıplara yol açan küresel bir sorun haline gelmiş ve bu sorun, toplum üzerinde ağır ekonomik ve ahlâki sorunlar doğurmaya başlamıştır.

İşletmeler ile ilgili olan kişi ve kurumların işletmeleri değerlendirmeye ilgili başvurdukları temel unsur, finansal tablolarıdır. Bu tabloların işletmelerin gerçek durumunu yansıtması, hem işletmenin hem de bu tablolar aracılığıyla karar verecek yatırımcılar gibi ilgili tüm tarafların arzuladığı bir durumdur. İster işletme içinden müdürler, yöneticiler, üst düzey yöneticiler, çalışanlarca; isterse işletme dışından kişilerce gerçekleştirilsin her türlü hile eylemi, finansal tablolara olan güveni sarsacaktır. Bu durum, işletmeye olan güvenin sarsılmasına yol açabilecek ve şirketlerin varlık sebepleri temelden zarar görebilecektir. İşletme içi yapılan hileler genellikle işletmeye zarar verecekken, yönetim hilesi veya hileli finansal raporlamada yapılan

hileler işletme dışındaki taraflara zarar verecektir. Sonuçta kim tarafından yapılırsa yapılsın, ortaya çıkan bu zararlar ekonomik yapıyı etkileyeceğinden, tespit edilmeleri ve önlenmeleri büyük önem arz etmektedir

Hata ve hileleri tespit etmek ve önlemeye çalışmak, meslek mensuplarının, iç denetçilerin, bağımsız denetçilerin işinin önemli bir parçasıdır. İşletmelerde gerçekleştirilen hilelerin boyutu, kapsamı, türleri, hilecilerin profilleri ve ortaya çıkan zarar tutarları bugün çok büyük rakamlara ulaşmıştır. O kadar ki hileler, işletmelerin, kamu kurumlarının ve meslek mensupları ile bağımsız denetim birimlerinin korkulu rüyası haline gelmiştir. Bu kısımda öncelikle hilelerin olumsuz etkilerinden bahsedilecek ve hileli finansal raporlama ile buna yol açan faktörler güncel veriler ile açıklanacaktır.

3.1.1. Hata ve Hilelerin Genel Olarak Olumsuz Etkileri

Hata ve hileler, doğurabilecekleri olumsuz etkilerden dolayı mutlaka tespit edilmeli ve önlenmesi için gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Hata ve hilelerin olumsuz etkilerini mali olmayan etkileri ve mali etkileri başlıkları çerçevesinde inceleyebiliriz.

3.1.1.1. Hata ve Hilelerin Mali Olmayan Etkileri

Hata ve hilelerin olumsuz etkileri denilince akıllara yalnız mali kayıpların gelmemesi gerekir. Hileler, dürüst olmayan ve aldatmaya dayanan fiillerdir. Hile, zimmete geçirmeyi, yolsuzluğu, hırsızlığı ya da her ikisini de kapsayabilir. Hile ağır bir kusur olabilir fakat her zaman haksız bir kazanç veya suç niteliğindedir (Holmes and Overmyer, 1971).

Hile sonucu işletmede ortaya çıkan mali olmayan kayıplara örnek olarak işletme güvenilirliğinin ve itibarının zedelenmesi, hile yapmayan ve yasalara uyan işletmelerde oluşacak olumsuz teşvik ve genel devlet yönetiminde ortaya çıkabilecek sorunlar gösterilebilir.

Hiledeki kasıt unsuru, işletmeler için önemli bir sorundur. Kasıt, işletme içindeki ahlâki yapının zayıflığının göstergesidir. Bu eylemin sürekli hale gelmesi durumunda bu yapının daha da zayıflaması gibi olumsuz bir sonuç karşımıza çıkabilir. Aynı zamanda bu durum, işletmenin personel yapısında problemlerin olduğunu ve dürüst, liyakat sahibi olmayan ve iş ahlâkı bulunmayan personelin işe alındığını gösterir. Böyle bir

yapıdan oluşan işletmelere güven azalacaktır. Tutar önemli olmamakla birlikte ortaya çıkan bir hile, işletmenin kontrol sisteminin etkisiz ve yetersiz olduğunu da gösterecektir. Hilelerin temelinde bulunan kasıtlı olma unsuru, önemli bir kontrol eksikliğine veya yeterli seviyede uygulanamayan kontrollerin varlığına işaret edecektir. Böyle bir durum aslında fırsata da çevrilebilir ve işletmenin aksayan yönlerinin, iç kontrol ve denetim süreçlerinin geliştirilmesine imkân da sağlayabilir (Kiracı, 2004).

Hata ve hilelerin bir olumsuz etkisi de hile yapmayan ve yasalara uyan işletmelere yöneliktir. Ülkedeki yasal ortam hile, yolsuzluk ve usulsüzlükleri yapanları yeteri seviyede cezalandırmıyor ve caydırıcı etki doğurmuyorsa bu durum yasal yükümlüklerini yerine getiren mükellefler ve kurumlar üzerinde farklı etkilere yol açacak, onları hile yapmaya sevk edebilecektir. Ayrıca, yasal yükümlülüklerini tam ve zamanında yerine getiren mükellefler bu görevlerini yapmayanlara karşısında haksız rekabete uğrayacak ve onlara zarar verecektir. Oluşan bu algı bu işletmeleri yasal olmayan yöntemlere teşvik edici olabileceği gibi yasa koyucuya bakış açısını da olumsuz etkileyebilecektir. Temelde bu konu toplumsal barış ve huzurla da ilgilidir. Ortaya çıkan çarpık yapı, hilelerin parasal olmayan olumsuz etkileri toplumsal barışı bozucu etkiler doğurabileceği gibi vatandaşların devlete bakışını da olumsuz etkileyebilecektir.

Hata ve hileler sadece özel sektörde karşımıza çıkmamakta, kamu kurumlarında da yaşanmaktadır. Muhasebe hata ve hilelerinin olumsuz kamusal sonuçları da olacaktır. Çünkü işletmelerin muhasebe verilerinde, finansal tablolarında ortaya çıkan hileler, kamu karar alıcıları için büyük önemi olan sağlıklı istatistik verileri ihtiyacında sorunlara yol açacaktır. Sağlıksız veriler ise hükümet politikalarının tespiti, uygulanması ve denetimi aşamalarında çeşitli sorunlara neden olacaktır (Kaymak, 1996). Ayrıca hileler sermaye piyasalarındaki güven unsurunu zedeleme yönüyle de büyük olumsuz etkiler doğurabilmektedir.

Bu açıklamalardan hile konusunun sadece parasal boyutları içermeyen, çeşitli sosyo-psikolojik, toplumsal boyutları olan bir konu olduğu net bir biçimde anlaşılmaktadır.

3.1.1.2. Hata ve Hilelerin Mali Etkileri

Hata ve hilelerden başta işletmeler olmak üzere birçok kurum çeşitli şekillerde etkilenmektedir. Bu çerçevede hilelere karşı mücadelede önemli bir rol oynayan

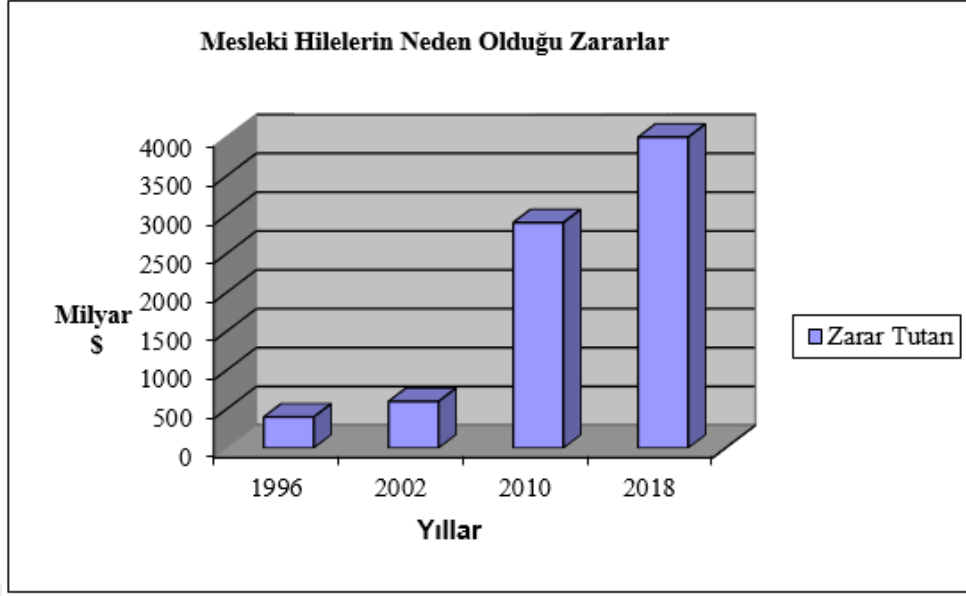
araştırmaları değerlendirmek, hile ve hilekârların benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya çıkarmak, bunlarla mücadele etmek, gerekli stratejileri geliştirmek açısından büyük önem arz etmektedir.

ACFE'nin "Mesleki Hile ve Suiistimal Uluslar Raporları", uluslararası bir denetim kuruluşu olan Klynveld Peat Marwick Goerdeler (KPMG)'in "Bir Hilecinin Profili" ve bir başka uluslararası bir denetim kuruluşu olan PriceWaterhouseCoopers (PwC)'in "Küresel Ekonomik Suçlar ve Hileler Araştırması" gibi uluslararası ölçekte hazırlanan raporlar bu süreçte bize yol gösterici olmaktadır.

ABD'de, ACFE tarafından ilki 1996, sonuncusu 2018 yıllarında yayımlanan "Ulusal Mesleki Hile ve Suiistimal Raporu" adlı raporlar bu alanda çok önemli bir gösterge kabul edilmekte ve birçok veri sunmaktadır.

ACFE, kurumların sahtekârlığı nasıl önleyeceği, tespit edeceği ve soruştırmalarında nasıl yol izlemesi gerektiği konusunda eksikliği gidermeyi amaçlayan bir organizasyondur. Bu kurumun hazırladığı raporlar, tüm dünyadaki Sertifikalı Hile Denetçileri'nin rapor ettiği gerçek dolandırıcılık davalarından gelen bilgilere dayanarak, mesleki hilelerin nasıl işlendiğine, nasıl tespit edildiğine, kimlerin işlediğine ve kuruluşların kendilerini nasıl koruyacağına ilgi gösterenler için önemli bir kaynak olmaya devam etmektedir. Bu raporlarda denetlenmiş işletmelerin, denetlenmeyenlere göre daha az hilelerden kaynaklanan zarara uğradıkları açık bir biçimde ifade edilmektedir (WEB_7, 2019).

Dünyadaki en kapsamlı ve en çok alıntı yapılan mesleki dolandırıcılık bilgi kaynağı olan bu raporlara göre; bir kurumun, yıllık gelirinin ortalama %5'ini mesleki hile ve yolsuzluk sonucu kaybettiği tahmin edilmektedir (ACFE, 1996), (ACFE, 2002), (ACFE, 2010), (ACFE, 2018).

Şekil 3.1. Mesleki Hilelerin Neden Olduğu Zararlar

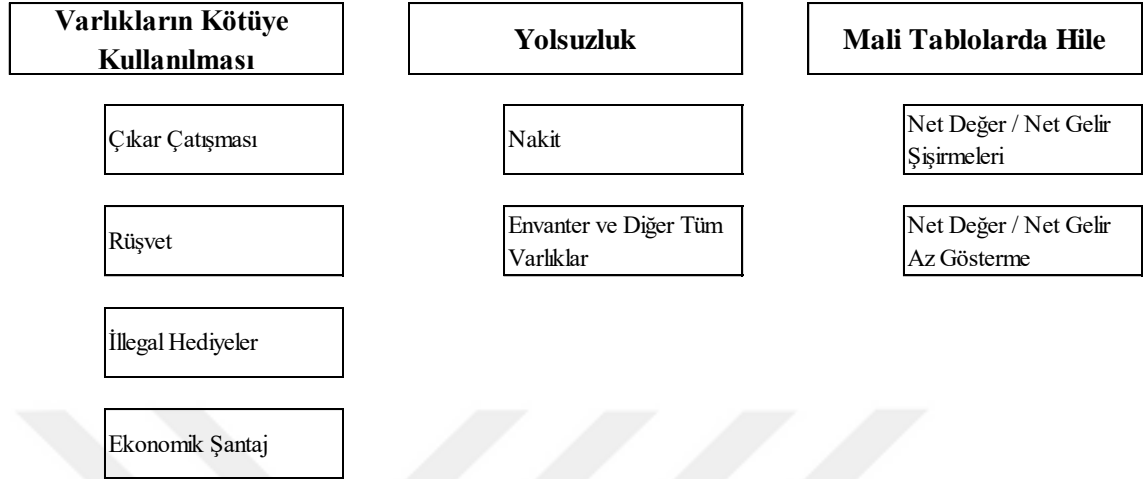
(Kaynak: ACFE, “1996, 2002, 2010, 2018 Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse”)

Sertifikalı Hile Denetçileri, hile ve yolsuzluk sonucu oluşan gelir kaybını 1996 yılında yaklaşık 400 milyar ABD doları (ACFE, 1996); 2002 yılında yaklaşık 600 milyar ABD Doları (ACFE, 2002), 2010 yılında yaklaşık 2,9 trilyon ABD Doları (ACFE, 2010) olarak tahmin etmektedirler.

2018 yılı raporunda, 2017 yılının Dünya Gayrisafi Brüt Gelirinin yaklaşık 79,6 Trilyon ABD doları olduğu öngörülmekte ve toplam küresel sahtecilik kaybının da yaklaşık 4 Trilyon ABD doları olacağı tahmin edilmektedir (ACFE, 2018). Kurum tarafından bu rakamların yalnızca bir tahmin olduğu ve belirttikleri sınırlamalar göz önüne alındığında, gerçek bir dolandırıcılık maliyetini küresel ölçekte hesaplayabilme olasılığının düşük olduğu da ifade edilmektedir. Ancak, zarar miktarının inanılmaz derecede büyük olduğu kesindir.

Dünya genelinde meydana gelen toplam dolandırıcılık vakalarının sayısı bilinmemekle birlikte, 2018 raporuna dâhil olan 2.690 davanın (ACFE, 2018), o zamanlar dünya çapında örgütlere karşı işlenen dolandırıcılıkların sadece küçük bir kısmını temsil ettiği düşünülürse, toplam parasal kayıpların ve hile sorununun toplamda ne kadar büyük olabileceği konusunda bazı tahminlerde bulunabiliriz. O yüzden bu konu büyük bir önem arz etmektedir. Ve bu konuda ülkemizde önemli bir görev gören

meslek mensuplarının bilinç ve tutumlarını ölçmeye yönelik olan çalışmamızın önemi daha net anlaşılacaktır.

Şekil 3.2. Mesleki Hile ve Suiistimal Sınıflandırma Sistemi (Hile Ağacı) (ACFE, 2018)

Bu raporlarda mesleki hileler üç kategoriye ayrılmaktadır: Birinci kategori *Varlıkların Kötüye Kullanılması*dır. (Bir çalışanın, işveren kuruluşun kaynaklarını çaldığı veya kötüye kullandığı bir program. Örneğin, şirket parasının çalınması, sahte faturalandırma plânları veya şişirilmiş gider raporları). İkinci kategori, *Yolsuzluk*türüdür. (Bir çalışanın bir ticari işlemdeki etkisini, doğrudan veya dolaylı bir fayda elde etmek için -örneğin, rüşvet veya çıkar çatışmaları içeren programlar- işverenle olan görevini ihlal edecek şekilde kötüye kullanma şekli). Üçüncü kategori *Mali Tablolarda Hileler*dir. (Bir çalışanın kasıtlı olarak kuruluşun finansal raporlarında yanlış bilgi vermesine veya ihmal edilmesine neden olan bir şema. Örneğin, hayali gelirlerin kaydedilmesi, rapor edilen harcamaların anlaşılması veya raporlanan varlıkların yapay olarak şişirilmesi) (ACFE, 2018).

Varlıkların kötüye kullanılması en yaygın görülen mesleki hile türü olup (çalışmadaki vakaların %89'u), onu yolsuzluk (çalışmadaki vakaların %38'i) ve mali tablolarda yapılan hileler (çalışmadaki vakaların %10'u) izlemektedir. Bununla birlikte, çalışmada oluşma sıklığı açısından en yaygın olan Varlıkların Kötüye Kullanımı, kayıp tutarı açısından en az maliyetli (yaklaşık 114 bin ABD Doları kayıp) olanıdır. Yolsuzluğun ortalama gelir kaybı 250 bin ABD Doları iken; en az yaygın olan ve olayların yalnızca%10'una denk gelen mali tablo hileleri ise en büyük etkiye, ortalama 800 bin ABD Doları kayba yol açmıştır (ACFE, 2018).

Varlıkların kötüye kullanılmasında en çok nakit ile ilgili hileli davranış kalıpları görülmektedir. Nakit olmayan hileli davranış kalıpları %21 iken nakitle ilgili hileli davranış kalıpları %79'dur. Yolsuzluk, birçok sektör ve bölgedeki kuruluşlar için en önemli sahtekârlık risklerinden birini temsil etmektedir. Yolsuzluk plânlarına dâhil olan belirli faktörleri anlamak, kuruluşların onları etkili bir şekilde önlemesine, tespit etmesine ve araştırmasına yardımcı olabilir. Yolsuzluk davalarının %38'i yöneticiler tarafından; %32'si sahipler/üst düzey idareciler tarafından, %27'si çalışanlar tarafından, %3'ü ise diğer yetkili makamlardaki kişiler tarafından işlenmiştir (ACFE, 2018).

ACFE 2018 raporundaki dikkat çeken diğer bazı tespitler şunlardır: Küçük işletmeler özellikle risk altındadır. 100'den az çalışanı olan kuruluşların en büyük kayba maruz kaldıkları ve çalışmadaki vakaların en büyük yüzdelerini yaşadıklarını tespit edilmiştir. Bununla birlikte, küçük işletmeler için anketteki sahtekârlıkların %42'si iç kontrollerin olmamasından kaynaklanmıştır. Yardım hatları çoğu şirkette beklenen kontrol haline gelmiştir. Çalışmadaki organizasyonların %63'ünün sahtekârlık raporlama hattı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca fiziksel belgeler hala sahtekârlıkta kilit unsurlardır. Dolandırıcıların rapor edilen dolandırıcılıkta kullandıkları ilk 8 gizleme yönteminden %55'i sahte fiziksel belgeler yaratmıştır (ACFE, 2018).

KPMG'nin 2010, 2013 ve 2016 yıllarında yayımladığı "Bir Hilecinin Profili" isimli raporlarıyla "*Dolandırıcıların kim olduğunu biliyor muyuz? Kurumda sahtekârlığa maruz kalma olasılığı daha yüksek olan kişileri belirlemenize yardımcı olacak özellikleri, özellikleri veya davranışları tanımlayan var mı? Dolandırıcılığı nasıl ve kiminle yapıyorlar? Ve elde edilen bu bilgiyi sahtekârlıkla mücadelede kullanmamızın bir yolu var mı?*" gibi sorulara cevaplar üretilmeye çalışılmaktadır. KPMG hile eğilimleri hakkında yayımladığı bu raporlar ile tüm dünyadaki hilecilerin profilini çıkarma imkânı oluşmuştur.

2010, 2013 ve 2016 yıllarındaki raporlarda hileci profilinin önemli değişiklikler göstermediğini ancak hile karşıtı kontrollerin zaman içinde güçsüzleştiği ve sorunun her gün büyüdüğü görülmektedir. İç kontrol kaynaklı zayıflıkları kendi lehlerine fırsat olarak kullanan hilecilerin arttığı, teknolojideki gelişmelerin ve teknolojinin sürece dahil olmasının hilelerin oluşmasında etkisinin arttığı (%24) buna karşın; hilelerin tespit etme ve önleme çalışmaları noktasında teknolojiden yeteri ölçüde yararlanılmadığı da ortaya çıkmıştır. Örneğin, proaktif analitiklerin sahtekârlıkla mücadelede şaşırtıcı

derecede küçük bir rol oynadığını ve sahtekârların yalnızca %3'ünün bu şekilde tespit edildiğini göstermiştir. Diğer bir önemli bulgu, zayıf iç kontrollerin, dolandırıcılık için 2013 yılında %54'ten son ankette %61'e kadar olan önemli bir faktör olmaya devam ettiğidir. Raporun bulgularına göre tipik bir hilecinin özellikleri şunlardır (WEB_8, 2016):

- “36-55 yaşları arasında (soruşturulan suiistimalcilerin %69'u);
- Ağırlıkla erkek (%79), ancak kadınların 2010 yılında %13 olan oranları da %17'ye yükseldi;
- İçeriden bir tehdit (%65 mağdur şirketin çalışanı);
- Üst düzey yönetici ya da direktör konumunda (%34);
- Şirkette 6 yıldan uzun süredir çalışıyor (%38);
- Despot biri olarak tanımlanıyor (%18) ve cana yakın olarak görülme oranı görülmeme oranının 3 katı;
- İtibarlı, kendilerini kurum içinde saygı gören bir kişi olarak tanımlıyorlar;
- Başkalarıyla işbirliği yapmış olma olasılığı yüksek (2013 anketindeki %70 oranından hafif bir düşüşle, suiistimallerin %62'si);
- Kişisel kazanç (%60), hırs (%36) ve “yapabilirim” duygusuyla (%27) motive oluyorlar.”

PwC'nin 2018 Küresel Ekonomik Suçlar ve Hileler Araştırma Raporu'nda dünya çapındaki şirketlerin %49'unun son iki yılda ekonomik suça maruz kaldıkları belirtilmektedir. Şirket çalışanlarından kaynaklanan hilelerin oranı%52 iken, internet suçuna maruz kaldığını belirten suiistimal mağdurlarının oranı%31 olmuştur. Şirket, hilelerle mücadele etmenin dört yolu olduğunu belirtmektedir: “Hilelerin farkına varın, dinamik bir yaklaşım belirleyin, teknolojiden faydalanın ve çalışanlarınıza yatırım yapın.”(PwC, 2018).

Hileler genellikle fark edilmediğinden, suiistimal edenlerin en güçlü silahlarından biri şirketteki farkındalığın eksikliğidir. 2018 araştırmasına katılanların %49'u şirketlerinin suiistimale maruz kaldıklarını belirtmiştir. 2016 yılı araştırmasında %36 olan bu oranın artması da, küresel suiistimal konusunda farkındalığın arttığını göstermektedir. Fakat ne kadar dikkatli olursa olsun her şirket kör noktalara karşı korunmasızdır. Bu kör noktaları tespit etmek ve onlara ışık tutabilmek, hileyle mücadele çalışmalarında büyük gelişmeler açısından fırsatlar sağlayacaktır (PwC, 2018).

Küresel şirketlerin sadece %54'ü hile veya ekonomik suçlara ilişkin risk değerlendirmesi yaptıklarını belirtmişlerdir. Dinamik bir yaklaşım belirleyerek, her yerde karşımıza çıkabilecek hilelere karşı hazırlıklı olmak gerekmektedir. Teknolojiden en iyi şekilde yararlanmak hileler ile mücadelede önemli bir yer tutmaktadır. Öngörücü analizler, yapay zekâ teknikleri gibi birçok inovatif teknolojiden yararlanmak mücadelede yararlı olabilecektir. Hileler ile mücadelede teknolojik yatırımlarda ciddi bir artış olsa da söz konusu hileyle mücadelede, özellikle de hile şirket içinde olduğunda, bu yatırımlar yeterli gelmeyecektir. Hileler, koşulların ve motivasyonların birleşiminin karmaşık bir ürünüdür ve hile vakalarının ancak bazıları makineler ile önlenabilir. Hilelerin önlenmesi konusunda çalışanlara yapılacak yatırımlar ile daha fazla verim sağlanabilir (PwC, 2018).

Yukarıda detaylı biçimde açıkladığımız araştırmalarda ortaya konulan sonuçlar; hileleri, hilecilerin profilini ve hileler ile mücadele etmenin önemini daha iyi kavramımıza yol açmaktadır. Bu araştırmalardaki sonuçlarını iyi analiz etmek ve bunlara uygun yaklaşımlar geliştirmek hilelere karşı verilecek mücadelede işletmelere, kurumlara önemli avantajlar sağlayacaktır.

3.1.2. Hileli Finansal Raporlama

Bir şirketin mali yapısı hakkında bilgi edinmenin temel yolu, muhasebe ve finans raporlarını incelemektir. Bu raporların düzgün, doğru, net ve güvenilir bilgiler içermesi önemlidir. Fakat gerçeğe uymayan, hile içeren bu tip raporların sayısı oldukça artmıştır. Sağlıklı bir ekonomik sistemin kurulması ve işleyebilmesi için muhasebe kayıtlarının düzgün ve doğru bir biçimde sağlanması gerekmektedir.

Finansal sistemi oldukça gelişmiş ülkelerde doğru muhasebe kayıtları ve hileli raporlamanın önüne geçmek için birçok çalışmalar yapılmakta, çeşitli kurullar oluşturulmakta ve bunların hazırladığı raporlar sürekli güncellenmektedir. Hileli iş ve işlemler yapan şirketleri analiz ederek bu konuda raporlar hazırlayan en önemli kurum COSO olarak da anılan “*The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission*”dur.

Uluslararası düzeyde kabul gören iç kontrol ve kurumun hedeflerine ulaşması için makul güvence sağlamak üzere tasarlanmış olan bir sistem ve etkili iç kontroller ve kurumsal yönetim yoluyla finansal raporlama kalitesini arttırmaya yönelik çalışan

gönüllü bir organizasyon olan COSO, sahte finansal raporlamaya yol açabilecek faktörleri inceleyen bağımsız bir özel sektör girişimi olan Dolandırıcılık Finansal Raporlama Ulusal Komisyonu'na, diğer adıyla Treadway Komisyonu'na¹ sponsor olmak için 1985 yılında kurulmuştur. Bu girişim, ABD'deki beş temel muhasebe, iç denetim ve finans sektörü profesyonellerine ait enstitü ve birliklerden (İç Denetçiler Enstitüsü, Yönetim Muhasebecileri Enstitüsü, Amerikan Muhasebe Birliği, Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü, Finansal Yöneticiler Enstitüsü) oluşan gönüllü bir özel sektör girişimidir. COSO'nun amacı birbiriyle ilişkili üç önemli konuda çalışmalar yapmaktır: Kurumsal Risk Yönetimi (ERM), İç Kontrol ve Hile Caydırıcılığı (WEB_9, 2019).

COSO, hile caydırıcılığı konusunda rehberlik yapmak için çeşitli çalışmalar yapmıştır. 1987 yılında hazırlanan Hileli Finansal Raporlama Hakkında Ulusal Komisyon Raporu (*Report of the National Commission on Fraudulent Financial Reporting*)'ndan sonra 1999 yılında "Hileli Finansal Raporlama: 1987-1997 Amerikan Halka Açık Şirketlerinin Bir Analizi" raporunu yayımlamıştır. Bu rapor, Amerikan Sermaye Piyasası Kurulu (*Securities and Exchange Commission*) (SEC)'nin, 1987-1997 yılları arasında hileli finansal tablo hazırlamak nedeniyle haklarında işlem yaptığı 294 işletmeye ilişkin verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır. Bu rapor 2010 yılında COSO tarafından güncellenmiş, "Hileli Finansal Raporlama: 1998-2007 Amerikan Halka Açık Şirketlerinin Bir Analizi" (*Fraudulent Financial Reporting: 1998-2007, An Analysis of U.S. Public Companies*) adlı rapor yayımlamıştır. 347 vakayı kapsayan bu çalışma ile COSO, hile konusundaki anlayışını güncellemiştir (COSO, 2010).

Komisyon Raporu'nda "Hileli Finansal Raporlama" ve "Finansal Beyan Hileciliği" kavramları, finansal tabloların veya finansal açıklamaların kasıtlı olarak yanlış beyan edilmesini veya finansal tablolarda veya finansal olarak doğrudan önemli bir etkisi olan yasadışı bir eylemin yapılmasını temsil etmek için birbirinin yerine kullanılmıştır (COSO, 2010). Yani ister kasıtlı isterse ihmalkârlık şeklinde olsun, yanıltıcı finansal tabloların ortaya çıkmasına sebep olan, kasıt veya ihmalkârlık içeren davranışlar hilecilik olarak tanımlanmaktadır.

COSO, hile riskini yönetmek için daha kapsamlı bir yaklaşım oluşturmak isteyen kuruluşlar için 2016 yılında Hile Risk Yönetimi Kılavuzu (*Fraud Risk Management*

¹ Ulusal Hileli Finansal Raporlama Komisyonu, James C. Treadway başkanlığında oluşturulduğu için bu komisyona Treadway Komisyonu adı da verilmektedir.

Guide)’nu yayımlamıştır. Bu kılavuz sadece hile riski değerlendirmesi yapmak için gereken bilgiler dışında aşağıdakileri konuları içeren genel bir *Hile Risk Yönetimi Programı* oluşturulması konusunda rehberlik etmektedir. Bu kılavuz, yönetim kurullarının, üst düzey yöneticilerin, her seviyedeki personelin ve iç denetçilerin örgütlerindeki hileyi nasıl engelleyebileceklerinin yollarını önermektedir (COSO, 2016).

Hile caydırıcılığı, hilenin ortaya çıkmasına neden olabilecek faktörlerin ortadan kaldırılması işlemidir. Bir kuruluş, aşağıdakileri içeren bir hile risk yönetimi süreci uygularsa caydırıcılık elde edilir:

- “Gözle görülür ve titiz bir hile yönetim süreci oluşturun.
- Şeffaf ve sağlam bir ‘dolandırıcılık karşıtı kültür’ oluşturun.
- Düzenli olarak kapsamlı bir dolandırıcılık riski değerlendirmesi yapın.
- Önleyici ve takip edici hile kontrol süreç ve prosedürleri tasarlayın, uygulayın ve sürdürün.
- Uygun olan yerlerde, yanlış iş yapanlara karşı eylemler de dâhil olmak üzere, hile iddialarına yanıt olarak hızlı hareket edin.” (COSO, 2016).

Nihayetinde her örgütün boyutuna ve koşullarına bağlı olarak hile riski yönetimine vereceği önem derecesini değerlendirmesi gerekir. Tüm kuruluşların, hileciliğin doğurduğu risklere tabi olduğu da unutulmamalıdır. Tüm organizasyonlarda hileyi ortadan kaldırmak mümkün değildir. Bununla birlikte, yayımlanan raporlardaki, kılavuzlardaki vaka çalışmalarını, somut uygulamaları, tavsiyeleri, ilkeleri örnek alarak; hilelerin zamanında önlenmesi veya tespit edilmesi olasılığı en üst düzeye çıkarılabilecek ve güçlü bir hile önleme etkisi yaratılabilecektir.

3.1.2.1. Hileli Finansal Raporlamaya Yönelten Faktörler

Hileli finansal raporlama, bazı faktörler neticesinde meydana gelmektedir. İşletmeleri hileli raporlamaya teşvik eden bu güçler ve fırsatlar bütün işletmelerde bir dereceye kadar mevcut bulunmaktadır (Birgili ve Tunahan, 2003). Önemli olan hileli raporlamaya teşvik eden unsurları iyi kavramak ve yönetebilmektir.

Fırsatlar, rasyonelleştirme (haklı gösterme) ve baskı hile risklerinin belirlenmesinde dikkate alınan unsurlardır. Bu risk unsurları, hileleri doğurmaktadır. Hileler konusundaki araştırmalar, bir hilenin oluşması için bu üç unsurun birlikte ortaya

çıkmasının gerekliliğini dile getirmektedir. Bu unsurlardan bir veya birkaçının bulunmaması hileyi ortadan kaldıracak veya en azından hile yapma olasılığını azaltabilecektir (Özkul ve Özdemir, 2011).

“Hile Üçgeni” de denilen bu unsurlar ele alındığında; hile yapma potansiyeli olan bir kişi, hilesini yapmadan önce fırsatı fark etmekte, üzerindeki baskı unsurlarını kullanarak kendisini bu yola yöneltmekte ve hileyi yaptıktan sonra da kendisini haklı göstermeye çalışmaktadır.

Fırsatlar; “zayıf kontroller, hatalardan faydalanmak, yetkilerin ayrılığı prensibine uyulmaması, zayıf şirket yönetimleri, etkin olmayan gözetimler, yetkilerin kötüye kullanılması, karmaşık işlemler” gibi nedenlerden kaynaklanırken;

Baskı; “intikam alma duygusu, ailevi baskılar, hastalık, tehdit ya da şantaj, kumar, vb. alışkanlıklar ve paraya olan ihtiyaç duyulması” gibi nedenlerden olabilmektedir.

Kendini haklı görme yani hileyi rasyonelleştirme ise “Bana yeterince ödemiıyorlar”, “İyi bir amaç uğruna”, “Zaten herkes aynısını yapıyor”, “Sadece küçük bir miktar”, “Yaptığım işin bedeli bu” ve “Kurallar yıkılmak içindir” gibi bahaneler ve davranışlara dayanmaktadır. Bu üç unsurun bir araya geldiği durumlar, hile açısından yüksek riskli bir noktaya işaret etmektedir (WEB_10, 2017).

COSO raporlarında da hileli finansal raporlamaya sebep olabilecek motivasyonların neler olabileceğine cevap aranmıştır. Her hile örneğinde iddia edilen motivasyonlar tutarlı bir şekilde tanımlamadığından ve tek bir dolandırıcılık için çoğu zaman birden fazla faktör bulunduğundan, hileye iten sebepleri tespit etmek kolay değildir. Fakat raporlarda en sık karşılaşılan ‘hileye yönelten nedenler’ şu şekilde sıralanmıştır (COSO, 1999), (COSO, 2010):

- *“Analistlerin ve yatırımcıların dış kazanç beklentilerini karşılamak,*
- *Şirketin belirlenmiş finansal hedeflerini karşılamak veya şirketin daha iyi görünmesini sağlamak,*
- *Şirketin kötüleşen mali durumunu gizlemek,*
- *Bireysel olarak kişisel kazanç elde etmek,*
- *Bonus hedeflere ulaşmak, terfi almak,*
- *Kişisel kazanıma uygun olmayan varlıkları örtmek ve zayıf performans için cezaya çarptırılmaktan kaçınmak.”*

Çeşitli durumlardan kaynaklanan, gelirdeki düşüşler, piyasa payında beklenmedik azalışlar veya kısa dönemde tutturulması zor olan bütçe baskıları gibi nedenlerde finansal raporların çarpıtılmasına sebep olabilmektedir.

3.1.2.2. Hileli Finansal Raporlamaya İlişkin Bazı Bulgular

Hileli finansal raporlama konusunda en kapsamlı çalışma, COSO'nun yapmış olduğu "Hileli Finansal Raporlama" araştırmalarıdır. Bu araştırmalardan çıkan verilerin, hile karşıtı politika ve kontrollerin oluşturulması yönünden iyi analiz edilmesi gerekmektedir. 1998-2007 yıllarını kapsayan raporda yer alan temel sonuçları şu şekilde özetleyebiliriz (COSO, 2010):

- 1998'den 2007'ye kadar 347 kamu şirketinde hileli finansal raporlama vakası olduğu bildirilmiştir. Enron, WorldCom vb. yüksek profilli hileler dolayısıyla, hileli finansal raporlamanın parasal büyüklüğü artmıştır. Son on yılda, 300 hile davasında toplam 120 trilyon Dolarlık yanlış beyan veya yanlış kullanım (dava başına ortalama 400 milyon Dolar) tespit edilmiştir. Bu, COSO'nun 1999 çalışmasındaki 'vaka başına ortalama 25 milyon ABD Doları'ndan çok daha fazladır. 2000'li yılların başında ortaya çıkan skandal hile vakaları bu rakamı yukarıya çekmiştir.
- Finansal tablolarda hilecilikle karşılaştığı iddia edilen şirketler, 100 milyon Doların altında ortanca varlık ve gelir elde etmiştir. Bu tutar, şirketlerin medyan varlıkları ve gelirleri 16 milyon Doların altında olan 1999 COSO çalışmasındaki dolandırıcılık şirketlerinden çok daha büyüktür.
- 1987-1997'deki vakaların%83'üne CEO² ve/veya CFO³ karışırken, bu dönemde bu oran %89'a çıkmıştır. SEC'in soruşturmasının tamamlanmasından iki yıl sonra, CEO'ların/CFO'ların yaklaşık %20'si suçlanmış ve suçlananların %60'ından fazlası suçlu bulunmuştur.
- En yaygın kullanılan hile tekniği, uygunsuz gelir elde etmenin ardından mevcut varlıkların fazla gösterilmesi veya giderlerin sermayeleştirilmesi olmuştur. Gelir

²Chief Executive Officer; Yönetim kurulundan aldığı hedefi gerçekleştirmek için strateji oluşturup uygulayan; şirketin bugününü yönetirken yarınını da plânlayan ve yönetim kuruluna hesap veren kişi; üst düzey yönetici; yöneticilerin yöneticisi.

³Chief Financial Officer; Bir şirketteki finans sürecini en üst düzeyde temsil eden, bu alandan sorumlu baş yönetici; çalıştıkları firma içerisinde finansal işlerden sorumlu en yetkili kişi.

dolandırıcılığı, davaların 1987-1997 yılında %50'sini oluştururken bu oran 1998-2007 yılında %60'a çıkmıştır.

- Hilenin olduğu firmaların %26'sı son temiz finansal tablolar ve son hileli finansal tablolar arasında denetçileri değiştirirken, hilenin olmadığı firmaların yalnızca %12'si denetçi değiştirmiştir. Denetçileri değiştiren, hilenin olduğu firmaların %60'ı bu değişimi hile döneminde yaparken, kalan %40'ı da mali hileler başlamadan hemen önce değiştirmiştir.
- Dolandırıcılığın uzun vadeli olumsuz sonuçları ortaya çıkmıştır. Hileye bulaşan şirketlerin sıklıkla iflas ettiği, borsadan çıkartıldığı veya hile sonrası maddi varlık satışı yapmak zorunda kaldığı görülmüştür. Bunların oranları, hileye karışmayan firmaların karşılaştıklarından çok daha yüksektir.

Hileli finansal raporlama konusu toplumun çok büyük bir kesimini ilgilendirmektedir. Dolayısıyla hileli finansal raporlamanın önlenmesinde sorumluluk sadece meslek mensuplarına, bağımsız denetçilere veya iç kontrol birimlerine yüklenemez. İşletmelerin her kademesinde görev yapan personelden müşteriye ve sermaye piyasalarını düzenleyici kurumlardan vergi idarelerine kadar toplumun birçok kesimine bu konuda görevler düşmektedir (Birgili ve Tunahan, 2003).

Hile ile mücadele süreçlerini daha iyi anlayabilmek, hilelerin işletmeler, genel ekonomi ve devlet yönetimi ile tüm tarafları üzerindeki etkisini araştırabilmek ve hileleri önleyebilmek için hileleri tespit etmede kullanılan temel yöntemleri iyi bilmek gerekmektedir.

3.2. HATA VE HİLELERİ TESPİT ETMEDE KULLANILAN TEMEL YÖNTEMLER

Hata ve hileleri bulmak veya ortaya çıkarmak özel bir çabayı ve beraberinde bilgi ve deneyimi gerekli kılan bir süreçtir. Hata ve hileler, tespit edilmesi zor durumlar olmakla beraber, geliştirilen çeşitli yöntemler ve tekniklerle bu mücadele bugün nispeten kolaylaşmıştır. Hata ve hileler ile mücadele yöntemlerini iki temel başlık altında sınıflandırmak mümkündür: Geleneksel Yöntemler ve Sayısal Yöntemler. Hem geleneksel yöntemler hem de sayısal yöntemler günümüzde işletmelerin hata ve hileleri tespit etmek için en önemli araçları durumundadırlar.

ACFE'nin 2018 yılı araştırmasında katılımcılara 'hata ve hileleri nasıl ortaya çıkardıkları' sorulmuştur. Mesleki hileleri tespit etmekte verilen en yaygın üç cevap, 2010 yılından bu yana olduğu gibi, yine “*ipuçları, iç denetim ve yönetim incelemesi*” olmuştur. Genel olarak bu üç tespit yöntemi, çalışmadaki olguların%68'inde belirtilmiştir. Sonuçlar aşağıdaki tabloda özetlenmiştir (ACFE, 2018).

Tablo 3.1. Hilelerin Tespit Yöntemleri (ACFE, 2018)

1. İpuçları (%40)	2. İç Denetim (%15)	3. Yönetim İncelemesi (%13)
4. Kazara Bulma (%7)	5. Diğer (%6)	6. Muvazene Hesabı (%5)
7. Doküman İncelemesi (%4)	8. Dış Denetim (%4)	9. Gözetim / İzleme (%3)
10. Kanun Güçleri Tarafından Bildirme (%2)	11. BT Kontrolleri (%1)	12. İtiraf (%1)

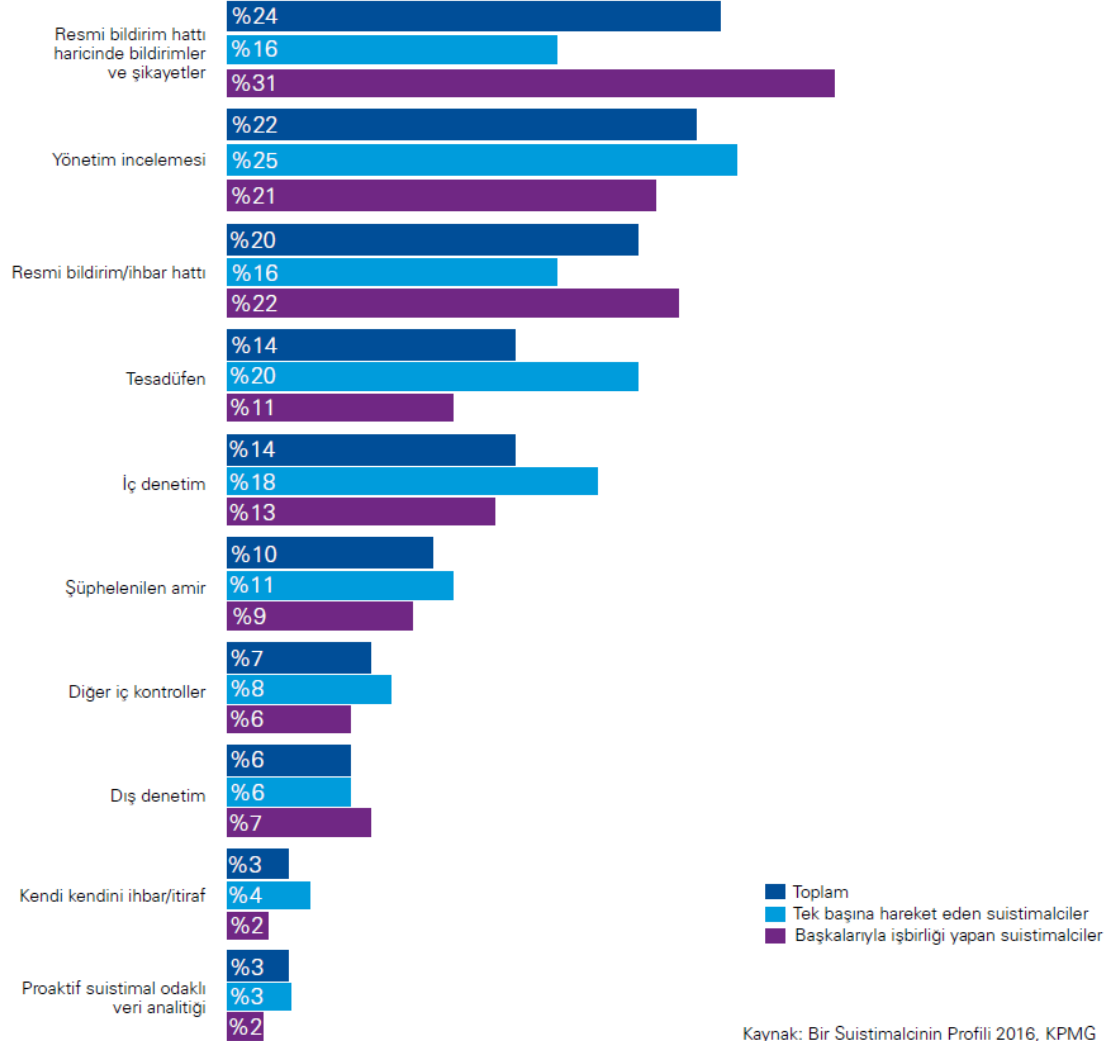
En önemli tespit yöntemi olan ipuçlarının kaynakları incelendiğinde; tüm ipuçlarının yarısından biraz fazlasının (%53) mağdur kuruluşların çalışanları tarafından sağlandığı görülmüştür. Bu arada, hilekârlık algılamasına neden olan ipuçlarının yaklaşık üçte biri (%32) kuruluş dışındaki kişilerden, müşteriler, satıcılar ve rakiplerden gelmiştir. Hile yardım hatlarının tanıtımı gibi ipuçlarının ve şikâyetlerinin aktif olarak geliştirilmesi genellikle çalışanlara yöneliktir. Ancak bu veriler, kuruluşların ayrıca dış müşteriler, özellikle de satıcı ve satıcılara yönelik raporlama mekanizmaları oluşturmalarının gerekliliğini ortaya koymuştur. Ek olarak, ipuçlarının%14'ü isimsiz kaynaktan gelmiştir. Bu durum, hileyi rapor edenlerin önemli bir bölümünün kimliklerinin bilinmesini istemediğini göstermektedir (ACFE, 2018).

Benzer sonuçlara KPMG'nin araştırmasında da rastlanmıştır. Araştırmada tek başına hareket eden hileciler ile başkalarıyla işbirliği yaparak hareket eden hileciler ayrı değerlendirilmiştir: “Bunların tespit edilme yöntemleri de daha farklıdır. Tek başına hareket edenler ağırlıklı olarak ya *iç denetimle ya da tesadüfen, yönetim incelemesi* sonucunda yakalanmaktadır. İşbirliği yapanlar için temel tespit yöntemleri ise *kimliğini gizlemeden yapılan bildirimler, yönetim incelemesi ve anonim bildirimler*

olmuştur. Beş veya daha fazla işbirlikçiden oluşan grupların tespit edilmesinde en etkili yöntem kimliğini gizlemeden (%24) ve anonim bildirimler (%24) olurken, bu durum diğer hile tespit yöntemlerinin büyük işbirliği gruplarını tespit etmekte etkisiz kalabileceğine” işaret etmektedir. “Tek başına hareket eden hilecilerin, işbirliği yapanlara göre genellikle daha alt pozisyonlarda görev yaptığı da bu araştırmada ortaya çıkmıştır. Zayıf iç kontroller, işbirliği yapanlardan (%58) ziyade tek başına hareket edenler (%66) için önemli bir faktör olmuştur. Bunun sonucu olarak, tek başına hareket edenlerin tesadüfen tespit edilme oranı işbirliği yapanlara oranla daha yüksek (sırasıyla%19 ve %10)” çıkmıştır (KPGM, 2016).

Suistimaller nasıl tespit edildi?

Şekil 3.3. Suiistimal Tespit Yöntemleri (KPGM Global Profiles of the Fraudster 2016, 16)

Araştırmalar hata ve hileleri tespit etmekte en yaygın metodun hem çalışanlardan hem de dış paydaşlardan gelen ipuçları olduğunu ortaya çıkartmıştır. Bu açıdan yönetim incelemesi, iç denetim uygulamalarıyla beraber çalışan ve dış paydaşların hata ve hileleri bildirmelerine yönelik iletişim kanalları kurulur ve işletilirse, bunların bulunması ve azaltılmasına yönelik etkili bir adım adılmış olacaktır.

Teknoloji alanında yaşanan hızlı değişim günümüzde hataları en aza indirme ve hileler ile mücadele etme noktasında önemli katkılar sağlamaktadır. Bugün muhasebenin her bölümünden, stok takiplerine, bordrolardan finansal tablolara, vergi, sosyal güvenlik ödemeleri ve beyannamelerine kadar hemen hemen her türlü işlem otomasyon programları ve bilgisayarlar aracılığıyla yapılmaktadır. Bu durum hataların

azaltılması noktasında çok önemli katkılar sağlamıştır. Artık iç kontrol süreçleri ve iç denetimler de bilgisayar destekli denetim tekniklerinden yararlanmaktadır. Hilelerin bulunması, yönetimi ve önlenmesine yönelik birçok bilgisayar yazılımı da yaygın biçimde kullanılmaktadır.

Fakat teknolojik gelişmeler, beraberinde bazı problemleri de getirmiştir. Teknolojinin faydaları kadar zararları da olabilmektedir. Teknolojideki gelişmeler, firmalara hata ve hileleri tespit etme ve önlemede önemli faydalar sağlarken, hileciler içinde çeşitli fırsatlar doğurabilmektedir. “KPGM 2016 raporu da, teknolojinin hile tespit etmekten çok işlemek amacıyla kullanıldığını ortaya koymuştur. Hilecilerin %24’ü için teknoloji kolaylaştırıcı bir etken olmuştur. Teknolojiden faydalanılan hile örnekleri arasında gizli bilgilere ve elektronik yollardan izinsiz olarak bilgi teknolojileri altyapılarına erişmek ve yapılan hilelerin gizlenmesi amacıyla sahte muhasebe girişleri yapılması sayılabilir” (KPGM, 2016).

İşletmelerde hata ve hileleri gerçekleşmeden önlemeye çalışmak, gerçekleşikten sonrası ortaya çıkartabilmek amacıyla bazı yöntemler geliştirilmiştir. Hata ve hilelerden kaynaklanan mali kayıpların çok büyük tutarlara ulaşması ve teknolojik gelişmeler bu yöntemlerin sürekli geliştirilmesine yol açmıştır. Bu yöntemleri geleneksel ve sayısal yöntemler başlıkları altında değerlendirebiliriz.

3.2.1. Geleneksel Yöntemler

Geleneksel yöntemler; analitik inceleme prosedürleri, sertifikalı hile araştırmacılarından ve adli muhasebecilerden yararlanma, iç denetçilerle işbirliği, sürekli denetim, çapraz denetim tekniği, kırmızı bayraklar tekniği ve fısıltı yöntemi şeklinde sınıflandırılmaktadır. Geleneksel olarak nitelenen yaklaşımlarda, denetçiler başta olmak üzere ilgililer işletme verilerinin bir kısmını örnekleme yöntemiyle değerlendirmeye tabi tutmaktadırlar. Hileleri ortaya çıkarmakta kullanılan geleneksel denetim yöntemleri şunlardır:

3.2.1.1. Analitik İnceleme Prosedürleri

Analitik incelemeler, hilelerin tespit edilmesinde oldukça sık kullanılan yöntemlerden birisidir. Bu yöntemde finansal ve finansal olmayan veriler arasında anlamlı ilişkiler bulmaya çalışmak suretiyle finansal bilgileri değerlendirilmekte;

miktar, oran, eğilim ve ilişkilerde meydana gelen değişiklikler tanımlanmaktadır. Bu prosedürler, olağandışı işlemleri veya olayları da belirleyebilmektedir (Golden et al., 2011).

AICPA tarafından yayımlanan 56 No'lu Uluslararası Denetim Standardı'nda, analitik inceleme prosedürleri şu şekilde tanımlanmıştır (SAS No: 56): “*Çeşitli finansal ve finansal olmayan veriler ile işletme kayıtları arasındaki anlamlı ilişkilerin incelenmesiyle elde edilen bilgilerin, denetçi tarafından geliştirilen beklentilere uyup uymadığına bakılması işlemlerine analitik inceleme prosedürleri adı verilmektedir*” (Özkul ve Özdemir, 2011).

Analitik inceleme prosedürleri, gelişmiş ülkelerde uzun yıllardır kullanılan bir denetim tekniğidir. Bu tekniklerin verimli bir şekilde hayata geçirilmesi, denetim birimlerindeki zaman kazandırmasının yanı sıra denetim maliyetlerinde de düşüşe yol açmaktadır. Burada temel amaç “*işletmenin hazırladığı temel veriler ile işletme içinden ve dışından elde edilen verilerin çeşitli şekillerde karşılaştırılarak ortaya çıkan sonuçlar ile denetimlere yön vermektir*” (Bozkurt, 2000).

Analitik prosedürler, denetim süreci boyunca üç ana amaç için kullanılır (Golden et al., 2011):

“1. *Ön analitik incelemeler* işletmeyi anlamak ve uygulanacak denetim işlemlerinin türünü, zamanlamasını, kapsamını ve yüksek riskli alanları belirlemek üzere kullanılır.

2. *Ayrıntılı analitik incelemeler*, hesap bakiyelerini değerlendirmek üzere denetim kanıtı elde etmek için kullanılır.

3. *Son analitik incelemeler* ise mali analiz sunumunun genel değerlendirmesinde, denetim sonuçlarının doğruluğunu değerlendirmek için kullanılır.”

Denetçiler, hata ve hile ihtimallerini belirlemek için bazı analitik inceleme yöntemlerinden faydalanmaktadırlar. Bunlar, “Eğilim Yüzdeleri Analizleri, Oran Analizleri, Karşılaştırmalı Mali Tablolar Analizi, Dikey Analiz Yöntemi ve Ussallık Testleridir” (Terzi, 2012). Hileleri ortaya çıkarma noktasında tek bir teknik yeterli olmamakta, çoğunlukla birden çok tekniğin bir arada kullanılması gerekmektedir. Bu teknikler sayesinde hata ve hile riskleri ortaya çıkmadan tespit edilmeye çalışılmaktadır.

3.2.1.2. Sertifikalı Hile Araştırmacılarından ve Adli Muhasebecilerden Yararlanma

Hata ve hileleri önleme konusunda bazı gelişmeler olmasına karşın Enron, Xerox, Carme ve Worldcom gibi muhasebe skandalları, muhasebe ve denetim firmalarına olan güvenin sarsılmasına yol açmıştır. Bu olaylarda denetim sistemlerinin, denetçilerin başarılı olamadıkları ve hata ve hileleri tespit etmekte ve önlemekte yetersiz kaldıkları ortaya çıkmıştır.

Bu skandallar, hile tespitinde görevli denetçi ve muhasebecilerin sorumluluklarının yeniden tanımlanmasını zorunlu kılp, hile olaylarına yeni bir denetim yaklaşımı getirilmesini gerekli kılmıştır. Bu çerçevede ABD’de -ülkümüzde henüz uygulanmayan- “*Forensic Auditing*” yani “Adli Denetim” uygulaması başlatılmıştır. Adli denetim, “*hileli olduğu iddia edilen finansal faaliyetlerin izlenmesi-araştırılması ve adli kanıt toplanması ve üretilmesi için muhasebe metotlarının ve özel yordamların uygulanması faaliyeti olarak tanımlanmaktadır*” (Karausta ve Dönmez, 2013).

Adli denetim işlemleri adli muhasebeciler tarafından yerine getirilmektedir. Adli muhasebeci olmak için bazı eğitimlerden geçmek gerekmektedir. ABD’de, Amerikan Adli Muhasebe Kurulu (*The American Board of Forensic Accounting*) (ABFA) tarafından verilen sertifika programını tamamlayan kişiler Adli Muhasebeci olarak atanmaktadır. Bu tür muhasebeciler, muhasebe eğitimlerinin üstüne özellikle muhasebe hilelerini takip edip, çözmelerine yarayacak mali hukuk, ceza hukuku, davranış bilimleri gibi alanlarda eğitimler almaktadırlar (Kiracı, 2004).

Adli muhasebeciler tarafından yapılan adli denetimlerdeki amaç, hile ve hileyi gerçekleştirenleri tespit etmeye çalışmak, gerçekleşen hilenin mali boyutlarını ortaya çıkarmak ve bulguları hizmet verdikleri müşterilere veya eğer istenirse mahkemelere sunmaktır. Hilelerin tespiti ve önlenmesi konusunda sertifikalı hile araştırmacılarından ve adli muhasebecilerden yararlanmak, işletmelerde hilenin önlenmesi ve tespit edilmesi faaliyetleri noktasında cesaretlendirici bir ortam oluşturmaktadır (Karausta ve Dönmez, 2013).

3.2.1.3. İç Denetçilerle İşbirliği

İç Denetçiler Enstitüsü (*Institute of Internal Auditors*) hileleri tespit etmek ve önlemek amacıyla çeşitli tavsiyelerde bulunmuştur. Bunlardan birisi, etkin ve yaptırım

gücü olan bir iç denetim yapısının kurulmasıdır. Büyümek isteyen, yatırımcı kazanmak isteyen, kurumsal yapı kurup bunu işletmek isteyen işletmeler olası riskleri tespit etmeli, etkin biçimde belirlemeli ve risk kontrol süreçlerini de başarıyla takip etmelidirler. Bu süreç ancak etkili bir iç denetim yapısı ve yetkin iç denetçiler ile sağlanabilecektir.

İç kontrol sisteminin yapısını ve işleyişini hileler açısından kontrol eden ve denetleyen iç denetçiler, hileleri engelleme ve mücadele etmede başarı elde edebilirler. Bu konuda İç Denetçiler Enstitüsü'nün çıkarmış olduğu İç Denetim Standartları'ndan "İç Denetimin Yeterliliği" ile ilgili 1210 No'lu nitelik standardının 1210 A2 No'lu Uygulama Tavsiyesi'nde, hile belirlemesi ve hile denetiminden söz edilerek denetçilerin hile göstergelerini bulabilecek yeterli bilgiye sahip olması gerektiği belirtilmiştir (Yıllancı, 2003). Bu işbirliği süreci sonunda hata ve hileleri önlemekte önemli başarılar elde edilebilecektir.

3.2.1.4. Sürekli Denetim

Teknolojide ve bilgisayar yazılım sektöründe ortaya çıkan hızlı değişim ve gelişim, finansal sektöründe ve muhasebe alanında denetim anlayışını değiştirmiştir. ABD'de yaşanan büyük muhasebe skandalları sonrasında denetim alanındaki arayışlar neticesinde ortaya çıkan yeni denetim anlayışının bir uzantısı da sürekli denetim olmuştur.

Yıllık finansal tabloların ve bunlara ilişkin denetim raporlarının kullanıcıların ihtiyacını karşılamaması üzerine, gerçek zamanlı muhasebe sistemleri, elektronik raporlama ve sürekli denetim konuları daha fazla ilgi çekmeye başlamıştır (Cankar, 2006).

"Sürekli denetim, fiziki belge olmadan, gerçek zamanlı muhasebe sistemi altında gerçek finansal tabloların ortaya çıkmasına temel olacak şekilde elektronik denetim kanıtları toplamaya yönelik sistematik bir süreçtir. Sürekli denetim, işletme varlıklarının korunması, veri bütünlüğünü sağlanması ve güvenilir finansal bilginin üretilmesi konularında gerçek zamanlı muhasebenin etkinliğini belirlemeye yönelik kanıtların toplanması ve değerlendirilmesi süreci olarak da tanımlanabilmektedir (Terzi, 2012)." Sürekli denetim konusundaki öncü çalışmalar 1990'lı yılların başlarında IBM, AT&T, Siemens gibi şirketlerde uygulanmaya başlamıştır (Özkul ve Özdemir, 2011).

Güçlü bir teknolojik altyapının ve bunu kullanabilecek bilgi ve yeterliliğe sahip denetçilerin varlığı, sürekli denetimin çatısını oluşturmaktadır. Bu denetimler, kurumlara hızlı kazançlar sağlamaktadır. Bilgi yönetim sistemlerinin etkili kullanılmasıyla birlikte sürekli denetim ve getirdiği kazançlarda artacaktır. Bilgi teknolojileri ne kadar gelişse de denetimin tamamen otomatik bir süreç olması mümkün değildir. Son analizlerin ve yorumların insan unsuru ile yapılması gerekmektedir (Cankar, 2006).

3.2.1.5. Çapraz Denetim Tekniği

“Çapraz denetim tekniği, muhasebede açılan hesapların işleyiş kurallarına dayanarak yapılan bir denetim tekniğidir. Bu yöntemde hangi hesapların birbiri ile karşılıklı çalıştığı belirlenmektedir. Karşılıklı çalışan hesaplar tespit edildikten sonra, aynı kayıt altında yer alan karşılıklı çalışmaması gereken hesaplar tespit edilir. Bu hesaplar ve bunların tutarı kontrol edildikten sonra aykırı gözükten durumlar incelemeye alınır (Çankaya ve Gerekan, 2009).”

3.2.1.6. Kırmızı Bayraklar Tekniği

Kırmızı bayraklar (red flag), işletmede ortaya çıkması muhtemel olan, potansiyel risk faktörleridir. “Hile belirteçleri (Kırmızı Bayraklar), hileye karşı işletmede doğal bir eğilim olup olmadığını anlamamıza yardımcı olurlar. Bu uyarı işaretleri, işletme yönetimini ya da personelini işletme lehine ya da kişisel kazanç sağlamak adına hile yapmaya iten olaylar, durumlar, baskılar, fırsatlar ya da kişisel özellikleri (Doğan ve Kayakıran, 2017) barındırmaktadır.

İşletmelerde tespit edilecek hile belirteçleri;

- Muhasebe ile ilgili anormallikler,
- İç kontrol zayıflığı,
- Analitik anormallikler,
- Aşırı yaşam biçimleri,
- Olağan olmayan davranışlar ve
- Şikâyetler-uyarılar-imalar

olmak üzere altı grupta toplanabilir (Çankaya ve Gerekan, 2009).” Kırmızı bayrak işletme yönetimi için bir sinyal niteliğindedir. Bu konularda sıra dışı bir durumu ortaya

koymakta ve bunun daha fazla araştırılmasına işaret etmektedir. Yani bu işaretler bize olası hile noktalarında uyarıcı görevi görmektedir.

Hile faillerinin gösterdiği davranışsal kırmızı bayrakların anlaşılması ve tanınması, kuruluşların hileyi tespit etmesine ve kayıpları azaltmasına yardımcı olabilir. ACFE 2008 yılından bu yana yaptığı ankette katılımcılarına 17 ortak davranışsal kırmızı bayraktan oluşan bir liste sunmakta ve “*Failler ne kadar sıklıkla davranışsal kırmızı bayraklar sergiliyor?*” sorusunu sormaktadır. Aşağıdaki altı kırmızı bayrak, 2008 yılından beri her rapordaki en yaygın altı davranış göstergesi olmuştur. Bunlar:

- 1) İmkânların ötesinde yaşama (Borçla yaşama);
- 2) Finansal zorluklar;
- 3) Satıcı veya müşteriyle alışılmadık şekilde yakın ilişki kurmak;
- 4) Aşırı kontrol sorunları veya görevleri paylaşma isteksizliği;
- 5) Boşanma/Aile sorunları ve
- 6) Genel “kurnazlık” tavrı içeren kurnazlıklar veya vicdansız davranış (ACFE, 2018).

3.2.1.7. Fısıltı Yöntemi

İngilizcesi “*Whistleblowing*” olan bu yöntem, ABD’de yaygın biçimde kullanılan ve çalışanların desteğini alarak hile belirleme süreçlerine katılımını sağlayan bir uygulamadır. Bu yöntemde işletmeler, çalışanlarını hilelerin önlenmesi ve ortaya çıkartılması süreçlerine dâhil etmeye çalışırlar.

Çünkü işletme içerisinde bazı konuların yanlış gittiğini ilk olarak tespit edebilecek ve bu konuda bilgi sahibi olabilecek kişiler çalışanlardır. İşletmeler ihbar hatları kurarak, çalışanların yanlışları kendilerine daha rahat bir biçimde fısıldamalarını sağlarlar. Hile denetiminde bu yöntemin kullanılmasının amacı;

- “*Bilgi sahibi olunmayan konular hakkında bilgi sahibi olabilmek,*
- *Uygulamalar hakkında işletmenin kendini güvende hissetmesi,*
- *İşletme içi durumlar hakkında cevaplar toplayarak saptayıcı tedbirler almak,*
- *Uygulamalar hakkında bir geri cevap alma imkânı sağlayabilmektir* (Abdioğlu, 2007).”

Bu yöntem bazı çalışanlar tarafından olumsuz bir davranış, arkadaşlarına ihanet etme, jurnalcilik gibi algılanabilmektedir. O yüzden yönetimin çalışanlarını bunun

kurumun ve kendilerinin yararına olduğuna, bunun yanlış bir tutum olmadığına ikna etmesi gereklidir.

3.2.2. Sayısal Yöntemler

Hata ve hilelerin tespit edilmesinde kullanılan sayısal yöntemler; Benford Yasası, Genetik Algoritma, Karar Ağaçları, Yapay Sinir Ağı, Finansal Başarısızlık Modelleri ve Manipülasyon Tespit Teknikleri olarak sınıflandırılabilir.

3.2.2.1. Benford Kanunu'nu Kullanma

Benford Kanunu, hileli işlemleri ve muhasebe sisteminde çıkabilecek düzensizlikleri tespit etmekte kullanılan etkin bir hile tespit yöntemidir. Bu kanun, rakamların ortaya çıkış sıklıkları yani frekansları ile gerçek bir muhasebe evreninde ortaya çıkan ilk rakamların frekanslarının karşılaştırılması esasına dayanmaktadır (Çankaya ve Gerekan, 2009).

*“Benford Kanunu, adını, General Electric’te çalışan ve bu kuralı 1938 yılında ortaya koyan bir fizikçi olan Frank Benford’dan almıştır. Benford Kanunu, aslında her bir rakam için rakamların rastlanma olasılıklarını veren bir matematik kuralıdır. Benford Kanunu’nu muhasebe verilerine uygulayan ilk bilim insanı ise Mark J. Nigrini olmuştur. Muhasebe Profesörü Mark J. Nigrini, şirket verilerini sayısal analiz etmede kullanılan Benford Kanunu’nun muhasebe hilelerinin ortaya çıkarılmasında da kullanılabileceğini düşünmüştür.”*1992 yılında yayımladığı doktora tezinde Benford Kanunu’nu New York’ta test etmiş ve yedi firmadaki hileleri tespit etmiştir (Aytekin, 2017).

Rakamların frekanslarının belli kurallar içerdiğini öne süren Kanun’a göre; muhasebe verileri analiz edildiğinde bu Kanun’a uymayan bir şekilde değişiklikler sergiliyorsa, bunu meydana getiren sistematik bir dış etken var demektir. Bu durum, muhasebe verileriyle kasti bir biçimde oynandığını, muhasebe bilgi sistemine dışarıdan müdahale edildiğini gösterir. İşte bu durumlar muhasebe sisteminde hile olarak açıklanmaktadır (Aytekin, 2017).

Benford Kanunu ve formülleri kullanılarak ve Benford Kanunu’ndan esinlenerek yapılan analizler Dijital Analiz olarak da adlandırılmaktadır. Benford Kanunu’nu kullanarak yapılan sayısal analizler, ortaya çıkartıcı özelliklerinden dolayı, hile

olasılığını belirlemede faydalı bir araçtır. “Benford Kanunu’nu kullanılarak muhasebe hilelerinin ortaya çıkarılması için, aşağıdaki aşamalardan oluşan sürecin takip edilmesi gerekmektedir (Yanık ve Samancı, 2013):

- Muhasebe evreninden örneklem seçilmesi,
- Gözlemlenen dağılımların test edilmesi,
- Yargıya ulaşılması,
- Kanıtlayıcı verilerin araştırılması yollarının izlenmesi.”

Tabii ki Kanun’a uymayan her bir verinin ve işlemin hileden kaynaklandığı söylenemez. Yani bu Kanun ile elde edilen sonuçlar ile kesin kanıya varılamaz. Bu Kanun bize hata ve hileleri tespit etmekte yardımcı olan bir araçtır. Düşük maliyetli, şirketin mevcut verilerine kolayca uygulanan bu analizler, olası şüpheleri tespit etmekte, tespit edilen alanlarda ayrıntılı inceleme başlatılmasında yardımcı olmaktadır. Basit fakat etkili bir araç olan bu teknik ile denetimin etkinliği artırılabilir.

3.2.2.2. Yapay Sinir Ağı

Muhasebedeki son çalışmalar, hilenin tespit edilmesini geliştirmek için çok çeşitli istatistiksel ve makine öğrenme algoritmalarının faydalarını test etmeye odaklanmıştır. Bu algoritmalarından birisi de yapay sinir ağlarıdır.

“Yapay sinir ağı, biyolojik sinir ağlarının karakteristiklerine benzer şekilde çalışan bir bilgi işlem sistemidir. Yeni bilgiler oluşturabilme, keşfedebilme gibi yetenekleri herhangi bir yardım almadan otomatik olarak gerçekleştirmek amacıyla geliştirilmiş olan bilgisayar sistemleridir. Yapay sinir ağları çok değişkenli ve değişkenler arasındaki karmaşık, karşılıklı etkileşimin bulunduğu veya tek bir çözüm kümesinin bulunmadığı durumlarda başarılı sonuçlar üreten bir yapay zekâ teknolojisidir (Çelik, 2010).”

İstatistiksel bir model olan yapay sinir ağı vasıtasıyla, veri setindeki işlemler arasındaki fonksiyonel ilişki tespit edilmeye, bu işlemler sınıflandırılmaya, değerlendirmeye çalışılmakta ve tahmin ve kontrol işlemlerine tabi tutulmaktadır (Terzi, 2012). Bu mantıktan yola çıkarak yapay sinir ağlarının olası hileli davranış kalıplarını öğrenebileceği, büyük hacimdeki veriler içinde gizlenmiş hile içeren kalıpları bularak karşılaştırmalar yapabileceği düşünülmüş ve muhasebe ve finans alanlarında da kullanılmaya başlanmıştır.

3.2.2.3. Karar Ağaçları

“Karar ağacı adından da anlaşılacağı gibi ağaç olarak görünen, tahminsel bir modeldir. Karar ağaçları, sınıfları bilinmekte olan örnek veriden, tümevarım yöntemiyle öğrenilen ağaç şekilli bir karar yapısı çeşididir. Ağacın her dalı bir sınıflandırma sorusu ve yaprakları da veri setinin bu sınıflandırmaya ait parçalarıdır. Bir karar ağacı, basit karar verme adımları uygulanarak büyük hacimli verileri, küçük veri gruplarına bölerek kullanılmaktadır. Tahmin edici ve tanımlayıcı özelliklere sahip olan karar ağaçları, uygulanmasının kolay olması, veri tabanlarına kolayca bütünleştirilmeleri ve yüksek güvenilirlikleri olmaları sebebiyle sınıflama modelleri içerisinde yaygın olarak kullanılmaktadırlar” (Terzi, 2012).

Sağladığı avantajlar dolayısıyla hileli finansal tabloların, hile risklerinin tespit edilmesinde işletmeler tarafından karar ağaçları sıkça kullanılmaktadır.

3.2.2.4. Genetik Algoritma

Genetik algoritmalar, yapay zekânın bir dalı olan evrimsel hesaplama yönteminin bir türü olup, evrim teorisinden etkilenmiştir. Genetik algoritma, problemlere tek bir çözüm üretmek yerine farklı çözümlerden oluşan bir çözüm kümesi üretilmesidir. Genetik algoritmada problemin en uygun çözümünü bulabilmek için temel olarak başlangıç popülasyonu, mutasyon, doğal seleksiyon ve genetik geçiş süreçleri gibi süreçlerden geçilmektedir (Terzi, 2012).

Genetik algoritmalar, ülkemizde mühendislik ve fen bilimleri alanlarında uygulanırken finans alanında bu konuda sınırlı çalışma yapılmıştır. *“Yurtdışında genetik algoritma yönteminden ve diğer evrimsel algoritmalarından; risk değerlemesi, varlık tahmini, kredi derecelendirme, portföy optimizasyonu, müşteri profilinin belirlenmesi, ekonomik modelleme, finansal zaman serileri analizi ve satış tahmini gibi konularda yararlanılmaktadır (Er vd., 2005).”*

Sonuç odaklı, tahmin gücünde artış sağlayan ve parametre optimizasyonları için mükemmel araç olarak görülen genetik algoritmalarından hata ve hilelerin tespitinde, risklerin değerlendirilmesi noktasında da faydalanılmaktadır.

“Genetik algoritmaların işletme finansı alanındaki en önemli uygulamaları iflas tahmin modelleri ile ilgilidir. Genetik algoritmaların gücü, çok sayıda yapısal

düzenlemeye yönelik bilgiyi hesaplama ve depolama yığınlarına girmeden işleyerek optimale yakın sonuçlar verebilmesinden kaynaklanmaktadır (Er vd., 2005).”

3.2.2.5. Finansal Başarısızlık Modelleri

Finansal başarısızlıklar, gerek firma içi gerekse firma dışı pek çok çıkar grubunu yakından ilgilendiren bir konudur. Başarısızlıklar sadece işletmeler düzeyinde değil ülke ekonomisi düzeyinde önem arz etmektedir. Genel ekonomik faktörlere ek, finansal başarısızlığı etkileyen unsurlar temelde işletme içi sorunlardır. Hata ve hilelerde temel olarak işletme içi kaynaklı sorunlar oldukları için bu modellerde özellikle finansal tablo hilelerinin tespit edilmesinde finansal başarısızlık modelleri kullanılabilirler.

“Portföy yaklaşımı, varyans analizi ve klasik mali oran analizi gibi yaklaşımlar ile işletmelerin finansal risklerini ölçmek mümkündür. Başarısızlık eğilimini ortaya koymaya çalışan nesnel kriterlere dayalı modellerde genel olarak mali oranlar ana değişken olarak kullanılmaktadır. Oranlara dayalı bu modeller, kullanılan modeldeki değişken sayısı bakımından ya tek ya da çok boyutlu model özelliği gösterebilmektedir. Sadece bir oranın bağımsız değişken olarak kullanıldığı tek boyutlu modellere nazaran çok boyutlu modellerin başarısı daha yüksektir.” Çok boyutlu modeller ise farklı istatistiksel yöntemler ile çalışmaktadır. Bu yöntemlerden literatürde en çok karşılaşılanları; çoklu regresyon modeli, diskriminant analizi ve logit modelidir (Aktaş vd., 2003).

İster tek boyutlu, ister çok boyutlu modeller olsun bu modeller ile işletme verilerinde oluşabilecek anormal durumlar rahatlıkla tespit edilebilecek ve hata ve hilelerin önüne geçilebilecektir.

3.2.2.6. Manipülasyon Tespit Teknikleri

Finansal bilgi manipülasyonu, işletme yönetiminin GKGMİ’nde yer alan finansal raporlama sistemindeki esnekliklerden yararlanması veya çeşitli düzenlemelere ve standartlara aykırı bir şekilde, finansal durum ve faaliyet sonuçlarını olduğundan veya olması gerekenden farklı biçimde göstermek üzere, finansal bilgiler üzerinde oynamak suretiyle gerçekleştirilmektedir.

Finansal bilgi manipülasyonunun tespitine yönelik çok sayıda model bulunmaktadır. Bu modellerden içerisinde Beneish (1997, 1999) tarafından geliştirilen model en çok

kullanılan modeldir. Beneish'in Doğruluk Modeli, kazanç manipülasyonunu göstermek için anahtar finansal tablo kalemlerinin karşılaştırmalı ilişkisiyle eğilim analizini ve önerilen oranı kapsamaktadır. Mesela bir gösterge, satışlardaki değişikliklerle alacakların tahsil sürelerindeki değişiklikleri karşılaştırmaktadır. Oran analizinden biraz daha karışık ve zor olan bu yöntemi denetçiler çok rahat bir biçimde kullanabilmektedirler (Terzi, 2012).

Bu modelin kullanılmasından elde edilen verileri değerlendiren iç kontrolörler, denetçiler şirkette düzensizlikler olup olmadığını, finansal verilerde hileye başvurulup başvurulmadığını rahatlıkla anlayabilmektedir. Bu model sayesinde elde edilen sonuçlar, ilgililere nerelerde hataların olduğunu ve nerelerin potansiyel hile riski taşıdığını göstererek kılavuzluk görevi görmektedir.

3.3. HATA VE HİLELERİ ÖNLEMENDE KULLANILAN YÖNTEMLER

Hata ve hileleri önlemenin üç temel amacı vardır: Hata ve hileyi önlemek, tespit etmek ve müdahale etmek. Bu çerçevede *“birinci amaç, hata ve hile riskinin azaltılmasıdır. Diğer amaçlar, birinci amacın sonucuna göre belirlenir. Riskler azaldıkça hata ve hilenin ortaya çıkma ihtimali de azalacaktır. Hata ve hile olmayınca da bu olaylara karşı önlem alınmasının gereği de azalacaktır.”* Bu sayede hata ve hile kaynaklı zararlar azalacak, organizasyonların itibarı artacak, yatırımcıların beklentileri karşılanacak (Anuk, 2015) ve hem kurum hem de yatırımcılar bu durumdan kazançlı çıkacaklardır.

Nitelikli ve organize suç işleyenlerin arttığı iş hayatında; hata ve hileler ile diğer mali nitelikli suçları tespit etmek, önlemeye çalışmak, yasalar ile uyumlu hale getirmek için iyi işleyen sistemlere ve kontrol süreçlerine ihtiyaç vardır. Bu riskleri belirlemek ve bunlara müdahale etmek konusunda ortaya çıkacak başarısızlıklar, büyük miktarlarda maddi ve manevi kayıplara sebep olmaktadır. Yaşanan değişim sonucu ortaya çıkan her yeni gelişme birçok fırsat doğururken yeni tehditler ve potansiyel tehlikeleri de beraberinde getirmiştir. *“Örneğin;*

- *Hile olaylarında çok gelişmiş tekniklerin kullanılması, yasa ve yönetmeliklerin karmaşıklaşması,*

- *Teknolojiyle bağlantılı gelişen riskler,*
- *Sınır ötesi karmaşık ihtilaflar,*
- *Gelişmekte olan piyasa riskleri,*
- *Alışık olunmayan iş ortaklarına bağımlılık, tedarik ve dağıtım kanallarının karmaşıklaşması,*
- *Fikri mülkiyet haklarının çalınması ve kötüye kullanılması (WEB_11, 2019)”*

Bu yeni tehditlerle birlikte her zaman olması muhtemel hata ve hilelere karşı işletmelerin daha hazırlıklı olması zorunludur. Hata ve hileleri önlemek; bunlar olmadan bu durumları doğuracak ihtimalleri ortadan kaldırmak veya etkilerini azaltmaya yönelik kontrol işlemlerini başlatmak aşamasıdır. Önleyici tedbirler almak ve gerekli ortamı oluşturmak işletmeye önemli kazançlar sağlayacaktır. Bu yüzden işletmeler, bir yandan hilelere ve hile yapan kişilere karşı yaptırımını ağır, caydırıcı politika ve süreçler oluştururken; diğer yandan da hata ve hileleri önlemek için gereken tedbirleri almalı ve bu risklere karşı hazırlıklı olmalıdırlar.

Hata ve hileleri önleme sürecinde birçok unsur bulunmaktadır. Hata ve hilelerin önlenmesi çalışmalarını, iki ana başlık ve onların alt başlıkları çerçevesinde değerlendirmek mümkündür.

3.3.1. İnsan Kaynakları Yönetimi ve İş Ortamına Yönelik Çalışmalar

İşletmelerin insan kaynakları bölümlerinin izleyeceği prosedürler ve yönetim tarafından oluşturulacak iş ortamının ve kurum kültürünün niteliği hata ve hilelerin önlenmesinde önemli roller oynamaktadır.

3.3.1.1. Çalışanların Referanslarının ve İş Tecrübelerinin Araştırılması

Personeli işe alım sürecinde işletmeye uygun çalışan alımının yapılması; işe alınacak kişinin iş geçmişinin, eğitiminin ve verdiği referansların araştırılarak, doğrulanması oldukça önemlidir. Zaman alıcı ve maliyetli olsa bile başlangıçta düzgün bir işe alım ve izleme politikaları oluşturulması uzun vadede olumlu kazançlar sağlayacaktır. İşletmeler, işe alım sürecinde yararlı politikalar oluşturup, kendilerine uygun, dürüst adayları seçebilecekler ve bu sayede hile olasılığını azaltabileceklerdir. Zira, abartılı

veya yanlış sunulan bilgiler, gizlenen geçmiş, yürütülen görevlerin gizlenmesi ve terfiler konusunda yalan söylenmesi işletmeler için önemli hile riskleri arasındadır (Özkul ve Özdemir, 2011).

Adayların sıkı bir genel değerlendirilmesinin yanı sıra aşağıda sıralanan göstergelere göre de incelenmesi hata ve hileleri başlangıçta önleme noktasında kuruma katkı sağlayacaktır (Bozkurt, 2009):

- “Başvuranın kişisel borç durumunun araştırılması,
- Başvuranın geçmiş çalışma yaşamı ve referanslarının araştırılması,
- Başvuranın suç sicilinin araştırılması,
- Başvuranın kişisel alışkanlıklarının araştırılması (Kumar, uyuşturucu gibi).”

İşletme çalışanlarının dışında yeni ve mevcut tedarikçilerin, müşterilerin ve tüm paydaşların da iş tecrübelerinin, finansal durumlarının, iş ahlâklarının ve itibarlarının araştırılması da faydalı olacaktır.

3.3.1.2. Hileden Kaçınma Eğitimleri

Eğitim sadece hilelerin önlenmesi için değil işletmenin başarılı bir biçimde hayatını sürdürmesi ve kuruluş amacını gerçekleştirmesi için de gerekli bir faktördür. Sadece hile konusunda değil işletmenin tüm süreçleri için düzenli eğitimlerin sağlanması işletmeye başarı getirecektir.

Her seviye çalışanlar için verilecek eğitimlerin seviye ve içerikleri farklı olsa da, oluşturulacak eğitim programında verilecek eğitimler genelde aşağıdaki konuları kapsamaktadır (Bozkurt, 2009), (Özkul ve Özdemir, 2011):

- Hile hakkında genel bilgiler,
- Hilelerin ve diğer olumsuz olayların zararları,
- İşletmede hile riskinin yüksek olduğu alanların aktarılması,
- Hilenin ortaya çıkarılması ve raporlanması
- Hile eyleminin veya şüphelinin yönetime bildirilme kanalları,
- Hilenin tespitinde uygulanacak yaptırımlar.

3.3.1.3. Pozitif Bir Çalışma Ortamı Oluşturma, Dürüstlük ve Şeffaflık Kültürünü Yerleştirme

Çalışma ortamı hata ve hileler ile mücadelede en önemli unsurlardan bir tanesidir. “Yapılan araştırmalar, işletme çalışanlarının pozitif bir düşünce içinde olduklarında, olumsuz durumların da az ortaya çıktığını göstermektedir.” Çalışanın düşük motivasyona sahip olması ve negatif bir çalışma ortamı, işletmeye karşı hile yapma olasılığına ve işlerinde hatalar yapmasına yol açabilmektedir. Pozitif çalışma ortamı kendiliğinden oluşmayan, çeşitli şartların sağlanması ile ortaya çıkan bir durumdur. Böyle bir ortam oluşturmanın yolu, işletmede “açık kapı politikası” ve “olumlu ve katılımcı çalışan ve faaliyet prosedürlerinin” oluşturulması ile sağlanabilmektedir (Bozkurt, 2009).

Her işletmenin kendi yapısına uygun bir işletme kültürü oluşturması ve bunu çalışanlarına benimsetmesi de faydalı olacaktır. Bu kültürü yönetim ve insan kaynakları bölümleri beraber belirlemeli ve uygulamaları ile çalışanlara benimsetmelidirler. Her kurumun kendine has bir kültürü olsa da bu kültürün dürüstlük ve şeffaflık ilkelerine göre oluşturulması, işletme içinde çıkabilecek olası riskleri de azaltacaktır.

3.3.1.4. İşletme İçi Etik Kuralları Geliştirme

“İşletmede pozitif bir ortamın sağlanması ve işletmeye uygun kurum kültürünün oluşturulmasının bir koşulu da, etik kuralların ayrıntılı bir biçimde geliştirilmesi ve bunlara uyumun sağlanmasıdır. Hilelerin önlenmesinde etik kurallar önemli bir yapı taşısıdır. Genel anlamıyla etik kurallar neyin kabul denebilir, neyin kabul edilemez olduğunu ortaya koymaktadır. Açık kurallar ve şeffaf beklentiler hile yapmaya yönelebilecek çalışanların, kendilerini haklı gösterme çabalarını önleyebilmektedir (Bozkurt, 2009).”

İş ahlakına sahip kişilerin işe alınması sayesinde bir işletmede etik değerler oluşturulabilir. İşletme içindeki etik kurallar, mutlaka yazılı olmalıdır. Bir işletmede etik ortamı sağlamayı amaçlayan ‘işletme yürütme kuralları’ aşağıdaki çerçeveleri kapsayacak şekilde hazırlanmalıdır (Aytekin, 2017), (Bozkurt, 2009):

- Genel çalışan yürütme kuralları belirlenmelidir.
- Çıkar çatışmalarını engelleyecek izlekler oluşturulmalıdır.
- Hediye kabul etme, verme ve ağırlama politikaları belirlenmelidir.

- Rüşvet, hırsızlık durumlarına ait politikalar belirlenmelidir.
- Firma içinde gizli bilgilerin uygun kullanımı ve güvenliği belirlenmelidir.
- Şirket kayıtları ile şirket içi iletişimin nasıl olacağı açıklanmalıdır.
- İşletme dışı kişi ve kuruluşlarla ilişkilerin çerçevesi çizilmelidir.

İşletme etik kurallarının sadece yazılı olması yeterli değildir. Etik kavramı üst yönetimden başlayarak en düşük seviyedeki çalışana kadar yerleşik bir kültür haline getirilmelidir.

3.3.1.5. Çalışan Destek Programları Oluşturma

Çalışanları hile yapmaya iten nedenleri içeren hile üçgeninin bir parçası da baskı unsurudur. Çeşitli nedenlerle üzerinde baskı hisseden çalışanlar hile yapmaya yönelebilmektedir. Baskılar, çalışanı yalnızlaştırmakta, sıkıntılarını paylaşamamaya itmekte ve hileye teşvik edebilmektedir. İşletmelerin çalışanlarına yönelik destek programları oluşturarak bu baskıyı azaltması, kişisel sorunlarına (aile, sağlık, para vb.) çözüm bularak onları motive etmesi faydalı olacaktır (Bozkurt, 2009).

Çalışan motivasyonunu yükseltme noktasında performans değerlendirme sistemleri ve buna bağlı ödüllendirmeler de etkili olmaktadır. Çalışanların, yeteneklerinin işletme tarafından fark edilmesine ve başarılarının ödüllendirilmesine ihtiyaçları vardır. Nesnel ve düzenli yapılan performans değerlendirmeleri ve buna bağlı ödüllendirmeler, çalışanların uygunsuz ve hileli davranışları rasyonelleştirmelerinin önüne geçebilecek, hata ve hileleri azaltabilecektir (Özkul ve Özdemir, 2011).

3.3.2. Hata ve Hile Olasılığını Azaltmaya Yönelik Çalışmalar

İşletme yönetimlerinin bir görevi de, hile risk değerlendirmesini yapmak, bu riskleri önleyici çalışmalar için gereken süreçleri oluşturmak ve takip etmektir.

3.3.2.1. İç Kontrol ve İç Denetçilerin Caydırıcılığından Yararlanma

İşletmelerde etkili bir iç kontrol sistemi geliştirmek ve iç denetçilerin caydırıcılığından faydalanmak hata ve hile ile mücadelede belki de en önemli unsurdur.

“İç kontrol; işletmenin üst düzey yöneticilerinin ve diğer çalışanların faaliyetlerinin etkin ve daha verimli olması için, finansal raporların güvenilirliği için, ilgili yasalara ve düzenlemelere uygunluk konusunda amaçlara ulaşıp ulaşılmadığının kontrolü için

mantıklı bir güvence sağlamak amacıyla oluşturulmuş süreçlerdir (Aytekin, 2017).” İşletmelerde engellenmesi mümkün olmayan doğal riskleri (çalışanların ortamını bulduğu zaman hile yapması doğrudan engellenemeyen bir doğal risktir) azaltmasının en önemli yolu, oluşturulacak iç kontrol yapılarıdır.

COSO’da da tanımlandığı üzere “*etkili bir iç kontrol ortamı;*

- *İyi oluşturulmuş bir kontrol çevresinden,*
- *Güvenilir bir bilgi ve iletişim sisteminden,*
- *Uygun ve yeterli kontrol faaliyetlerinden,*
- *Risk değerlendirmesinden,*
- *Gözetim/İzleme faaliyetlerinden oluşmaktadır.”*

Mevcut kontrol sistemini en iyi bilen ve sürekli takibini yapan iç denetçiler, hata ve hileleri önlemek ve tespit etmekte kritik bir role sahiptirler. İç Denetçiler Enstitüsü’nün “hilelere karşı tavsiyelerinden biri, yetkili bir iç denetim fonksiyonu oluşturulması ve bunun sürdürülmesidir. İşletmeler kurumsal yapılarını korumak, kendilerine yapılmış olan yatırımları geliştirmek, devam ettirmek istiyorlarsa, muhtemel riskleri etkin biçimde belirlemeli ve kontrolleri de dikkatli bir şekilde izlemelidirler. Böyle bir sorumluluğun üstlenilmesi ve başarılması da ancak etkili bir iç denetim fonksiyonu ile gerçekleşebilir” (Yılancı, 2003).

İç denetçiler, hata ve hileleri önlemek noktasında, iç kontrolün hilelerle ilgili etkinliğini ve uygunluğunu incelemek ve değerlendirmek suretiyle işletmelerine yardımcı olmaktadır. Burada önemli bir nokta ise iç denetçilerin yeterliliğidir. İç denetçilerin hile göstergelerini bulabilecek yeterli bilgiye sahip olması gerekmektedir. Hata ve hileleri engellemek sorumluluğu yönetimlerde olsa da bu süreçte yönetimlerin en büyük yardımcıları iç denetçilerdir. İç denetçiler, hileleri dikkate almakta şunları yapmalıdır (Kiracı, 2004):

- Kontrol çevresini değerlendirmeli,
- Hile göstergelerini ve işaretlerini tanımlamalı,
- Hilelerin oluşmasını sağlayan zayıflıkları tanımlamalı,
- Uygun yerde araştırma tavsiye etmeli,
- Hile olaylarına karşı yönetimle iletişime geçmeli,
- Hileleri gerçekleştiren hakkındaki kovuşturmada yardımcı olmalıdır.

3.3.2.2. Hile İhbar Hattı ve Raporlama Mekanizması Kurma

Yardım hattının veya başka bir raporlama mekanizmasının varlığı, kuruluşların hileleri tespit etmesini ve hile olaylarının sonuçlarını doğrudan etkilemektedir. Hata ve hilelerin tespit edilmesinde özellikle ipuçları büyük önem arz etmektedir. İhbar ve raporlama mekanizmaları bu ipuçlarının iletilmesini sağlar. İşletmelerde bu hatlar, ihbar hattı/etik hattı, mail hattı, etik hattı, şikâyet hattı ve hot-line gibi farklı isimlerde ifade edilebilmektedir.

Fısıltı Yöntemi başlıklı bölümde de (3.2.1.7) bahsettiğimiz gibi, çalışanların desteğini alarak, çalışanların hile belirleme süreçlerine katılımını sağlamak büyük önem arz etmektedir. Bu yöntemler ile işletmeler, çalışanlarını hilelerin önlenmesi ve ortaya çıkartılması süreçlerine dâhil etmeye çalışırlar. Fakat işletme içinde buna uygun bir ortamın oluşturulması gereklidir. Bu mekanizmaları kullanan kişilerin çoğu zaman tanınma veya misillemeye uğrama korkusu vardır. Bu nedenle, bu tür bir uygulamanın yasal olarak izin verildiği yerlerde isimsiz olarak rapor verebilmeleri önemlidir. İsimsiz olmasının yanı sıra çalışanların birçok kanal aracılığı ile ihbarlarda bulunmaları sağlanmalıdır.

ACFE tarafından elde edilen sonuçlar ihbar hatlarının önemini göstermiştir. Buna göre; hileye maruz kalan kuruluşların%63'ünde ihbar hattı vardır ve ihbar hatları olan kuruluşlar hilelere karşı daha çok ipucu elde etmiştir. İpucu aracılığı ile tespit edilen davaların %46'sında ihbar hattı varken, %30'unda ihbar hattı yoktur. Telefon ihbar hatları raporlama mekanizmaları içinde en popüler olanıdır. Fakat fısıldayan kişiler sadece telefon hatlarını değil çeşitli raporlama mekanizmaları kullanırlar. ACFE'nin 2018 araştırmasına göre, raporlama mekanizması olarak kullanılan iletişim kanallarının dağılımı; telefon ihbar hattı %42, e-posta %26, web-tabanlı/on-line formlar %23, mektup/form postalama %16, diğer yollar %9 ve faks %1 şeklindedir. (ACFE, 2018).

İşletmelerin hata ve hileler ile mücadelede ipuçları en büyük tespit yöntemidir. Ve ihbar hatları ve raporlama mekanizmaları da bunların iletilmesinin en önemli yollarıdır.

3.3.2.3. Tedarikçi ve Müşterilerin İşletme Politikaları Üzerinde Bilgilendirilmesi

Dürüst müşteri veya satıcılar, bazı çalışanlar tarafından korkutularak bazen hile eylemine yönlendirilebilmektedir. “Senden mal almayı durdururum!” gibi tehditler ile

satın alma elemanları, tedarikçileriyle usulsüz ilişkilere girebilmektedirler. Bunun nedeni müşterilerin ve satıcıların firmada sınırlı sayıda eleman ile irtibatla olmasıdır. Belirli dönemlerde müşterilere ve satıcılara, işletmedeki politikalar ve var olan etik kuralların neler olduğunun anlatıldığı mektupların, bilgilendirme formlarının yollanması (Bozkurt, 2009) hatta bilgilendirme toplantılarının yapılması hata ve hilelerin önlenmesinde faydalı olacaktır.

3.3.2.4. Gözetim, Düzenli ve Sürpriz Denetimler

“İşletmelerdeki nakit, para ve çek gibi varlıkların fiziksel olarak saklandığı ve hile riskinin yüksek olduğu yerlerin elektronik sistemler ile takip edilmesi çalışanlarda hilenin ortaya çıkma algısını artıran bir kontroldür. Bilgisayar yazılımları ile hangi çalışanın ne zaman sisteme girdiği ve nerelere ulaştığı da izlenebilir.” Gözetimin, çalışanlarda şüpheli işlemlerin mutlaka izlendiği algısını oluşturması bile hata ve hile risklerini azaltacaktır. Fakat bu sistemler kurulurken hilekârların, şüpheli işlemlerin izlenip takip edilme olasılığını düşünüp gözetim sisteminin etkinliğini test edeceği de unutulmamalıdır (Özkul ve Özdemir, 2011).

Denetimlerin düzenli bir dönem çerçevesinde sistematik olarak yapılması, hilelerin ortaya çıkma olasılığını yükselten önleyici bir mekanizmadır. Düzenli bir biçimde yapılan denetim faaliyetleri önemli bir araç olsa da bu çabalar tek başına yeterli olmamakta, hileleri tespit etmek ve engellemekte yukarıda anlattığımız teknik ve yöntemlerinde kullanılması bu denetimlerin önleyicilik özelliğini artıracaktır. Düzenli denetimlerin yanı sıra sürpriz, süresi belli olmayan denetimlerde hilekârları caydırma noktasında mutlaka etkili olacaktır.

BÖLÜM 4. MALİ MÜŞAVİRLERİN HATA VE HİLELERİN ÖNLENMESİ VE TESPİT EDİLMESİNE YÖNELİK TUTUMLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Çalışmanın bu bölümünde, mali müşavirlere yönelik yapmış olduğumuz araştırma sonucunda elde edilen bulgular açıklanmış ve hata ve hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesindeki tutumları değerlendirilmiştir.

4.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

İşletmelerde hata ve hilelerin önlenmesi ve ortaya çıkartılması noktasında mali müşavirlerinde önemli sorumlulukları bulunmaktadır. Mali müşavirlerin birincil (temel) sorumlulukları arasında hata ve hileleri önlemek ve/veya ortaya çıkarmak yer almasa da, bilgi üretim sürecindeki rollerinden dolayı hata ve hileleri önlemek ve ortaya çıkarmakta önemli bir misyon yüklenmektedirler. Bu misyon, kamu yararı adına, bilgiyi üreten mali müşavirlerden istenmektedir. Dolayısıyla mali müşavirlerin hata ve hileler karşısındaki bilinç ve tutumları bu misyonun gerçekleşmesi açısından önem arz etmektedir.

Araştırmanın amacı, mali müşavirlerin (SMMM ve YMM), hata ve hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesi konusundaki bilinçlerini ve tutumlarını ortaya koymaktır.

4.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAPSAMI

Bu çalışma, mali müşavirlerin hata ve hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesindeki bilinç ve tutumlarını ortaya koymaya yönelik olduğundan, araştırma genel olarak tanıtıcı araştırmadır. Araştırmanın kapsamını İstanbul İli'nde faaliyette bulunan,

SMMM ve YMM unvanlarına sahip, bağımsız olarak çalışan mali müşavirler oluşturmaktadır.

Araştırmanın evreni 2019 Mayıs itibariyle İstanbul'da faaliyette bulunan SMMM ve YMM unvanlarına sahip mali müşavirlerdir. TÜRMOB'un internet sitesinde meslek mensuplarına yönelik tüm istatistiklere ulaşılmaktadır. Buna göre İstanbul'da kayıtlı SMMM sayısı 42.984 iken, kayıtlı YMM sayısı 2.251'tür (WEB_12, 2019).

Bu rakamlara bağımlı olarak çalışan mali müşavirler, emekliye ayrılanlar, mali müşavir ruhsatı olup aktif olmayanlarda dâhil olduğundan, araştırmanın evrenin gerçek sınırı daha azdır. Bağımsız olarak çalışan SMMM'lerin sayısı 15.803 iken, bu sayıya İstanbul'da serbest olarak çalışan YMM sayı olan 1.417'yi eklediğimizde, araştırma evrenimiz toplam 17.220 kişi olmaktadır. Araştırmanın kapsamı İstanbul'da faaliyet gösterip aktif çalışanlar listesinde (kütüğünde) yer alan Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerdir. Aşağıdaki tabloda bu konuda bilgiler özetlenmiştir:

Tablo 4.1. İstanbul İli'nde Kayıtlı SMMM ve YMM Sayıları

İstanbul	Serbest-Bağımsız	Bağımlı	Toplam
SMMM	15.803	27.181	42.984
YMM	1.417	834	2.251
Toplam	17.220	28.015	45.235

Kaynak: www.turmob.org.tr

Araştırmada örneklem grubunun büyüklüğünü belirlerken çeşitli güven seviyelerine ve kabul edilecek örnekleme hatasının büyüklüğüne göre belirlenen “örneklem büyüklüğü” tabloları ve hesaplamaları kullanılmıştır.

%95 güven seviyesinde, %8 örnekleme hatasıyla $15.803+1.417=17.220$ kişilik evrenden 149 kişilik bir örneklem oluşturulması gerekmektedir (WEB_13, 2019).

Veri toplama yöntemi (aracı) olarak **anket yöntemi** kullanılmıştır. Yukarıdaki şekilde örneklem büyüklüğü belirlendikten sonra örneklem grubundaki mali müşavirlere yönelik hazırlanan anket aracılığıyla veri toplanmıştır. Örneklem seçim yöntemi olarak **kolayda örnekleme** yöntemi seçilmiş; buna göre ulaşılabilen tüm mali müşavirlere yüzyüze görüşme yoluyla ve e-posta aracılığıyla anketler uygulanmış geri dönüşler sağlanmıştır. Bu süreçte yeterli sayı olan toplam 149 ankete cevap geldikten sonra veri toplama işi sona erdirilmiştir.

Hazırlanan ankette yer alan sorular literatür taraması sonucu oluşturulmuştur. Anket soruları hazırlanırken hata ve hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesinde Bozkurt (2009), Özkul ve Özdemir (2011), Pehlivanlı (2011) ve Terzi (2012)'nin çalışmalarındaki konuyla ilgili başlıklardan yararlanılmıştır.

Ankette toplam (32) soru yer almaktadır. Anket formunun ön bölümünde mali müşavire yönelik temel bilgiler içeren (5) soru yer almaktadır. Anketin ana bölümünde ise mali müşavirlerin hata ve hileleri tespit ve önleme etme konusuna yönelik bilinç düzeylerini ve tutumlarını ortaya çıkarmak amacıyla 5'li Likert Ölçeği kullanılarak hazırlanan (27) soru yer almaktadır.

Likert Tipi sorular 1'den başlayarak soruda kullanılan seçenek sayısına kodlanır. Bu kodlamada en olumsuz cevap en düşük (1) rakamı ile en olumlu cevap ise en yüksek rakam ile temsil edilir (Turan vd., 2015). Anketin ana bölümünde yer alan (27) soru için 5'li Likert Ölçeği'ndeki sorular aşağıdaki şekilde kodlanmıştır.

Tablo 4.2. 5'li Likert Ölçeğinde Seçenekler

Kesinlikle Katılmıyorum	1
Katılmıyorum	2
Kararsızım	3
Katılıyorum	4
Kesinlikle Katılıyorum	5

Ankete verilen cevapların değerlendirilmesi yapılırken öncelikle frekanslar ve bu bunların yüzdelerine göre bir değerlendirme yapılacaktır. Aritmetik ortalama ve standart sapma ikinci olarak değerlendirmeye katılacaktır. Bunun nedeni, Likert ölçeğinin değerlendirmesinde hala yaşanan tartışmalardır (Turan vd., 2015).

4.3. ARAŞTIRMA SONUÇLARI

Araştırmaya katılan 149 mali müşavirin cevapları aşağıdaki tablolarda özetlenmiştir. Tablolarda, ankete verilen cevaplara yönelik tanımlayıcı istatistikler bulunmaktadır. Bu tablolarda cevapların frekansları ve yüzde karşılığı yer almaktadır. Ayrıca Likert tipi

sorulara yönelik tablolarda ise hem cevapların ortalaması hem de standart sapması ek değerlendirmeler için yer almaktadır.

4.3.1. Örneklemin Mesleki Profili

Tablo 4.3. Mesleki Unvan

Mesleki Unvan	Frekans	% Yüzde
SMMM	147	98,66
YMM	2	1,34
Toplam	149	%100

Araştırmaya katılan 149 mali müşavirin mesleki unvanları açısından dağılımına baktığımızda 147 kişinin SMMM, 2 kişinin YMM unvanına sahip olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4.4. Mali Müşavir Belgesine Sahip Olma

Mali Müşavir Belgesine Sahip Olma Yılı	Frekans	% Yüzde
1-5 yıl	49	32,89
6-10 yıl	29	19,46
11-15 yıl	31	20,81
16-20 yıl	25	16,78
21-25 yıl	15	10,07
Toplam	149	%100,00

Araştırmaya katılanların %33'ü 1-5 yıl mali müşavir belgesine (tecrübeye) sahip iken, %20'si 6-10 yıl, %21'i 11-15 yıl tecrübeye sahiptir. Araştırmaya katılan mali müşavirlerin yarıdan fazlasının (%52'sinin) 10 yıl ve altı tecrübeye sahip olduğu görülmektedir. Genel olarak örneklem grubunda orta düzeyde tecrübeye sahip mali müşavirler bulunmaktadır. Mali müşavirlik ruhsatı alınmadan önce 3 yıl staj zorunluluğu bulunduğundan bu sürelerde tecrübeye eklenebilir.

Tablo 4.5. Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	Frekans	% Yüzde
Lisans	109	73,15
Yüksek Lisans	38	25,50
Doktora	2	1,34
Toplam	149	%100,00

Araştırmaya katılanların büyük bir kısmı %73'ü lisans düzeyinde eğitime sahipken, lisansüstü eğitim seviyesi %26 civarındadır. Bu soruya yönelik elde edilen bulgular beklenen bir sonuçtur. Son dönemlerde mali müşavirlere yönelik lisansüstü eğitim programlarının açılması, lisansüstü eğitim gören mali müşavir sayısını giderek arttırmaktadır.

Tablo 4.6. Bağımsız Denetçi Belgesine Sahip Olma

Bağımsız Denetçi Belgesine Sahip Olma	Frekans	% Yüzde
Evet	41	27,52
Hayır	108	72,48
Toplam	149	%100,00

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin %72'si Bağımsız Denetçi belgesine sahip değildir, geri kalan %28'i ise Bağımsız Denetçi belgesine sahiptir. KGK tarafından 2013-2015 yılları arasında 10 yıllık mesleki tecrübeye sahip mali müşavirlere belli bir eğitimden sonra Bağımsız Denetçi belgesi verilmiştir. Araştırmaya katılan mali müşavirlerden Bağımsız Denetçi belgesine sahip olanların büyük bir kısmının bu süreçte belge aldığı söylenebilir.

Tablo 4.7. Bağımsız Denetim Sürecine Dâhil Olma

Bağımsız Denetim Sürecine Dâhil Olma	Frekans	% Yüzde
Evet	67	44,97
Hayır	82	55,03
Toplam	149	%100

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin %45'i, meslek hayatlarında bağımsız denetim sürecine dâhil olmuşken, geri kalan %55'i herhangi bir bağımsız denetim sürecine dâhil olmamıştır.

Anketin 4. ve 5. soruları birlikte değerlendirildiğinde; araştırmaya katılanların çoğunluğu KGK tarafından yetkilendirilen bağımsız denetçi değildir, Bağımsız Denetçi belgesine sahip olanların oranı %28'dir. Bağımsız Denetçi belgesine sahip olup, herhangi bir bağımsız denetim sürecine dâhil olmayan önemli bir kesim bulunmaktadır. Çünkü Bağımsız Denetçi belgesi olduğunu belirten 41 kişi varken, bağımsız denetim sürecine dâhil olmayan 82 kişi bulunmaktadır. Buradan Bağımsız Denetçi belgesi sahibi olmayan SMMM'in de bir şekilde, yardımcı vb. sıfatlarla bağımsız denetim sürecinde yer aldığı sonucu çıkmaktadır.

4.3.2. Araştırma Bulguları ve Değerlendirilmesi

4.3.2.1. İç Kontrolün Oluşturulmasına Katkıda Bulunmak

Tablo 4.8. İç Kontrolün Oluşturulmasına Katkıda Bulunmak

<i>“Müşteri işletmede (ya da mükellefte) etkili bir iç kontrolün oluşturulması için her zaman katkıda bulunurum.”</i>	Frekans	% Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	23	15,44
Katılmıyorum	11	7,38
Kararsızım	4	2,68
Katılıyorum	68	45,64
Kesinlikle Katılıyorum	43	28,86
Toplam	149	%100

Standart Sapma = 1,38 Aritmetik Ortalama =3,65

Araştırmaya katılanların %74,5'i (%45,64+%28,86) mali müşavirlerin, mükellef (veya müşteri) işletmelerde etkin bir iç kontrolün oluşturulmasına katkıda bulunmalarının gerektiğini düşünmektedir. Bu soruya verilen cevapların aritmetik ortalaması 3,65'dir, 4'e yakın olduğundan “katılıyorum” şeklinde değerlendirmek mümkündür. Bu sorudaki ifadeye katılmayanların oranı ise %22,82'dir. Buna göre araştırmaya katılan mali müşavirlerin yaklaşık ¼'ü işletmelerde etkin bir iç kontrolün oluşturulması konusunda kendilerinde herhangi bir sorumluluk duymamaktadırlar.

4.3.2.2. İç Kontrolün Olmadığının Üst Yönetime Bildirilmesi

Tablo 4.9. İç Kontrolün Olmadığının Üst Yönetime Bildirilmesi

<i>“Müşteri işletmede (ya da mükellefte) hata ve hileleri önleyici bir iç kontrolün olmadığını gördüğümde bunu hemen üst yönetimle paylaşırım.”</i>	Frekans	% Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	21	14,09
Katılmıyorum	13	8,72
Kararsızım	2	1,34
Katılıyorum	71	47,65
Kesinlikle Katılıyorum	42	28,19
Toplam	149	%100

Standart Sapma = 1,35 Aritmetik Ortalama =3,67

Araştırmaya katılanların büyük bir bölümü (%75,84’ü) müşteri işletmede etkin bir iç kontrolün olmadığı durumları üst yönetime bildireceğini belirtmişken, geri kalan bu konuda herhangi bir bildirimde bulunmadığını ifade etmiştir. Araştırmaya katılan mali müşavirlerin %22,81’i de iç kontrolün olmadığı bir durumda, bu konunun üst yönetime bildirilmesine katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Mali müşavirlerin işletmede iç kontrolü oluşturmada doğrudan herhangi bir sorumluluğu olmasa da, iç kontrolün olmamasının yaratacağı olumsuzlukları yönetimle paylaşması beklenir. Çünkü karar mercii ve yaptırım gücü yönetimin elindedir.

4.3.2.3. “Hileleri Önlemek Hataları Önlemekten Daha Önemlidir”

Tablo 4.10. “Hileleri Önlemek Hataları Önlemekten Daha Önemlidir”

<i>“Hileleri önlemek hataları önlemekten daha önemlidir.”</i>	Frekans	% Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	18	12,08
Katılmıyorum	13	8,72
Kararsızım	1	0,67
Katılıyorum	53	35,57
Kesinlikle Katılıyorum	64	42,95
Toplam	149	%100

Standart Sapma = 1,37 Aritmetik Ortalama =3,89

Araştırmaya katılanların büyük bir bölümü (%78,52’si) hileleri önlemenin hataları önlemekten daha önemli olduğunu ifade etmiştir. Bu soruya verilen cevapların ortalaması 3,89 olduğundan “katılıyorum” şeklinde değerlendirmek doğrudur. Bu sorudaki ifadeye katılmayan mali müşavirlerin oranı %20,80 düzeyinde kalmıştır. Yaklaşık her beş mali müşavirden biri hileleri önlemenin hataları önlemekten daha önemli olduğu görüşüne katılmamaktadır. Tez’in yukarıdaki başlıklarında belirtildiği üzere hile eylemindeki kasıt unsuru ve gizlilik faktörü -hata eylemine nazaran- daha ön plâna çıktığından mali müşavirlerin hilelere görelî önem vermesi beklenir. Buradaki yaklaşık %20’lik oranı oluşturan mali müşavirlere göre, hata veya hile arasında önem farkı bulunmamaktadır.

4.3.2.4. Hata ve Hileleri Önlemede Dürüstlük ve Şeffaflık Kültürünü Yerleştirmek

Tablo 4.11. Hata ve Hileleri Önlemede Dürüstlük ve Şeffaflık Kültürünü Yerleştirmek

<i>“İşletme içindeki dürüstlük ve şeffaflık kültürünü yerleştirmek, hata ve hileleri önlemede işe yarar.”</i>	Frekans	% Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	22	14,77
Katılmıyorum	8	5,37
Kararsızım	4	2,68
Katılıyorum	49	32,89
Kesinlikle Katılıyorum	66	44,30
Toplam	149	%100

Standart Sapma = 1,42 Aritmetik Ortalama =3,87

Araştırmaya katılanların büyük bir bölümü (%77,19’u) işlemlerde “dürüstlük ve şeffaflık kültürü”nün yerleştirilmesinin hata ve hileleri önlemede önemli bir araç olduğunu ifade etmiştir. Bu soruya verilen cevapların ortalaması 3,87 olduğundan “katılıyorum” şeklinde değerlendirmek değerlendirilebilir. Araştırmaya katılanların %20,14’ü ise işlemede “dürüstlük ve şeffaflık kültürü”nün yerleştirilmesinin hata ve hileleri önlemede etkili olmadığı görüşündedirler. Oysa hile eylemlerinin başrolünde yer alan insan faktöründen kaynaklanan risk, işlemede oluşturulacak dürüstlük ve şeffaflıkla azaltılabilir. Bu konuya katılmayan mali müşavirlerin büyük bir ihtimalle “dürüstlük ve şeffaflık kültürü”nün etkisini tam olarak kavrayamadıkları söylenebilir.

4.3.2.5. İç Kontrol Sistemi Faydalı Bir Araçtır

Tablo 4.12. İç Kontrol Sistemi Faydalı Bir Araçtır

<i>“Hata ve hilelere önlemek için işletme yönetiminin bir iç kontrol sistemi oluşturması, faydalı bir araçtır.”</i>	Frekans	% Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	22	14,77
Katılmıyorum	8	5,37
Kararsızım	1	0,67
Katılıyorum	53	35,57
Kesinlikle Katılıyorum	65	43,62
Toplam	149	%100

Standart Sapma = 1,42 Aritmetik Ortalama =3,88

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin büyük bir bölümü (%79,19’u) işletmede iç kontrol sistemi oluşturmanın faydalı bir araç olduğunu ifade etmiştir. Bu soruya verilen cevapların ortalaması 3,88 olduğundan “katılıyorum” şeklinde değerlendirmek doğrudur. Bu ifadeye mali müşavirlerin %20,14’ü katılmamıştır. Araştırmanın ilk iki sorusundaki iç kontrolle ilgili sorularda da alınan benzer orandaki ‘katılmıyorum’ ve ‘kesinlikle katılmıyorum’ şeklindeki cevaplar (%20), bu ifadeye katılmayan yaklaşık aynı oranda bir mali müşavir grubunun olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bu sonuç, bir kısım mali müşavirin, iç kontrolün hata ve hileleri önlemedeki fonksiyonunu tam olarak kavrayamadığını teyit etmektedir.

4.3.2.6. Hata ve Hileleri Önlemekte Etik Kurallar Oluşturmak ve Uygulamak

Tablo 4.13. Hata ve Hileleri Önlemekte Etik Kurallar Oluşturmak ve Uygulamak

<i>“Hata ve hileleri önlemede işletme içindeki etik kuralların oluşturulması ve uygulanması etkili bir yoldur.”</i>	Frekans	% Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	20	13,42
Katılmıyorum	13	8,72
Kararsızım	5	3,36
Katılıyorum	60	40,27
Kesinlikle Katılıyorum	51	34,23
Toplam	149	%100

Standart Sapma = 1,37 Aritmetik Ortalama =3,73

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin büyük bir bölümü (%74,5'i) hata ve hileleri önlemekte, işletmede etik kurallar oluşturulmasının ve uygulanmasının gerekli olduğunu düşünmektedirler. Bu soruya verilen cevapların ortalaması 3,73 olduğundan “katılıyorum” şeklinde değerlendirilebilir. Mali müşavirlerin %22,14’ü etik kuralların oluşturulmasının ve uygulanmasının hata ve hileleri önlemekte etkili olmadığı görüşündedirler. Bu konuya katılmayan mali müşavirlerin büyük bir ihtimalle “etik kurallar”ın etkisini tam olarak kavrayamadıkları söylenebilir.

4.3.2.7. İşe Alım Süreçlerinde Önceki Deneyimleri Sorgulamanın Hileleri Önlemek Üzerindeki Yararlılığı

Tablo 4.14. İşe Alım Süreçlerinde Önceki Deneyimleri Sorgulamanın Hileleri Önlemek Üzerindeki Yararlılığı

<i>“İşletmede işe alım süreçlerinde özgeçmişlerin, önceki iş tecrübelerinin incelenmesi ve bilgilerin doğrulanması, hileleri önlemede işe yarar bir uygulamadır.”</i>	Frekans	% Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	17	11,41
Katılmıyorum	23	15,44
Kararsızım	19	12,75
Katılıyorum	63	42,28
Kesinlikle Katılıyorum	27	18,12
Toplam	149	%100

Standart Sapma = 1,27 Aritmetik Ortalama =3,40

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin çoğunluğu (%60,4'ü) işletmede işe alım süreçlerinde personelin önceki iş geçmişinin sorgulanmasının, hata ve hileleri önlemede dikkate alınacak bir husus olduğunu ifade etmiştir. Anketin bu sorusuna verilen cevap diğerlerine nazaran daha az ortalama bir değere sahiptir (3,40). Araştırmaya katılan mali müşavirlerin %26,85'i personelin önceki iş deneyiminin sorgulanmasının hileleri önlemede etkili olmadığı görüşündedirler. Bu şekilde cevap veren mali müşavirler, büyük bir olasılıkla personel seçiminde önceki iş deneyimlerinin önemi konusunda bilgi sahibi değildirler veya önceki iş deneyimlerinin mevcut işe bir etki etmeyeceğini düşünmektedirler.

4.3.2.8. İç Denetimin Hata ve Hileleri Caydırıcı Etkisi

Tablo 4.15. İç Denetimin Hata ve Hileleri Caydırıcı Etkisi

<i>“İşletmede iç denetim biriminin olması, hata ve hilelere karşı caydırıcı bir etki yapar.”</i>	Frekans	% Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	20	13,42
Katılmıyorum	11	7,38
Kararsızım	4	2,68
Katılıyorum	54	36,24
Kesinlikle Katılıyorum	60	40,27
Toplam	149	%100

Standart Sapma = 1,38 Aritmetik Ortalama =3,83

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin büyük bir bölümü %76,51’i işletmede hata ve hileleri caydırmada, iç denetim biriminin varlığının gerekli olduğunu düşünmektedirler. Bu soruya verilen cevapların ortalaması 3,83 olduğundan “katılıyorum” şeklinde değerlendirmek doğrudur. Araştırmaya katılan mali müşavirlerin %20,80’i iç denetimin hata ve hileleri caydırmada önemli olmayacağını düşünmektedirler. Yapılan birçok bilimsel çalışmada ve ACFE raporlarında, iç denetim fonksiyonunun hileleri caydırmada ne kadar önemli olduğu belirtilmiştir. Bu soruya olumsuz yaklaşan mali müşavirlerin iç denetimi bilmediklerini ya da önemini yeterince kavrayamadıklarını değerlendiriyoruz.

4.3.2.9. İşletme İçinde Yapılan Hileleri Yönetime Bildirecek İletişim Mekanizmalarının Oluşturulması

Tablo 4.16. İşletme İçinde Yapılan Hileleri Yönetime Bildirecek İletişim Mekanizmalarının Oluşturulması

<i>“İşletme içinde yapılan hileleri yönetime bildirecek iletişim mekanizmalarının oluşturulması, kullanışlı bir araçtır.”</i>	Frekans	% Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	19	12,75
Katılmıyorum	13	8,72
Kararsızım	12	8,05
Katılıyorum	66	44,30
Kesinlikle Katılıyorum	39	26,17
Toplam	149	%100

Standart Sapma = 1,31 Aritmetik Ortalama =3,62

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin büyük bir bölümü (%70,47’si) işletme içindeki hilelerin yetkili kişilere/organlara iletilebileceği bir iletişim mekanizmasının oluşturulması gerektiğini düşünmektedirler. İşletme içindeki hile ihbar hatları veya çalışanlardan doğrudan alınan bilgiler, hilelerin ortaya çıkartılmasında çok önemli bir yer işgal eder. Bu soruya verilen cevapların ortalaması 3,62 olduğundan “katılıyorum” şeklinde değerlendirilebilir. Araştırmaya katılan mali müşavirlerin %21,47’si işletme içindeki hilelerin yetkili kişilere/organlara iletilebileceği bir iletişim mekanizmasının oluşturulmasının hileleri önlemede bir etkisinin olmayacağını düşünmektedir. Türkiye’de ‘hile ihbar hatları’ şeklinde bir iletişim mekanizması pek yaygın değildir. Bu yüzden bir kısım mali müşavir bu konuya çekinceli yaklaşmıştır. Özellikle ABD gibi gelişmiş ülkelerde bu şekilde bir ‘kurumsal hile ihbar’ mekanizmasının varlığı, işletmelerde hilelere karşı verilen savaşta en kullanışlı araçlardan birisidir.

4.3.2.10. Çalışanlar Arasında Olumlu Bir Ortamın Oluşturulması

Tablo 4.17. Çalışanlar Arasında Olumlu Bir Ortamın Oluşturulması

<i>“İşletmede çalışanlar arasında karşılıklı güven esasına dayanan olumlu bir çalışma ortamının olması, hata ve hileleri önlemede etkilidir.”</i>	Frekans	% Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	19	12,75
Katılmıyorum	25	16,78
Kararsızım	15	10,07
Katılıyorum	60	40,27
Kesinlikle Katılıyorum	30	20,13
Toplam	149	%100

Standart Sapma = 1,32 Aritmetik Ortalama =3,38

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin çoğunluğu (%60,40)’ı işletmede çalışanlar arasında olumlu bir ortamın oluşturulmasının hata ve hileleri önlemede işe yarayacağını düşünmektedirler. Bu soruya verilen cevapların ortalaması nispeten düşüktür: 3,38. Dolayısıyla bu konuda araştırmaya katılan mali müşavirlerin diğer cevaplar kadar net bir tavır içerisinde olmadığı söylenebilir. Araştırmaya katılan mali müşavirlerin %29,53’ü olumlu bir iş ortamının hilelerin önlenmesinde etkili bir araç olduğu konusundaki görüşe katılmamışlardır. Bunun nedeni bir grup mali müşavirin “çalışanlar arasında olumlu bir iş ortamının” faydalarını net olarak tahmin edememeleri olabilir. Çalışanlar arasındaki olumlu bir iş ortamının, çoğunlukla çalışanlar arasında doğruluğu ve dürüstlüğü teşvik etmesi beklenir ve dolaylı olarak işletmedeki olumsuz durumları da kaynağında engelleyebilir.

4.3.2.11. İşletmedeki İş Usulleri Hakkında Tedarikçi ve Paydaşlara Bilgi Verilmesi

Tablo 4.18. İşletmedeki İş Usulleri Hakkında Tedarikçi ve Paydaşlara Bilgi Verilmesi

<i>“Hata ve hileleri önlemek için işletmedeki iş usulleri hakkında tedarikçi ve müşteriler bilgilendirilmelidir.”</i>	Frekans	% Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	20	13,42
Katılmıyorum	30	20,13
Kararsızım	19	12,75
Katılıyorum	59	39,60
Kesinlikle Katılıyorum	21	14,09
Toplam	149	%100

Standart Sapma = 1,29 Aritmetik Ortalama =3,21

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin %53,69’u işletmedeki iş görme usullerinin tedarikçi ve diğer paydaşlarla paylaşılmasının, hata ve hileleri önlemede etkili olacağını düşünmekle birlikte, bu soruya verilen cevapların ortalamasının nispeten düşük olmasından dolayı mali müşavirlerin bu konuda bir görüş birliğinde olmadığı söylenebilir. Araştırmaya katılan mali müşavirlerin %33,55’i işletmedeki iş yapma usulleri hakkında tedarikçi ve benzer paydaşlara bilgi verilmesinin hata ve hileleri önlemede etkili olmadığını düşünmektedirler. Oysa iş yapma usulleri hakkında işletme paydaşlarının bilgilendirilmesi halinde, çalışanların paydaşlar tarafından da kısmen kontrolü sağlanabilecek ve dolaylı olarak da iç kontrole olumlu bir etki yapacaktır.

4.3.2.12. Meslek Mensubu Olarak Hata ve Hileleri Önlemede Sorumluluk Hissetmek

Tablo 4.19. Meslek Mensubu Olarak Hata ve Hileleri Önlemede Sorumluluk Hissetmek

<i>“Meslek mensubu olarak işletmelerdeki hata ve hileleri önleme konusunda kendimi sorumlu hissediyorum.”</i>	Frekans	% Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	26	17,45
Katılmıyorum	21	14,09
Kararsızım	11	7,38
Katılıyorum	62	41,61
Kesinlikle Katılıyorum	29	19,46
Toplam	149	%100

Standart Sapma = 1,40 Aritmetik Ortalama =3,32

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin çoğunluğu (%61,07) hata ve hileleri önlemede meslek mensubu olarak sorumluluk hissettiklerini ifade etmişlerdir. Bu soruya verilen cevapların ortalaması (3,32) nispeten düşüktür. Dolayısıyla bu konuda araştırmaya katılan mali müşavirlerin diğer cevaplar kadar net bir tavır içerisinde olmadığı söylenebilir. Hata ve hileleri önleme işi genel olarak işletme yönetiminin sorumluluğu olduğundan bu oranın nispeten düşük çıkması normaldir. Araştırmaya katılanların %31,54’ü hata ve hileleri önlemede meslek mensubu olarak bir sorumluluk hissetmediklerini belirtmişlerdir. Hata ve hileleri önlemede temel sorumluluk işletme yönetimine aittir. Serbest olarak çalışan mali müşavirler, işletme dışında yer almakta, doğal olarak sadece defter tutma, finansal tablo hazırlama ve beyanname verme hizmeti görmektedir. Bundan dolayı bir kısım mali müşavir, hata/hileleri önlemede bir sorumluluk hissetmemektedirler.

4.3.2.13. Hata Tespit Edildiğinde Hemen Yönetimi Bilgilendirmek

Tablo 4.20. Hata Tespit Edildiğinde Hemen Yönetimi Bilgilendirmek

<i>“Herhangi bir hata tespit ettiğimde hemen yönetimi bilgilendiririm.”</i>	Frekans	% Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	19	12,75
Katılmıyorum	14	9,40
Kararsızım	9	6,04
Katılıyorum	63	42,28
Kesinlikle Katılıyorum	44	29,53
Toplam	149	%100

Standart Sapma = 1,33 Aritmetik Ortalama =3,66

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin büyük bir bölümü (%71,81) bir hata tespit edildiğinde, işletme yönetimine anında bilgi verilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Bu cevapların ortalamasının 3,66 olmasından dolayı “katılıyorum” şeklinde değerlendirmek doğrudur. Araştırmaya katılanların %22,15’i hata tespit ettiğinde bu durumu yönetime bilgilendirme konusundaki ifadeye katılmamaktadır. Hatalarla karşılaşıldığında yönetimin bilgilendirilmesinin, sonraki dönemlerde karşılaşılabilecek hataların da azalmasını sağlayabileceği unutulmamalıdır.

4.3.2.14. Hile Tespit Edildiğinde Hemen Yönetimi Bilgilendirmek

Tablo 4.21. Hile Tespit Edildiğinde Hemen Yönetimi Bilgilendirmek

<i>“Herhangi bir kasıtlı bilgi yanlışlığı (hile) tespit ettiğimde bunu hemen müşteri işletmeye bildiririm.”</i>	Frekans	% Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	22	14,77
Katılmıyorum	15	10,07
Kararsızım	13	8,72
Katılıyorum	47	31,54
Kesinlikle Katılıyorum	52	34,90
Toplam	149	%100

Standart Sapma = 1,43 Aritmetik Ortalama =3,62

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin büyük bir bölümü (%66,44) bir hile tespit edildiğinde işletme yönetimine anında bilgi verilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Bu soruya verilen cevap “hataların tespit edilmesinde yönetimi bilgilendiririm” cevabından düşüktür. Bu soruya verilen cevapların standart sapması tüm anketteki sorular içerisindeki en yüksek üçüncü standart sapmadır. Bu durum mali müşavirlerin anketteki ifadeye katılma derecelerindeki değişkenliği de göstermektedir. Araştırmaya katılan mali müşavirlerin %24,84’ü (yaklaşık ¼’ü) ise karşılaştıkları hile eylemlerinde yönetimin bilgilendirilmesi görüşüne katılmamaktadır. Bu ifadeye katılmayan mali müşavirler, büyük olasılıkla hile konusunda bir duyarsızlık göstermektedir.

4.3.2.15. “Hileleri Tespit Etmek Hataları Tespit Etmekten Daha Önemlidir”

Tablo 4.22. “Hileleri Tespit Etmek Hataları Tespit Etmekten Daha Önemlidir”

<i>“Hileleri tespit etmek hataları tespit etmekten daha önemlidir.”</i>	Frekans	% Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	19	12,75
Katılmıyorum	13	8,72
Kararsızım	7	4,70
Katılıyorum	52	34,90
Kesinlikle Katılıyorum	58	38,93
Toplam	149	%100
Standart Sapma = 1,38 Aritmetik Ortalama =3,79		

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin büyük bir bölümü (%73,83’ü) hileleri tespit etmenin hataları tespit etmekten daha önemli olduğunu düşünmektedir. 14. soruya verilen cevapla bu soruya verilen cevabı birlikte değerlendirdiğimizde; mali müşavirlerin %73,83’ü ‘hileleri tespit etmenin hataları tespit etmekten daha önemli’ görüşünde iken, %66,44’ü bir hile tespit edildiğinde işletme yönetimine anında bilgi verilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Araştırmaya katılanların %21,47’si ise hileleri tespit etmenin hatalardan önemli olduğu görüşüne katılmamaktadır. Bu durum hile eylemine gerekli önemin verilmediğinin göstergelerinden biridir.

4.3.2.16. Hileleri Tespit Etmede Sayısal Yöntemler Hakkında Bilgi Sahibi Olmak

Tablo 4.23. Hileleri Tespit Etmede Sayısal Yöntemler Hakkında Bilgi Sahibi Olmak

<i>“Hileleri ortaya çıkartmak için birçok sayısal yöntemin (Yapay Sınır Ağı, Benford Kanunu, Veri Madenciliği) kullanılabileceği konusunda bilgi sahibiyim.”</i>	Frekans	% Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	20	13,42
Katılmıyorum	31	20,81
Kararsızım	22	14,77
Katılıyorum	57	38,26
Kesinlikle Katılıyorum	19	12,75
Toplam	149	%100

Standart Sapma = 1,27 Aritmetik Ortalama =3,16

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin yarısı (%51,01’i) hileleri tespit etmekte kullanılan sayısal yöntemler hakkında bilgi sahibi iken, geri kalan yarısı bu konuda bir bilgi sahibi değildir. Böyle bir sonuç normal karşılanabilir. Çünkü bağımsız denetim lisansına sahip olup fiilen bağımsız denetim yapan mali müşavirlerin bu konuda bilgi sahibi olması beklenmektedir. Araştırmadaki bağımsız denetim sürecine katılan mali müşavirlerin yüzdeleri ile (%44) yakın olması olağan bir durumdur. Araştırmaya katılan mali müşavirlerin 34,23’ü (yaklaşık 1/3’ü) sayısal yöntemlerin hilelerin tespitinde kullanılması hususunda bilgi sahibi değildir. Genel olarak mali müşavirlerdeki iş yoğunluğu ve konuya olan ilgisizlik böyle bir sonuca neden olmuş olabilir.

4.3.2.17. İşletme Çalışanlarından Bilgi Alarak Hileleri Tespit Etmek

Tablo 4.24. İşletme Çalışanlarından Bilgi Alarak Hileleri Tespit Etmek

<i>“Hileler, işletmedeki çalışanlardan bilgi alınarak hızlıca bulunabilir.”</i>	Frekans	% Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	24	16,11
Katılmıyorum	29	19,46
Kararsızım	38	25,50
Katılıyorum	49	32,89
Kesinlikle Katılıyorum	9	6,04
Toplam	149	%100

Standart Sapma = 1,19 Aritmetik Ortalama =2,93

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin %38,93’ü hileleri tespit etmede işletme çalışanlarından bilgi almanın etkili bir yol olduğunu ve %35,57’si bunun etkili bir yol olmadığını düşünmekte iken %25,50’si bu konuda kararsız kalmışlardır. Ankette bu soruya verilen cevapların ortalaması olan 2,93 “kararsız-katılmıyorum” bölgesine yakındır. Tespit edilen mesleki hile eylemlerine yönelik istatistiki bilgiler sunan ACFE raporunda en etkili hile tespit yönteminin “çalışanlardan alınan bilgi” olduğu ifade edilmiştir. Araştırmaya katılan mali müşavirlerin birçoğunun serbest olarak çalışması, bağımsız denetim tecrübelerinin olmaması böyle bir sonucun ortaya çıkmasına neden olmuş olabilir.

4.3.2.18. Hata ve Hilelerin Tespitinde Bağımsız Denetimin Etkili Bir Araç Olması

Tablo 4.25. Hata ve Hilelerin Tespitinde Bağımsız Denetimin Etkili Bir Araç Olması

<i>“İşletmede yapılan hata ve hilelerin tespitinde “bağımsız denetimin” etkili bir araç olduğunu düşünürüm.”</i>	Frekans	% Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	23	15,44
Katılmıyorum	10	6,71
Kararsızım	11	7,38
Katılıyorum	64	42,95
Kesinlikle Katılıyorum	41	27,52
Toplam	149	%100

Standart Sapma = 1,36 Aritmetik Ortalama =3,60

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin %70,47’si hata ve hilelerin tespit edilmesinde bağımsız denetimi etkili bir araç olarak görmekte-dirler. ACFE raporunda genel olarak bağımsız denetimin caydırıcı/önleyici rolü vurgulanmakta, fakat hata ve hileleri tespit etmede o kadar etkili bir araç olmadığı ifade edilmektedir. Zaten bağımsız denetimin temel amacı da hata ve hileleri tespit etmekten ziyade, işletmenin finansal tablolarının gerçek mali durumu ve faaliyet sonuçlarını doğru yansıtıp yansıtmadığı konusunda makul güvence vermektir. Bağımsız denetimden daha etkili hile/hata tespit yöntemleri bulunmaktadır. Araştırmaya katılanların %22,15’i bağımsız denetimin hata/hileleri tespit etmekte etkili bir araç olduğu görüşüne katılmamaktadır.

4.3.2.19. Hata ve Hilelerin Tespitinde İç Denetimin Etkili Bir Araç Olması

Tablo 4.26. Hata ve Hilelerin Tespitinde İç Denetimin Etkili Bir Araç Olması

<i>“İşletmede yapılan hata ve hilelerin tespitinde “iç denetimin” etkili bir araç olduğunu düşünürüm.”</i>	Frekans	% Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	23	15,44
Katılmıyorum	7	4,70
Kararsızım	6	4,03
Katılıyorum	64	42,95
Kesinlikle Katılıyorum	49	32,89
Toplam	149	%100

Standart Sapma = 1,37 Aritmetik Ortalama =3,73

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin %75,84’ü hata ve hilelerin tespit edilmesinde iç denetimi etkili bir araç olarak görmektedirler. Araştırmaya katılan mali müşavirler, iç denetimin hata ve hilelerin tespitindeki rolü konusunda, bağımsız denetimin bu konudaki rolünden daha fazla görüş birliği içerisindeydirler. Araştırmaya katılanların %20,14’ü hata ve hilelerin tespit edilmesinde iç denetimin etkili bir araç olduğu görüşüne katılmamaktadır.

4.3.2.20. Hilelerin Tespitinde Hile Riski Yüksek Alanlara Odaklanmak

Tablo 4.27. Hilelerin Tespitinde Hile Riski Yüksek Alanlara Odaklanmak

<i>“Hileleri tespit ederken, hile yapılma olasılığının yüksek olduğu riskli alanlara odaklanmak gerekir.”</i>	Frekans	% Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	22	14,77
Katılmıyorum	10	6,71
Kararsızım	9	6,04
Katılıyorum	64	42,95
Kesinlikle Katılıyorum	44	29,53
Toplam	149	%100

Standart Sapma = 1,36 Aritmetik Ortalama =3,66

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin %72,48’i hata ve hilelerin tespit edilmesinde yüksek riskli alanlara odaklanılması gerektiği konusunda görüş birliği içerisindedir. Araştırmaya katılanların %21,48’i hilelerin tespit edilmesinde “hile olasılığı yüksek olan” alanlara odaklanılması görüşüne katılmamışlardır. Bağımsız denetimle ilgili standartlarda (Örneğin 240 No’lu Bağımsız Denetim Standardı) hile eylemiyle karşılaşma olasılığı yüksek alanlara öncelik vermenin, o alanlara odaklanmanın denetim riskini düşüreceği belirtilmektedir. Bu cevabı veren bir kısım mali müşavirin denetçileri yönlendiren bu standartlar hakkında bilgisinin olmadığı söylenebilir.

4.3.2.21. Hileleri Tespit Etmede Bu Konudaki Uzman Kişilerden Yararlanmak

Tablo 4.28. Hileleri Tespit Etmede Bu Konudaki Uzman Kişilerden Yararlanmak

<i>“Hileleri tespit etme konusunda özel uzmanlık konusu hileleri araştırmak olan kişilerden (Hile Denetçileri veya Süüistimal İnceleme Uzmanları) yararlanılabilir.”</i>	Frekans	% Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	21	14,09
Katılmıyorum	7	4,70
Kararsızım	14	9,40
Katılıyorum	70	46,98
Kesinlikle Katılıyorum	37	24,83
Toplam	149	%100

Standart Sapma = 1,30 Aritmetik Ortalama = 3,64

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin %71,81’i hata ve hilelerin tespit edilmesinde bu konudaki uzman kişilerden yararlanılmasına olumlu bakmışlardır. Günümüzde hilelerin neden olduğu zararların büyük boyutlara ulaşmasından dolayı hile denetçisi adı verilen uzmanlardan (suiistimal inceleme uzmanlarından) yararlanılması giderek artmaktadır. Araştırmaya katılanların %18,79’u hileleri tespit etmede bu konudaki uzman kişilerden yararlanma görüşüne katılmamaktadırlar. Bu sonuç da yukarıdaki birçok soruya verilen “katılmıyorum” şeklindeki cevaplarla benzerlik taşımaktadır. Dolayısıyla bir grup mali müşavirin hile uzmanlığı konusunda bilgi sahibi olmadığı söylenebilir.

4.3.2.22. Hileleri Tespit Etmede Analitik İnceleme Prosedürleri Kullanmak

Tablo 4.29. Hileleri Tespit Etmede Analitik İnceleme Prosedürleri Kullanmak

<i>“Hileleri tespit etmede analitik inceleme prosedürleri kullanılabilir.”</i>	Frekans	% Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	20	13,42
Katılmıyorum	13	8,72
Kararsızım	11	7,38
Katılıyorum	77	51,68
Kesinlikle Katılıyorum	28	18,79
Toplam	149	%100

Standart Sapma = 1,27 Aritmetik Ortalama = 3,54

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin %70,47’si hata ve hilelerin tespit edilmesinde analitik inceleme prosedürlerinin kullanılması yönünde görüş belirtmişlerdir. Analitik inceleme prosedürleri, hilelerin ortaya çıkartılmasında kullanılan basit sayısal bir yöntem olmasından dolayı çok bilinen bir yöntemdir. Bağımsız denetim tecrübesi olan mali müşavirlerin bu konuda bilgi sahibi olması beklenir. Araştırmaya katılan mali müşavirlerin %22,14’ü hileleri tespit etmede analitik inceleme prosedürlerini kullanma konusundaki görüşe katılmamışlardır. Bu durum da genel olarak konu hakkında bilgi noksanlığına bağlanabilir.

4.3.2.23. Müşterilerden Gelen ‘Finansal Tabloların Daha İyi Gösterilmesi’ Talepleri

Tablo 4.30. Müşterilerden Gelen ‘Finansal Tabloların Daha İyi Gösterilmesi’ Talepleri

<i>“Müşteriler bazen bankadan kredi alabilmek için finansal tablolarını olduğundan daha iyi gösterilmesi için talepte bulunurlar.”</i>	Frekans	% Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	26	17,45
Katılmıyorum	12	8,05
Kararsızım	15	10,07
Katılıyorum	69	46,31
Kesinlikle Katılıyorum	27	18,12
Toplam	149	%100

Standart Sapma = 1,35 Aritmetik Ortalama = 3,40

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin, yarıdan fazlası (%64,43’ü) müşterilerinden finansal tabloların daha iyi gösterilmesi yönünde taleplerle karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan mali müşavirlerin %25,50’si (yaklaşık 1/4’ü) ise ‘müşterilerden finansal tablolarının daha iyi gösterilmesi yönünde talep geldiği’ ifadesine katılmamaktadırlar. Sorunun hassas bir konuyu içermesi nedeniyle muhasebeci ve mükellef bağlamında değerlendirme yapmak zor olacaktır. Çünkü müşteriden böyle bir talebin gelmesi, muhasebecileri “müşteriyi kırmamak” adına istenmeyen davranışlara itebileceği imasını da örtülü bir şekilde barındırmaktadır. Bu yüzden sorudaki ifadeye katılmayanları veya katılanları olumsuz olarak değerlendirmemek gerekir.

4.3.2.24. Müşterilerin Kendi Yararına Olan Yanlılıklara Göz yumulmasını İstemeleri

Tablo 4.31. Müşterilerin Kendi Yararına Olan Yanlılıklara Göz Yumulmasını İstemeleri

<i>“Müşteriler bazen kendi lehlerine olabilecek bilgi yanlışlığına göz yummamı isterler.”</i>	Frekans	% Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	28	18,79
Katılmıyorum	21	14,09
Kararsızım	19	12,75
Katılıyorum	63	42,28
Kesinlikle Katılıyorum	18	12,08
Toplam	149	%100

Standart Sapma = 1,34 Aritmetik Ortalama = 3,15

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin, büyük bir bölümü, %54,36’sı müşterilerin kendi lehlerine olan yanlışlıklara göz yumulmasını istediklerini belirtmişlerken, %32,88’i bu konuda aksi görüş belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan mali müşavirlerin müşterilerin lehine olan yanlışlıklara göz yumma talepleri ile karşılaşmaları, günlük hayatta karşımıza çıkabilecek bir durumdur. Bu soruya olumsuz olarak cevap verenlerin çoğunlukta olması esasında daha istenen bir durumdur. Müşterilerden kendi lehlerinde de olsa böyle bir “göz yumma” talebinin gelmemesi gerekir. Böyle bir durumla karşılaşan mali müşavirlerin tespit ettikleri hata/hileyi yönetime iletmeleri halinde konuyla ilgili sorumluluklarını yerine getirdikleri söylenebilir.

4.3.2.25. Müşterilerden Gelen ‘Gerçeğe Aykırı Beyan’ Taleplerini Reddetmek

Tablo 4.32. Müşterilerden Gelen ‘Gerçeğe Aykırı’ Beyan Taleplerini Reddetmek

<i>“Müşterilerden gelen gerçeğe aykırı ve yanıltıcı bilgi sunma taleplerini reddederim.”</i>	Frekans	% Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	24	16,11
Katılmıyorum	12	8,05
Kararsızım	9	6,04
Katılıyorum	41	27,52
Kesinlikle Katılıyorum	63	42,28
Toplam	149	%100

Standart Sapma = 1,48 Aritmetik Ortalama = 3,72

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin, büyük bir bölümü, %69,80’i müşterilerden gelen gerçeğe aykırı beyan taleplerini reddettiğini belirtirken, yaklaşık %24,16’sı bu talepleri reddetmediklerini ifade etmişlerdir. Bu soruya daha fazla “katılıyorum” şeklinde bir cevap beklenirdi. Özellikle müşterilerle kurulan menfaat ilişkisi mali müşavirleri belli noktalarda “kamu yararına” hareket noktasından uzaklaştırabilmekte ve müşteri yararı odaklı harekete yöneltmektedir. Öte yandan, bu soruya verilen cevapların standart sapması tüm anketteki sorular içerisindeki en yüksek standart sapmadır. Bu durum mali müşavirlerin anketteki ifadeye katılma derecelerindeki değişkenliği de göstermektedir.

4.3.2.26. Mevzuatın Sık Değişmesinin Hatalı İşlem Yapılması Olasılığını Arttırması

Tablo 4.33. Mevzuatın Sık Değişmesinin Hatalı İşlem Yapılması Olasılığını Arttırması

<i>“Mesleğimle ilgili mevzuatın sık değişmesi, mükelleflerle ilgili işlemlerde hata yapılma olasılığını arttırır.”</i>	Frekans	% Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	19	12,75
Katılmıyorum	17	11,41
Kararsızım	11	7,38
Katılıyorum	51	34,23
Kesinlikle Katılıyorum	51	34,23
Toplam	149	%100

Standart Sapma = 1,38 Aritmetik Ortalama = 3,66

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin, %68,46’sı mevzuatın sık değişmesinin müşteriyle ilgili işlemler yapılırken hatalara neden olacağı ifadesine katılmışlarken, geri kalan mali müşavirler ya kararsız ya da mevzuatın sık değişmesinin hatalı işlemlere neden olmadığı görüşündedirler. Bu soruya verilen cevap ortalaması 3,66’dır. 4’e yakın olduğundan katılıyorum şeklinde değerlendirmek doğru olur.

4.3.2.27. Vergi Afları Gibi Düzenlemelerin Meslek Mensubunun/Mükellefin Hatalı ve Hileli Davranışlarını Önlemesini Engel Olması

Tablo 4.34. Vergi Afları Gibi Düzenlemelerin Meslek Mensubunun/Mükellefin Hatalı ve Hileli Davranışlarını Önlemesini Engel Olması

<i>“Vergi Afları gibi düzenlemeler, meslek mensubunun mükellefin hatalı ve hileli davranışlarını önlemesini engellemektedir.”</i>	Frekans	% Yüzde
Kesinlikle Katılmıyorum	23	15,44
Katılmıyorum	33	22,15
Kararsızım	20	13,42
Katılıyorum	35	23,49
Kesinlikle Katılıyorum	38	25,50
Toplam	149	%100

Standart Sapma = 1,44 Aritmetik Ortalama = 3,21

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin, yaklaşık yarısı (%48,99'u) vergi affı gibi düzenlemelerin muhasebeci ve mükellefin hatalı ve hileli davranışlarını önlemesini engellediği ifadesine katılmışlarken, kalan yarısı ya katılmamış ya da kararsız kalmışlardır. Bu konuda tam bir görüş birliği olmadığı söylenebilir. Zira cevapların ortalaması 3,21 olarak karşımıza çıkmaktadır. Yanı sıra, bu soruya verilen cevapların standart sapması tüm anketteki sorular içerisindeki en yüksek ikinci standart sapmadır. Bu durum mali müşavirlerin anketteki ifadeye katılma derecelerindeki değişkenliği de göstermektedir.

Sonuç olarak araştırmadan elde edilen bulgular;

1. Hata ve hileleri önleme,
2. Hata ve hileleri tespit etme,
3. Hata ve hile ilgili diğer konular

olmak üzere üç başlıkta özetlenebilir.

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin, genel olarak hata ve hileleri önleme konusunda gerekli bilinç ve tutuma sahip olduklarını söylenebilir. Çünkü verilen cevapların büyük çoğunluğunun “katılıyorum” düzeyindedir.

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin, hata ve hileleri tespit etme konusunda da, genel olarak hileleri daha ön plâna çıkaracak şekilde gerekli bilince sahip oldukları söylenebilir. Çünkü verilen cevapların büyük çoğunluğunun “katılıyorum” düzeyindedir.

Anketteki son dört soru, ‘hata ve hilelerle ilgili diğer konular’ başlığı altında değerlendirilebilir. Bu bağlamda, hata ve hilelerin müşterilerden gelen talepler ve çevresel şartlarla etkileşimi üzerinedir. Genel olarak mali müşavirler arasında bu konuda tam görüş birliği olduğu söylenemez.

BÖLÜM 5. SONUÇ ve ÖNERİLER

İşletmelerdeki muhasebe süreci sonunda finansal raporlama yapılarak, bilgi kullanıcılarının karar almalarına yardımcı olunur. Muhasebe sürecinde en önemli aktörlerin başında işletme yönetimi ve işletmenin mali müşaviri (veya muhasebe meslek mensubu) gelmektedir. Muhasebe sürecinde üretilen her türlü bilgi, işletmenin gerçek işlemlerini yansıtmalıdır. Bu bilgi üretim sürecinde bilerek veya bilmeyerek oluşturulan bilgi yanlışlıkları karşımıza muhasebe hataları ve muhasebe hileleri olarak çıkmaktadır.

Araştırmayı İstanbul'da faaliyet gösterip, aktif çalışanlar listesinde(kütüğünde) yer alan Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler'e uyguladığımızdan elde ettiğimiz sonuçları da belli bir güven seviyesinde bu evrene genelleyebiliriz.

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin çoğunluğunun mesleki tecrübelerinin ortalama olarak 10 yıl, 3 yıllık stajın da eklenmesiyle toplam 13 yıl olduğu değerlendirilmektedir. Genel olarak bu tecrübe düzeyi hata ve hilelere karşı verilecek mücadele için gereken bilince sahip olmak için yeterli olabilir.

Genel olarak araştırmaya katılan mali müşavirlerin çoğunluğunun hata ve hileleri önleme konusunda gereken hassasiyete sahip olduklarını söylenebilir. Çünkü söz konusu çoğunluğu oluşturan mali müşavirlerin;

- İç kontrolün hata ve hileleri önleme,
- İşletme içindeki etik kuralların oluşturulması ve uygulanması,
- İşletmede olumlu bir iş ortamının oluşturulması,
- Dürüstlük ve şeffaflık kültürünün yaygınlaştırılması

konularının önemini algıladıkları, idrak ettikleri anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılan mali müşavirlerin büyük bir bölümü hilelerin hem önlenmesi hem de tespit edilmesine hatalardan daha fazla önem atfetmektedirler. Bu anlayış, hilelere karşı mücadelede önemli bir dayanak noktasıdır.

Genel olarak araştırmaya katılan mali müşavirlerin çoğunluğunun hata ve hileleri tespit etme konusunda neler yapılması gerektiğiyle ilgili gereken bilince sahip olduğu söylenebilir. Çünkü anılan çoğunluğu oluşturan mali müşavirler;

- Herhangi bir hile şüphesi olan eylemin hemen yönetime bildirilmesi,
- Hilelerin tespit edilmesinde riskli alanlara yoğunlaşılması,
- Hilelerin tespit edilmesinde gerektiğinde uzman kişilerden yararlanılması

görüşündedirler ve yanı sıra hilelerin tespit edilmesinde bağımsız denetim ve iç denetimin rolünü kavramış oldukları anlaşılmaktadır.

Özellikle mali müşavirlerin büyük bir bölümünün bağımsız denetçi belgesine sahip değilken (%72,48) ve bağımsız denetim tecrübesi yokken (%55,03) ve böyle bir bilince sahip olması ayrıca önem arz eden bir durumdur.

Hilelerin tespit edilmesinde analitik inceleme prosedürlerinin kullanımı ve hilelerin tespitine yönelik sayısal yöntemlerin varlığı konusunda mali müşavirlerin çoğunluğunun belli bir bilgi düzeyinde olduğu görülmektedir. Lâkin mali müşavirlerin geri kalan bölümü de bu konuda gereken bilgiye sahip değildir. Mali müşavirlerin hilelerin tespiti hakkında görüş birliğinde olmadığı bir diğer husus da, “hilelerin hızlıca tespit edilmesinde çalışanlardan alınan bilgiler” konusudur. ACFE’nin 2018 yılı raporunda da belirtildiği üzere hilelerin tespit edilmesinde “çalışanlardan alınan bilgiler” en hızlı ve etkili yol iken, araştırmaya katılan mali müşavirler, bu konuda benzer bir düşünce içerisinde değillerdir. Bu durum, Türkiye’deki çalışma ortamında çalışanların “işletme menfaati için” üst yönetimle veya denetçilerle bilgi paylaşma kültürünün zayıf olmasıyla açıklanabilir. Bu şekildeki bir çalışanın bilgi vermesi “ispiyonlama” olarak değerlendirilebildiğinden, mali müşavirler de bu bağlamda Türkiye’de faaliyet gösteren işletmelerdeki hilelerin hızlıca bulunmasında bu yöntemi çok benimseyememiş olabilirler.

Anketin son bölümünde mali müşavir-müşteri ilişkileri bağlamında hata ve hileler konusuna yönelik sorular yer almaktaydı. Bu bölümdeki sorulara verilen cevaplarda dikkat çeken husus, mali müşavirler, müşterilerinden kendi lehlerine olan bilgi yanlışlıkları (hata veya hile olabilir) için göz yumulması talebiyle karşılaştıklarını bildirmişlerdir. Ayrıca mali müşavirlerin müşterilerin gerçeğe aykırı ve yanıltıcı beyan taleplerini daha yüksek bir oranda reddetmesini beklerken, reddetmeme oranı %63 civarında çıkmıştır. Bu oranın olması gereken oranın altında olduğu söylenebilir.

Burada mükellef-müşteri ikileminde kalan mali müşavirler olabilir. Bir başka ifadeyle müşterinin menfaatleri ile kamu menfaatlerinin çatışmasında müşteri tarafının tercih edilmesi söz konusudur.

Mevzuatın sık değişmesinin müşteriyle ilgili olan işlemlerde hata yapılma olasılığını etkilemesi konusunda da mali müşavirler arasında bir görüş birliği yoktur.

Sonuç olarak hata ve hilelere karşı mücadelede hilelerin hatalara göre daha ön plânda olduğu, iç kontrolün hata ve hilelerin önlenmesinde en faydalı araç olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca hilelere karşı verilen mücadelede işletme yönetimi ve mali müşavirlerin birlikte çalışması, gereken bilince sahip mali müşavirlerin bu süreçte uyarıcı ve önleyici bir rol alması özellikle önem arz etmektedir.

Öte yandan, katılımcıların %20 civarındaki bir kısmı, soruların tamamına “katılmıyorum” ve “kesinlikle katılmıyorum” yanıtını vermişlerdir. Bu durum, mali müşavirlerin hata ve hilelerin tespiti ve önlenmesi ile ilgili bilinç ve tutumunda ciddi bir soru işareti doğurmaktadır ve bunun nedenleri konusunda ayrıca çalışmalar yapılması ve bu hususa odaklanılmasının yararlı olacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

- [1] Sermaye Piyasası Kurulu, Seri XI, No: 25 Sayılı Tebliğ, Resmi Gazete Tarih: 15.11.2003, Sayı: 25290.
- Abdioğlu, H. (2007, Mayıs). Hilelerin Önlenmesi ve Ortaya Çıkarılmasında Yönelik Proaktif Yaklaşımlar, , Mayıs, 119-137. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 119-137.
- Akatak, A. (2015). *Muhasebe Hata ve Hilelerinin Tespit Ve Önlenmesinde Muhasebe Meslek Mensuplarının Sorumluluğu Ve Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, Türkiye.
- Akdoğan, N., & Tenker, N. (1998). *Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri*. Ankara, Türkiye: Gazi Kitabevi.
- Aktaş, R. (2013). *Muhasebe Politikaları, Tahminler ve Hatalar*. Ankara, Türkiye: Gazi Kitabevi.
- Aktaş, R., Doğanay, M., & Yıldız, B. (2003). Mali Başarısızlığın Öngörülmesi: İstatistiksel Yöntemler. *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, 58(4), 1-23.
- Alptürk, E. (2008). *Finans, Muhasebe ve Vergi Boyutlarında İç Denetim Rehberi*. Ankara, Türkiye: Gazi Kitabevi.
- Anuk, S. A. (2015). *Muhasebe Hata ve Hileleri ile Muhasebe Mesleğinde Etik*. Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
- Association of Certified Fraud Examiners. (1996). *Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse*. USA.
- Association of Certified Fraud Examiners. (2002). *Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse*. USA.
- Association of Certified Fraud Examiners. (2006). *Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse*. USA.

- Association of Certified Fraud Examiners. (2010). *Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse*. USA.
- Association of Certified Fraud Examiners. (2018). *Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse*. USA.
- Ataman, B., & Aydın, R. (2017, Haziran). Hile Denetimi ve Denetçilerin Hile Tespitine Yönelik Bir Araştırma. *Marmara Business Review*, 2(1), s. 6-7.
- Ataman, Ü., Hacırüstemoğlu, R., & Bozkurt, N. (2001). *Muhasebe Denetimi* (1 b.). İstanbul, Türkiye: Alfa Yayınları.
- Aytekin, İ. (2017). *SMMM ve YMM Mesleklerinde Etik Algısı ve Bunun Muhasebe Hata Ve Hilelerine Etkisi: TRC 1 Bölgesi Analizi*. Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
- Başkan, T. D. (2013). *Muhasebe Hata ve Hilelerinin Önlenmesinde Bağımsız Denetim Rolü ve Etkinliği: Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, Türkiye.
- Batı, M. (2017). *"Muhasebe Hileleri ve Vergiden Kaçınma"*. Ankara, Türkiye: Seçkin Kitabevi.
- Birgili, E., & Tunahan, H. (2003). Hileli Finansal Raporlama veya Pandoranın Açılan Kutusu, Hacettepe Üniversitesi İşletmecilik Meslek Etiği Uygulama Araştırma Merkezi, 1.Türkiye Uluslararası İş ve Meslek Ahlâkı Kongresi 17-19 Eylül 2003., (s. 234).
- Bologna, G. J., & Lindquist, R. (1987). *Fraud Auditing and Forensic Accounting* (1 b.). New York, USA: John Wiley & Sons Inc.
- Bozkurt, N. (1998). *Muhasebe Denetimi* (1 b.). İstanbul, Türkiye: Alfa Yayınları.
- Bozkurt, N. (2000). Analitik İnceleme Prosedürleri ve İç Denetim. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 3(3), s. 1-8.
- Bozkurt, N. (2001, Şubat). İşletmelerde Yönetim Kurullarının Etkinliğini Sağlamada Denetim komitelerinin Rolü. *Yaklaşım Dergisi*(98), s. 23.
- Bozkurt, N. (2009). *İşletmelerin Kara Deliği: Hile. Çalışan Hileleri* (1 b.). İstanbul, Türkiye: Alfa Yayınları.
- Cankar, İ. (2006). Denetimin Yeni Paradigması: Sürekli Denetim, Sayı: 61, 69-81. *Sayıştay Dergisi*(61), s. 69-81.

- Cemalcılar, Ö., & Önce, S. (1999). *"Muhasebe Kuramı"*. Eskişehir, Türkiye: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Coenen, T. (2008). *Essentials of Corporate Fraud*. New York, USA: John Wiley & Sons, Inc.
- COSO. (1999). *Fraudulent Financial Reporting: 1987-1997 — An Analysis of U.S. Public Companies Report*.
- COSO. (2010). *Fraudulent Financial Reporting: 1998-2007 — An Analysis of U.S. Public Companies Report*.
- COSO. (2016). *Fraudulent Financial Reporting: 1987-1997 — An Analysis of U.S. Public Companies Report*.
- Çankaya, F., & Gerekan, B. (2009, Nisan). Hile Denetçiliği Mesleği ve Sertifikalı Hile Denetçiliği Mesleki Standartları ve Ahlâk Kuralları. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, s. 93-108.
- Çelik, M. K. (2010). Bankaların Finansal Başarısızlıklarının Geleneksel ve Yeni Yöntemlerle Öngörüsü. *Yönetim ve Ekonomi*, 17(2), s. 129-143.
- Çömlekçi, F., & Erdoğan, M. (1999). *Muhasebe Denetimi* (3 b.). Eskişehir, Türkiye: Açık Öğretim Yayınları.
- Demirci, E. N. (1998). *Muhasebede Hata ve Hile*. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, Türkiye.
- Doğan, S., & Kayakıran, D. (2017). İşletmelerde Hile Denetiminin Önemi. *Maliye Finans Yazıları*(108), s. 167-188.
- Duman, Ö. (2008). *Muhasebe Denetimi ve Raporlama*. Ankara, Türkiye: Tesmer Yayınları.
- Elitaş, C. (2012). *Muhasebe Uygulamaları Açısından TMS ve TFRS' ye Geçiş Rehberi* (1 b.). Ankara, Türkiye: Gazi Kitabevi.
- Er, H., Çetin, M. K., & Çetin, E. İ. (2005). Finansta Evrimsel Algoritmik Yaklaşımlar: Genetik Algoritma Uygulamaları. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*(10), 73-94.
- Erdoğan, N. (2002, Şubat). Hilelerin Karşısında Denetçilerin Sorumluluğu ve SAS No:82. *Muhasebe ve Denetime Bakış*(6), s. 18.
- Ertop, K. (2016, Ekim Aralık). Risk Bazlı Denetim Yaklaşımı Açısından Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin

- Sorumlulukları, Muhasebe ve Denetim Dünyası. *Muhasebe ve Denetim Dünyası*(3), s. 25.
- Golden, T. W., Skalak, S. L., & Clayton, M. M. (2011). *A Guide to Forensic Accounting Investigation*. New York: John Wiley & Sons.
- Gökten, P. O. (2018). Hileli Eylemlerin Nedenlerine İlişkin Paradigma Değişimleri: Üçgen, Elmas ve Diğerleri. *İşletme Araştırmaları Dergisi Journal of Business Research-Turk* (10/7), s. 657-660.
- Gürbüz, H. (1995). *Muhasebe Denetimi* (4 b.). İstanbul, Türkiye: Bilim Teknik Yayınevi.
- Güredin, E. (2007). *Denetim ve Güvence Hizmetleri*. İstanbul, Türkiye: Arıkan Basım Yayın Dağıtım.
- Haftacı, V. (2016). *"Muhasebe Denetimi"*. Kocaeli, Türkiye: Umuttepe Yayınları.
- Hillison, W., Pacini, C., & Sinason, D. (1999). The Internal Auditor as Fraud Buster. *Managerial Auditing Journal*(14/7), s. 353.
- Holmes, A. W., & Overmyer, W. S. (1971). *Auditing Principles and Procedure* (7 b.). Richard D. Irwin Inc. Illinois.
- Karausta, T., & Dönmez, A. (2013, Ocak-Şubat). Mesleki Hile Ve Bir Çözüm Önerisi Olarak Adli Denetim: Türkiye'de SPK'dan Yetki Almış Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma Ocak-Şubat, 59-88. *Mali Çözüm Dergisi*, 59-88.
- Kardeş, S. (1996). *Denetim Etkinliğinin Arttırılması Analitik İnceleme Prosedürlerinin Kullanımı ve Türkiye' deki Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma*. Ankara, Türkiye: Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları.
- Kaval, H. (1996). *Muhasebe Denetimi, Akademik Denetim*. Ankara, Türkiye: Cem Ofset.
- Kaymak, C. (1996). *Muhasebede Yapılan Hata ve Hilelerin Muhasebe ve Muhasebe Denetimi Yönünden Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
- Kepekçi, C. (1996). *Bağımsız Denetim* (2 b.). Ankara, Türkiye: Siyasal Kitabevi.
- Kıracı, M. (2004). *Hile Riski Değerlemesinin ve Hileleri Bulmanın Denetimin Etkinliğindeki Rolü ve Türkiye'de SPK'dan Yetki Alan Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma*. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, Türkiye.

- Kirik, Z. (2007). *Muhasebe Hata ve Hileleri İle Muhasebe Mesleğinde Etik: Afyonkarahisar' da Muhasebeciler Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, Türkiye.
- Kirik, Z. (2007). *Muhasebe Hata ve Hileleri İle Muhasebe Mesleğinde Etik: Afyonkarahisar' da Muhasebeciler Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, Türkiye.
- KPGM. (2016). *Global Profiles of the Fraudster 2016, KPGM International*.
- Küçüksavaş, N. (2006). *Genel Muhasebe İlke ve Uygulamaları* (9 b.). İstanbul, Türkiye: Beta Yayınları.
- Nazlı, E. (2014). *Muhasebe Hata ve Hilelerin Önlenmesinde İşletme Yöneticilerinin Sorumluluğunun Tespitine Yönelik Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, Türkiye.
- Özkuş, F. U., & Özdemir, Z. A. (2011). *İşletmelerde Hile Riski Yönetimi*. İstanbul, Türkiye: Beta Yayın AŞ.
- Özön, M. N. (1996). *"Küçük Osmanlıca-Türkçe Sözlük* (7 b.). İstanbul, Türkiye: İnkılap Kitabevi.
- PwC. (2018). *Pulling Fraud Out Of The Shadows, Global Economic Crime and Fraud Survey 2018*.
- Sevilengül, O. (2005). *Genel Muhasebe*. Ankara, Türkiye: Gazi Kitabevi.
- Süer, A. Z. (2004). *Muhasebe Mesleğinde Enron Vakası ve Getirdikleri*. İstanbul, Türkiye: İSMMMO Yayınları.
- Terzi, S. (2012). *Hileli Finansal Raporlama Önleme ve Tespit. İMKB İmalat Sanayiinde Bir Araştırma*. İstanbul, Türkiye: Beta Yayın AŞ.
- Turan, İ., Şimşek, Ü., & Aslan, H. (2015). Eğitim Araştırmalarında Likert Ölçeği ve Likert-Tipi Soruların Kullanımı ve Analizi, *i; (30): 186-203. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi(30), 186-203.*
- Uysal, Ö. Ö. (2004). Sarbanes Oxley Yasası ve Sermaye Piyasası Ve Borsa Kurulunun (SEC) Düzenlemeleri Açısından Bağımsız Denetçi Olgusu, Muhasebe ve Denetime Bakış. *Muhasebe ve Denetime Bakış(13), s. 21.*
- WEB_1. (2019). Türk Dil Kurumu Web Site: <http://www.tdk.gov.tr> adresinden alındı

- WEB_10.* (2017). Kalenin İçindeki Tehdit: Mesleki Suiistimler:
<https://home.kpmg/tr/tr/home/gorusler/2017/03/kalenin-icindeki-tehdit-mesleki-suiistimler.html> adresinden alındı
- WEB_11.* (2019). KPGM, Suistimal Önleme ve İnceleme Hizmetleri:
<https://home.kpmg/tr/tr/home/hizmetlerimiz/danismanlik/consulting/suistimal-onleme-ve-inceleme.html> adresinden alındı
- WEB_12.* (2019). TÜRMOB Üye İstatistikleri:
[https://www.turmob.org.tr/istatistikler/c8172e63-2bef-4919-a863-86e403bfdf0a/meslek-mensubu-dagilim-tablosu-\(sm-smmm\)](https://www.turmob.org.tr/istatistikler/c8172e63-2bef-4919-a863-86e403bfdf0a/meslek-mensubu-dagilim-tablosu-(sm-smmm)) adresinden alındı
- WEB_13.* (2019). Sample Size Calculator: <https://www.surveysystem.com/sscalc.html> adresinden alındı
- WEB_2.* (2019). Kamu Gözetimi Kurumu Web Site: <https://www.kgk.gov.tr> adresinden alındı
- WEB_3.* (2019). (International Federation of Accounting Web Site: <https://www.ifac.org> adresinden alındı
- WEB_4.* (2019). Association of International Certified Professional Accountants Web Site: <https://www.aicpa.org/> adresinden alındı
- WEB_5.* (2019). Association of International Certified Professional Accountants Web Site: <https://www.aicpa.org/research/standards/auditattest/sas.html> adresinden alındı
- WEB_6.* (2019). KGK Tanıtım:
<http://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/4083/KgkTanıtımKitapçığı> adresinden alındı
- WEB_7.* (2019). About the ACFE: <https://www.acfe.com/about-the-acfe.aspx> adresinden alındı
- WEB_8.* (2016). Bir Suistimalcinin Profili:
<https://home.kpmg/tr/tr/home/gorusler/2016/06/bir-suistimalcinin-profil-2016.html> adresinden alındı
- WEB_9.* (2019). COSO About Us: <https://www.coso.org/Pages/aboutus.aspx> adresinden alındı
- Yalkın, Y. K. (2012). *Genel Muhasebe*. Ankara, Türkiye: Turhan Kitabevi.

- Yanık, R., & Samancı, T. (2013). Benford Kanunu ve Muhasebe Verilerinde Uygulanmasına Ait Kamu Sektöründe Bir Uygulama, C. 17, S.1, 335-348. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), s. 335-345.
- Yıllancı, M. (2003). Denetim Komitesinin İç Denetimin Etkinliğini Sağlamadaki ve Hileleri Önlemedeki Rolü Yıl 3, Sayı 8, 23-33. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*(8), 23-33.
- Yıllancı, M., Yıldız, B., & Kiracı, M. (2016). *Türkiye Bağımsız Denetim Standartları ile Uyumlu Muhasebe Denetimi* (2 b.). Ankara, Türkiye: Detay Yayıncılık.

EKLER

ANKET ÖRNEĞİ

Mali Müşavirlerin Hata ve Hileleri Tespit ve Önleme Etme Konusundaki Bilinç ve Tutumlarına Yönelik Anket

Sayın Meslek Mensubu,

Aşağıda "Mali Müşavirlerin Hata ve Hileleri Tespit ve Önleme Etme Konusundaki Bilinç ve Tutumlarını Ortaya Koymak üzere hazırlanan Yüksek Lisans Tezinde kullanılmak üzere değerlendirilecek sorular yer almaktadır. Ankete vereceğiniz cevapların bilimsel çalışmalar haricinde hiçbir kurum ve kişiyle paylaşılmayacağını bilmenizi isteriz.

1. Mesleki unvanınız nedir?

SMMM YMM

2. Şu an kullandığınız belgeye (SMMM/YMM) kaç yıldır sahibsiniz?

1 - 5 yıl 6 - 10 yıl 16-20 yıl 21 yıl ve üstü

3.Öğrenim durumunuz nedir?

Lisans Yüksek Lisans

4. Bağımsız Denetçi belgeniz var mıdır?

Evet Hayır

5.Doğrudan veya dolaylı olarak bağımsız denetim sürecinde hiç yer aldınız mı?

Evet Hayır

Aşağıdaki ifadelere katılma derecenizi lütfen işaretleyiniz	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1. Müşteri işletmede (ya da mükellefte) etkili bir iç kontrolün oluşturulması için her zaman katkıda bulunurum.	☐	☐	☐	☐	☐
2. Müşteri işletmede (ya da mükellefte) hata ve hileleri önleyici bir iç kontrolün olmadığını gördüğümde bunu hemen üst yönetimle paylaşıyorum.	☐	☐	☐	☐	☐
3. Hileleri önlemek hataları önlemekten daha önemlidir.	☐	☐	☐	☐	☐
4. İşletme içindeki dürüstlük ve şeffaflık kültürünü yerleştirmek, hata ve hileleri önlemede işe yarar.	☐	☐	☐	☐	☐
5. Hata ve hileleri önlemek için işletme yönetiminin bir iç kontrol sistemi oluşturması, faydalı bir araçtır.	☐	☐	☐	☐	☐
6. Hata ve hileleri önlemede işletme içindeki etik kuralların oluşturulması ve uygulanması etkili bir yoldur.	☐	☐	☐	☐	☐
7. İşe alım süreçlerinde özgeçmişlerin, önceki iş tecrübelerinin incelenmesi ve bilgilerin doğrulanması, hileleri önlemede işe yarar bir uygulamadır.	☐	☐	☐	☐	☐
8. İşletmede iç denetim biriminin olması, hata ve hilelere karşı caydırıcı bir etki yapar.	☐	☐	☐	☐	☐
9. İşletme içinde yapılan hileleri yönetime bildirecek iletişim mekanizmalarının oluşturulması, kullanışlı bir araçtır.	☐	☐	☐	☐	☐
10. İşletmede çalışanlar arasında karşılıklı güven esasına dayanan olumlu bir çalışma ortamının olması, hata ve hileleri önlemede etkilidir.	☐	☐	☐	☐	☐
11. Hata ve hileleri önlemek için işletmedeki iş usulleri hakkında tedarikçi ve müşteriler bilgilendirilmelidir.	☐	☐	☐	☐	☐
12. Meslek mensubu olarak işletmelerdeki hata ve hileleri önleme konusunda kendimi sorumlu hissediyorum.	☐	☐	☐	☐	☐
13. Herhangi bir hata tespit ettiğimde hemen yönetimi bilgilendiririm.	☐	☐	☐	☐	☐
14. Herhangi bir kasıtlı bilgi yanlışlığı (hile) tespit ettiğimde bunu hemen müşteri işletmeye bildiririm.	☐	☐	☐	☐	☐
15. Hileleri tespit etmek hataları tespit etmekten daha önemlidir.	☐	☐	☐	☐	☐
Aşağıdaki ifadelere katılma derecenizi lütfen işaretleyiniz	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
16. Hileleri ortaya çıkartmak için birçok sayısal yöntemin (Yapay sinir ağı, Benford kanunu, Veri madenciliği gibi) kullanılabilmesi konusunda bilgi sahibiyim.	☐	☐	☐	☐	☐
17. Hileler işletme çalışanlarından bilgi alınarak hızlıca bulunabilir.	☐	☐	☐	☐	☐
18. İşletmede yapılan hata ve hilelerin tespitinden "bağımsız denetimin" etkili bir araç olduğunu düşünürüm.	☐	☐	☐	☐	☐
19. İşletmede yapılan hata ve hilelerin tespitinden "iç denetimin" etkili bir araç olduğunu düşünürüm.	☐	☐	☐	☐	☐
20. Hileleri tespit ederken, hile yapılma olasılığının yüksek olduğu riskli alanlara odaklanmak gerekir.	☐	☐	☐	☐	☐
21. Hileleri tespit etme konusunda uzmanlık konusu hileleri araştırmak olan kişilerden (Hile denetçilerinden veya Suiistimal İnceleme Uzmanları) yararlanılabilir.	☐	☐	☐	☐	☐
22. Hileleri tespit etmede analitik inceleme prosedürleri kullanılabilir.	☐	☐	☐	☐	☐
23. Müşteriler bazen bankadan kredi alabilmek için finansal tablolarını olduğundan daha iyi gösterilmesi için talepte bulunurlar.	☐	☐	☐	☐	☐
24. Müşteriler bazen kendi lehlerine olabilecek bilgi yanlışlığına göz yummamı isterler.	☐	☐	☐	☐	☐
25. Müşterilerden gelen gerçeğe aykırı ve yanıltıcı bilgi sunma taleplerini reddederim.	☐	☐	☐	☐	☐
26. Mesleğimle ilgili mevzuatın sık değişmesi, mükelleflerle ilgili işlemlerde hata yapılma olasılığını artırır.	☐	☐	☐	☐	☐
27. Vergi afları gibi düzenlemeler, meslek mensubunun mükellefin hatalı ve hileli davranışlarını önlemesini engellemektedir.	☐	☐	☐	☐	☐
Anketimize katıldığınız için teşekkür ederiz					

ÖZGEÇMİŞ

Elanur TÜRKER DEMİR, 1968 yılında Niğde’de doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Niğde’de tamamladı. 1989 yılında Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Ticaret Eğitimi Bölümü’nden mezun oldu. 1991 yılında Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi’nde Muhasebe ve Finansman Öğretmeni olarak göreve başladı. Gaziantep ve Sinop illerinde çalıştıktan sonra 1998 yılında İzmir’e atandı. İzmir’de 2000 yılından 2017 yılına kadar Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi’nde Müdür Yardımcısı-Müdür Başyardımcısı olarak görev yaptı. 2017 Temmuz ayında emekli oldu. 2018 yılında Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirlik Staja Giriş Sınavı’nı vererek 2018 Mayıs ayında İstanbul’da Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirlik Stajı yapmaya başladı.

İstanbul, Şubat 2019

Elanur TÜRKER DEMİR